

VIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS D'ALCÚDIA

AJUNTAMENT D'ALCÚDIA
Àrea de Cultura i Patrimoni

VIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS D'ALCÚDIA

**VIII JORNADES D'ESTUDIS
LOCALS D'ALCÚDIA**

ALCÚDIA, 2014

Amb el suport de:

© del text: els autors, 2014

© d'aquesta edició: Ajuntament d'Alcúdia, 2014

Primera edició: octubre de 2014

Producció i realització: El Gall Editor

DL: PM 707-2014

ISBN: 84-95995-25-5

**UNA COL·LECCIÓ DE GLÍPTICA POL·LENTINA
EN EL MUSEU DE MALLORCA**

Rosa Maria Aguiló Fiol
Museu de Mallorca

INTRODUCCIÓ

El Museu de Mallorca té dipositada una petita col·lecció d'entallaments romans propietat de l'Ajuntament de Palma integrada per 20 gemmes. Segons les dades que figuren a l'expedient administratiu les pedres procedeixen del jaciment romà de Pollentia (Alcúdia): colecció de camafeos de Pollentia.¹ La denominació errònia de "camafeus" es mantingué en el Llibre de Registre del Museu, en les fitxes d'inventari i donà el nom pel qual és conegut el conjunt: "Camafeus de Pollentia". Durant el procés de revisió del dipòsit municipal ens adonarem de la incorrecte identificació d'aquest lot i s'inicià un estudi més acurat amb la finalitat d'introduir les peces a CER.ES.² L'objectiu d'aquest article és donar a conèixer una col·lecció que tot i haver estat exposada en el Museu de Mallorca-Secció Museu Monogràfic de Pollentia fins a dates recents no hi ha constància que s'hagi publicada³.

Segons el Termcat un entallament és una "gemma amb figures gravades en profunditat", mentre que un camafeu és una "gemma formada per capes de diferents colors tallada al relleu amb una figura". Aquesta diferència tècnica respon a l'ús primigeni dels entallaments: segells per gravar. Les pedres incises tenen l'origen en les cultures egípcies i mesopotàmiques, es desenvoluparen en les cultures prehel·lèniques i d'allà passaren a la grega i a l'etrusca. En un moment en el qual l'escriptura cursiva no estava molt desenvolupada els segells eren una manera efectiva de signar; iconogràficament representaven un distintiu personal o emblema que indicava els gustos personals del propietari o la seva tradició familiar. Si bé sorgiren com a segells, durant l'Imperi Romà evolucionaren tot perdent cada vegada més aquest ús, i es convertiren en objectes ornamentals, alguns d'aquests amb valors amulètics i apotropaics.⁴

Els entallaments realitzats sobre pedres semiprecioses es convertiren en objectes molt preuats pels col·leccionistes ja des de l'antiguitat. Moltes de les gemmes publicades no tenen un context arqueològic clar, es troben descontextualitzades dins col·leccions i la única referència documental és la mateixa col·lecció. En no tenir un origen clar, dificulta no sols la datació sinó també l'autenticació de la peça, de fet és habitual trobar mesclades peces romanes amb falsificacions més o menys modernes.⁵

L'Ajuntament de Palma té dipositat un total de 444 peces en el Museu de Mallorca, 150 són classificables dins la cultura romana, d'aquestes i segons les dades de l'expedient administratiu només 22 procedirien de Pollentia: 1 cap d'escultura, 1 anell de bronze i 20 entallaments No s'ha localitzat cap notícia de la troballa o troballes de les gemmes i les escasses referències documentals que he trobat són poc clares. En el llibre d'Inventari General del Patrimonio del Ayuntamiento de Palma de Mallorca

¹ Expedient administratiu: 535/1976/001.

² Catàleg col·lectiu en línia dels museus integrants de la Red Digital de Colecciones de Museos de Espanya: <http://ceres.mcu.es/pages/SimpleSearch?index=true>

³ Agrair la col·laboració i els consells de Joana Maria Palou en tot el procés de recerca

⁴ Per no repetir allò ja publicat es recomana consultar les obres d'ALFARO GINER, Carmen (1996): Entalles y camafeos de la Universitat de València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València. CASAL GARCIA, Raquel (1990). Colecció de glíptica del Museo Arqueológico Nacional (Serie de entalles romanos), Ministerio de Cultura, Madrid. LÓPEZ DE LA ORDEN, Mª Dolores (1990): La glíptica de la antigüedad en Andalucía, Servicio de publicaciones de la Universidad de Cádiz, Cádiz.

⁵ Vegeu exemples en altres col·leccions: d'ALFARO GINER, Carmen (1996): Entalles y camafeos de la Universitat de València, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València. CASAL GARCIA, Raquel (1990). Colecció de glíptica del Museo Arqueológico Nacional (Serie de entalles romanos), Ministerio de Cultura, Madrid. LÓPEZ DE LA ORDEN, Mª Dolores (1990): La glíptica de la antigüedad en Andalucía, Servicio de publicaciones de la Universidad de Cádiz, Cádiz. RODA, Isabel (2010): Las gemas de Tarraco. Iconografía e identificación de los materiales. Historia Antiqua 19, p. 37-46.

de l'any 1957 en el full 52 apareix el següent epígraf: 411. La vitrina nº 2: contiene reproducciones de camafeos (...), suposo que es refereix a un conjunt de reproduccions de camafeus procedents de les col·leccions del cardenal Despuig, una part de la qual està exposada en el Museu d'Història de la Ciutat⁶. L'altra referència prové d'un full descontextualitzat de Rafael Ysasi⁷ que sota l'anotació manuscrita *Improntas de Pollentia* hi ha empremtes de 24 entallaments. D'entre tots els lacres he comprovat que dos es corresponen amb dos dels entallaments municipals, així la gemma 05 (Hermes-Mercuri) quadra amb el lacre n. 11 i la pedra 07 (Mart amb trofeu) encaixa amb l'empremta n. 14. Tampoc aquest document aporta gaire cosa més enllà que Ysasi assigni dues de les gemmes a la ciutat romana.⁸ En conjunt són informacions vagues i massa genèriques per concretar l'origen d'una col·lecció integrada dins una altra més ample i variada com són les col·leccions arqueològiques de l'Ajuntament de Palma.⁹

Entre els materials¹⁰ representats en la col·lecció hi ha 19 quars i 1 pasta vítria. De la família dels quars trobam 12 cornalines, 2 calcedònies, 1 àgata, 1 ònix, 1 sardònix, 1 jaspi i 1 quars bicolor. La cornalina és un quars translúcid de color variable que va del vermell al groc melat, és un dels elements més utilitzats per la glíptica romana i com es pot observar és el material més representatiu en aquesta col·lecció (n. 1-6, 10, 14-17 i 20) li segueix la calcedònia amb dos exemplars (n. 09 i 12). La calcedònia és un quars de color lletós, groguenc o gris blavós, utilitzada a l'època d'August i durant tot el segle I dC. Un tipus de calcedònia llistada és l'àgata de la qual tenim un exemplar (n. 13) i d'entre les diferents varietats l'àgata també hi ha representat un ònix (n. 11) i un sardònix (n. 08). L'ús de l'ònix es comú a l'època republicana. Un altre tipus de calcedònia, en aquesta cas opaca, és el jaspi. D'aquest material, utilitzat principalment entre els segles II – III dC, hi ha un exemplar (n. 19). Hi ha un quars (n. 07) que atesos els escassos mitjans amb els quals s'ha comptat – manca de mitjans tècnics, bibliogràfics, etc.¹¹ – només hem pogut determinar que es tracta d'un quars bicolor. De pasta vítria sols n'hi ha un exemplar (n. 18), el moment de màxima utilització d'aquest material és entre el 50 aC – 50 dC.

La forma i el perfil és un altre paràmetre utilitzat per estudiar aquestes peces. La majoria dels entallaments municipals són de forma ovalada (n. 1-3, 5, 7, 8, 11-13, 17-20), n'hi ha alguns d'ovalats lleugerament arrodonits (n. 4, 14 i 16) i un petit grup de forma arrodonida (6, 9, 10 i 15). Totes les gemmes, exceptuant-ne dues (n. 4 i 18), tenen ambdues cares planes. En la glíptica romana són molt comunes les gemmes ovalades amb les dues cares planes, així la majoria de les peces estudiades s'englobarien dins aquesta tipologia. La resta de formes també s'utilitzaren en l'antiguitat, així petites formes ovals lleugerament arrodonides s'empraren a l'època d'August.

⁶ Agrair la col·laboració de Magdalena Rosselló del Museu d'Història de la Ciutat.

⁷ Dins l'àlbum amb el NIG 27043.

⁸ Relació similar trobam a l'àlbum amb el NIG 27629: dibuixos de 25 entallaments, fotografia de les empremtes i relació de propietaris. Cap d'aquests coincideix amb les gemmes municipals ni tampoc amb les que figuren a l'àlbum 27043.

⁹ Sobre la problemàtica del material romà de l'Ajuntament de Palma vegeu AGUILÓ FIOI, Rosa Maria i GARAU GARAU, Catalina (2011): "Un dipòsit de l'Ajuntament de Palma al Museu de Mallorca: l'ampulla de sant Menes", a *Els amics al pare Llompart: miscel·lània in honorem II*, Associació d'Amics del Museu de Mallorca, Mallorca, p. 6-26. [Recurs electrònic consultat 06/11/12: <http://es.calameo.com/read/000959381b1d09edf4a1d>]. A l'estiu de 2012 s'han localitzat entre les col·leccions epigràfiques del cardenal Despuig dos fragments pol·lents procedents de les excavacions oficials i publicats per VENY, Cristóbal (1965): *Corpus de las inscripciones baleáricas hasta la dominación árabe*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Delegación de Roma, amb els números: 42 i 43.

¹⁰ Vull agrair la col·laboració de Xisco Clapés i Ferran Tarongí per identificar el tipus de material.

¹¹ Això ha dificultat l'estudi i hi ha la possibilitat que alguns d'aquests entallaments siguin còpies o interpretacions d'èpoques posteriors.

Quant a la iconografia¹², la temàtica més representada és la religiosa amb un total de set entallaments. Les divinitats reproduïdes són: Nèmesis (n. 1), Fortuna (n. 2), Atenea-Minerva (n. 3), Mercuri-Hermes (n. 5), Mart amb trofeu (n. 7), Nike-Victòria (n. 8) i Pan (n. 19). La seva presència és habitual en la glíptica romana, la utilització d'algunes d'aquestes divinitats es generalitza a partir de l'ús en distints tipus monetaris. Així les representacions de Mart, Mercuri, Minerva i Fortuna es reproduïxen en entallaments del segle I dC coincidint amb l'ús en monedes altoimperials (CASAL, 1990 i CEBRIÁN, 2006). El mateix ocorre amb la representació de Nike-Victòria vinculada amb la Victoria Augusti. Hi ha un vuitè entallament que representa un arquer, amb aquests atributs podria tractar-se del déu Apol·lo o de l'heroi de Troia, Filoctetes o bé d'un simple arquer.

De la resta d'entallaments, els més representats són els objectes simbòlics, els retrats i els de temàtica bèl·lica, amb tres exemplars en cada categoria. Els elements simbòlics de la col·lecció municipal estan relacionats amb la propaganda política (n. 14, 19 i 20). Pens que també vinculats amb la propaganda política serien dos dels retrats (n. 11 i 15), en canvi un tercer (n. 10) podria tractar-se d'un poeta o un filòsof grec. Quant als entallaments de temàtica bèl·lica, es desconeix si dos d'aquests són simples guerrers o una al·lusió al deu Mart (n. 09 i 13) i supòs que l'escena amb dos guerrers (n. 18) forma part d'un cicle narratiu més ample, tal vegada d'una saga homèrica. En un sol exemplar hi ha representats els animals i la temàtica fantàstica. En la glíptica romana són freqüents els entallaments d'animals, en la col·lecció municipal hi ha un au (n. 04), que s'ha interpretat com un papagai. Pel que fa a la temàtica fantàstica trobam un entallament que representa un centaure (n. 16). Queda una darrera gemma (n. 6) que o bé no he sabut interpretar els objectes que l'acompanyen o senzillament fan referència a aspectes de la vida quotidiana i responen al gust del seu propietari.

Un darrer element que s'ha tenir en compte a l'hora d'estudiar els entallaments són els estils de gravar que ajuden a datar la peça. He seguit la classificació de Maaskant, publicada per López (1990).

En definitiva el ventall cronològic d'aquest conjunt és bastant ample i aniria del segle I aC fins al III dC.

Fitxes de catalogació:

01

Cornalina. Forma ovalada. Ambdues cares planes, perfil tallat cap al revers.

Mesures: 1,1x0,8x0,3 cm

Datació: segle III dC

Número d'inventari: 24055

Iconografia: Nèmesi

Figura femenina alada amb quitó. En posició frontal amb el cap de perfil cap a l'esquerra i amb la mà i el braç girats cap al pit. Registrada com a Victòria, pel gest característic i per l'element indeterminat en el terç inferior que podríem identificar amb una roda, reconeixeríem alguns dels atributs de la deessa Nèmesi.

¹² Seguim classificació de LÓPEZ DE LA ORDEN, Mª Dolores (1990): La glíptica de la antigüedad en Andalucía, Servicio de publicaciones de la Universidad de Cádiz, Cádiz.

Aquesta és la deessa grega de justícia distributiva i de la venjança; de culte popular, era molt venerada per esclaus i lliberts (LÓPEZ, 1990, p. 75), tal vegada ens podria donar una idea del seu propietari. Línia de base. La manera tosca i esquemàtica que dificulta la identificació dels atributs és característica de l'estil Imperial tosc de solcs incoherents (Incoherent Grooves Style).

Paral·lels iconogràfics en glíptica: CASAL, n. 313; LÓPEZ, n. 70.

02

Cornalina. Forma arrodonida. Ambdues cares planes. Perfil tallat cap al revers. Fractura a la vora esquerra.

Mesures: 1x0,9x0,3 cm

Datació: segles I-II dC

Número d'inventari: 24056

Iconografia: Fortuna.

Fortuna asseguda de perfil cap a l'esquerra, vesteix quitó i himatió, i va tocada amb una diadema. Porta com a atributs la cornucòpia a la mà dreta i el timó a l'esquerra. Línia de base. L'estilització del rostre, el pentinat a mode de rotle al voltant del cap i el vestit configurat per nombroses línies fines i gruixades són característics de l'estil imperial de mentó-boca-nas (Chin-Mouthe-Nose Style). La iconografia de Fortuna es desenvolupa ininterrompudament en entallaments dels segles I-III dC vinculats als bons auguris (ALFARO, 1996, p. 49).

Paral·lels en glíptica: CASAL, n. 306-307.

03

Cornalina. Forma ovalada. Ambdues cares planes. Perfil tallat cap al revers.

Mesures: 1x0,7x0,3 cm

Datació: darreries segle I - II dC

Número d'inventari: 24057

Iconografia: Atenea - Minerva

Atenea-Minerva dempeus, frontal, amb el cap girat a la dreta. Vesteix peplo, porta casc i llança a la mà dreta. Als peus descansa, de perfil, l'escut. La presència de la deessa és habitual en la glíptica romana, s'inicia en època republicana, es manté durant el segle I dC i se'n troben exemples en el segle II (CEBRIÁN 2006, p. 262). Línia de base. Treball esquemàtic amb poc detall. Estil imperial de capell d'ala (Cap with rim Style).

04

Cornalina vermellosa - ataronjada. Forma ovalada lleugerament arrodonida.

Perfil: anvers convex i revers pla.

Mesures: 1x1,1x0,4 cm

Datació: segles I-II dC

Número d'inventari: 24058

Iconografia: Papagai?

Au de perfil cap a l'esquerra i en actitud de moviment. La representació d'aus domèstiques és bastant habitual en la glíptica romana, la d'aquesta gemma podria tractar-se d'un papagai. Els papagais eren una de les espècies més preuades pel fet que xerraven i pel seu comportament quan els oferien alcohol. Aquest animal s'associa al déu Bacus. Estil imperial de petits solcs (Imperial Small Grooves Style).

Paral·lels en glíptica: CASAL, n. 433-435; GUTIÉRREZ, n. 18; LÓPEZ, n. 175.

05

Cornalina. Forma ovalada lleugerament arrodonida. Perfil tallat cap a l'anvers. Fractura a la vora. Superfície gastada.

Mesures: 1,3x1,1x0,3 cm

Datació: segles I-II dC

Número d'inventari: 24059

Iconografia: Mercuri - Hermes

Mercuri despullat, frontal amb el cap de perfil cal a l'esquerra. Està assegut damunt unes roques amb una cama estirada i l'altra flexionada. Porta com a atributs el caduceu i el marsupium. Es reproduïx un tipus estatuari molt difós que té com a principal exponent l'"Hermes en repòs" del Museu Arqueològic Nacional de Nàpols, encara que més romanitzat ja que el marsupium només apareix en les còpies romanes (CASAL 1990, p. 124-125). La massa rocosa identifica i representa aquí el déu Mercuri com el protector dels viatgers. Estil imperial de cap rodó (Round Head Style).

Paral·lels en glíptica: CASAL, n. 207, 208, 209 i 210.

06

Cornalina. Forma arrodonida. Ambdues cares planes. Perfil tallat cap al revers.

Mesures: 0,9x0,8x0,3 cm

Datació: segles I-II dC

Número d'inventari: 24060

Iconografia: Dona

Figura femenina dempeus, frontal amb el cos lleugerament tombat cap a la dreta i el cap de perfil girat en el mateix sentit. Vesteix quitó i en ambdues mans porta uns objectes geomètrics indeterminats, tal vegada una doble flauta o aulos?. Línia de base. Estil classicista ratxat (Classicising Stripy Style).

07

Quars bicolor. Forma ovalada. Ambdues cares planes. Perfil tallat cap al revers. Superfície gastada.

Mesures: 1,5x1,1x0,3 cm

Datació: segles I-II dC

Número d'inventari: 24061

Iconografia: Mart amb trofeu

Mart nu dempeus en actitud de moviment cap a l'esquerra. Porta casc al cap, en una mà el trofeu que descansa sobre l'espatlla i a l'altra una llança que queda obliqua al cos. A la cintura s'intueix un subligaculum molt esquematitzat. Línia de base. Model iconogràfic habitual en la glíptica i numismàtica romanes, identificat amb les representacions de Mars Gradivus, Mars Tropaiophoros o Mars Iuvenis (CASAL 1990, p. 129). Treball esquemàtic. Estil Imperial de cap rodó (Round Head Style).

Paral·lels en glíptica: ALFARO, n. 27; CASAL, n. 234, 235 i 236; British Museum, registration number: 1987,0212.150, 1987,0212.151 i 1987,0212.152.

08

Sardònix. Forma ovalada. Ambdues cares planes. Pedra troncocònica amb el

perfil tallat a l'anvers. Fractura a la vora.

Mesures: 1,1x0,9x0,6 cm

Datació: segle II dC

Número d'inventari: 24062

Iconografia: Nike-Victòria

Nike-Victòria de perfil cap a l'esquerra en actitud de moviment. Vesteix quitó, en una de les mans porta una corona i en l'altra una palma que descansa damunt l'espatlla. Línia de base. Representació molt abundant en la numismàtica i en la glíptica romana, amb orígens en models republicans es desenvolupa majoritàriament durant l'Imperi. Representa la victòria de l'exèrcit romà i molt vinculada a les classes governants, entre els particulars és un signe de bons auguris (GUTIÉRREZ, 2005, p. 190). Estil imperial de solcs plans (Plain Grooves Style).

Paral·lels iconogràfics en glíptica: ALFARO: 26, 29 i 32; CASAL: 319-323; LÓPEZ: 74.

09

Calcedònia. Forma arrodonida. Ambdues cares planes. Perfil tallat cap al revers.

Mesures: 1,2x1,1x0,2 cm

Datació: segles I-II dC

Número d'inventari: 24063

Iconografia: Guerrer

Guerrer nu, dempeus, frontal, amb el cap de perfil a l'esquerra i en actitud de moviment cap a la dreta. Porta casc, una espasa a la esquerra i una llança que queda obliqua al cos. Línia de base. El guerrer pot ser un simple soldat o una al·lusió al deu Mart. Estil imperial de cap rodó (Round Head Style).

10

Cornalina. Forma arrodonida. Ambdues cares planes. Perfil tallat cap al revers. Superfície gastada.

Mesures: 1x1x0,3 cm

Datació: segle I aC – 30 dC

Número d'inventari: 24064

Iconografia: Bust

Bust masculí de perfil cap a l'esquerra. De rostre barbat porta els cabells cenyits en una corona de llorer. La manera de treballar els cabells i també els solcs curts i protuberants que marquen la barba, el nas i els llavis són característics de l'estil republicà de rodes (Republican Wheel Style).

11

Ònix. Forma ovalada. Ambdues cares planes. Perfil tallat cap a l'anvers.

Mesures: 1,5x1,2x0,3 cm

Datació: segle I aC – principis segle II dC

Número d'inventari: 24065

Iconografia: Bust

Busts de perfil cap a l'esquerra, s'identifiquen clarament tres homes i una dona. La figura femenina, segona per la dreta, porta una diadema. Podria tractar-se d'un retrat imperial, un tipus habitual de propaganda política. Estil imperial classicista.

12

Calcedònia. Forma ovalada. Ambdues cares planes. Perfil tallat cap al revers.
Mesures: 1,3x0,9x0,2 cm
Datació: segles I aC – I dC?
Número d'inventari: 24066
Iconografia: Arquer

Arquer nu, dempeus i de perfil cap a l'esquerra en actitud de moviment. Imberbe amb el cabell en forma de casquet. A la mà esquerra subjecta un arc i al costat dret s'aprecia un carcaix? Podria tractar-se del déu Apol·lo o Filoctetes, heroi de la guerra de Troia o d'un simple arquer. Línia de base.

13

Àgata. Forma ovalada. Ambdues cares planes. Perfil tallat cap al revers.
Mesures: 1,1x0,9x0,2 cm
Datació: segles I-II dC
Número d'inventari: 24067
Iconografia: Guerrer

Guerrer nu de perfil cap a l'esquerra, amb els genolls tocant la línia de base. Porta casc i subjecta una llança entre les mans. Ens podem trobar davant un simple guerrer o l'al·lusió al déu Mart. Estil imperial de cap rodó (Round Head Style).

14

Cornalina. Forma ovalada lleugerament arrodonida. Ambdues cares planes. Perfil tallat cap al revers. Fractura a la vora.
Mesures: 1,2x1,1x0,3 cm
Datació: Segles II dC
Número d'inventari: 24068
Iconografia: Combinació d'elements simbòlics

Combinació de diferents objectes; d'esquerra a dreta distingim un cràter, un caduceu, una cornucòpia i un dofí. Individualment aquests objectes tenen un caràcter simbòlic. Així la cornucòpia és un atribut de la deessa Fortuna i es relaciona amb l'abundància. El cràter, igual que l'element anterior, es vincula amb el bon govern i amb els beneficis que comporta (Casal 1990, p. 89), ambdós són símbols utilitzats per la propaganda política del moment. El caduceu simbolitzaria la pau i la concòrdia (Caruana 2001, p. 151-2). El dofí és un atribut de la deessa Fortuna, i és habitual trobar-lo en entallaments simbòlics juntament amb altres elements. Desconeixem el sentit d'aquesta combinació, però atès el significat individual dels tres primers elements suposam que tendrien una voluntat política relacionada amb el bon govern i la pau. Treball esquemàtic i desorganitzat. Línia de base.

Paral·lels en glíptica on apareixen alguns dels elements de la composició: Casal, n. 425: cràter; n. 64, 423, 464 i 468: cornucòpia; n. 468: caduceu; n. 464: dofí; Caruana, combinació cornucòpia i caduceu.

15

Cornalina. Forma arrodonida. Ambdues cares planes. Perfil tallat cap al revers. Fractura central i pèrdua de fragment a la vora.
Mesures: 1,6x1,6x0,3 cm

Datació: segle I dC?
Número d'inventari: 24069
Iconografia: Bust

Bust masculí de perfil cap a l'esquerra emmarcat en una orla. Cap llorejat amb ínfules. El retratat no presenta trets específics que permetin identificar-lo.

16

Cornalina. Forma ovalada lleugerament arrodonida. Ambdues cares planes. Perfil tallat cap al revers. Superfície gastada. Fractures a les vores.
Mesures: 1,1x1x0,3 cm
Datació: segle III dC
Número d'inventari: 24070
Iconografia: Centaure

Centaure de perfil cap a l'esquerra en actitud de moviment. En el terç inferior esquerre s'aprecia objecte indeterminat. El centaure té un braç estirat i en l'altre porta una llança. Aquest ésser fantàstic, meitat home i meitat cavall, podria atorgar un caràcter simbolicoreligiós a aquesta gemma però també podria ser un senzill motiu decoratiu. Treball esquemàtic i descuidat. Estil tosc de solcs incoherents (Incoherent Grooves Style).

Paral·lels iconogràfics en glíptica: LÓPEZ: n. 205.

17

Cornalina. Forma ovalada. Ambdues cares planes. Perfil tallat cap a l'anvers.
Mesures: 1x0,8x0,4 cm
Datació: segles I – II dC
Número d'inventari: 24071
Iconografia: Pan

El deu Pan nu, dempeus, de tres quarts i amb el cap de perfil a la dreta en actitud de moviment. De rostre barbat, del cap li sobresurten dues banyes. En una de les mans subjecta el bastó de pastor i de l'altre una bossa. Representat com un ésser musculós en la disposició de les cames a mode de boc mostra una falta de coordinació en les extremitats. Si es compara amb altres divinitats, la presència del déu Pan a la glíptica romana no és molt nombrosa (CEBRIÁN, 2006, p. 264). Estil imperial de cap rodó (Round Head Style).

18

Pasta vítria. Forma ovalada. Anvers convex i revers pla.
Mesures: 1,5x1,3x0,4 cm
Datació: 2a meitat del segle I aC – segle I dC.
Número d'inventari: 24072
Iconografia: Guerrers

En un primer pla apareix un home nu, amb els cabells llargs que li cauen per l'espatlla. Aquest es troba assegut damunt un escut, amb les mans a l'esquena i en el terç inferior esquerre es troba el casc. Pels seus atributs i la posició en la qual es troba, identificariem aquest personatge amb un guerrer captiu. En un segon pla

s'observa un altre guerrer dempeus amb casc i escut. El segon guerrer és molt més petit que el que es troba en el primer terme. Aquest entallament de tema bèl·lic, tal vegada s'integra dins un cicle narratiu més ampli relacionat amb les sagues homèriques però no tenim dades per identificar-lo.

Paral·lels en glíptica del guerrer captiu: Metropolitan Museum: Richter, Gem catalogue, no. 235. British Museum, Registration number 1814,0704.1989

19

Jaspi. Forma ovalada. Ambdues cares planes. Perfil tallat cap al revers. Superfície gastada.

Mesures: 1,3x1x0,2 cm

Datació: Segles I-II dC

Número d'inventari: 24073

Iconografia: Ara

Ara cilíndrica de la qual sobresurt una flama, està coronada per una lluna creixent amb els extrems cap a dalt. Línia de base. L'ara és un símbol característic de l'època d'August, vinculada a la prosperitat de l'Imperi. No obstant això, pot no tenir aquest significat simbolicopolític i tenir únicament un sentit religiós; ja que l'altar encès apareix freqüentment en la glíptica romana associat a la realització de sacrificis. La lluna creixent també és un motiu habitual és la glíptica romana, acompanyada d'estrelles simbolitza la immortalitat (López, 1990). Imperial classicista (Imperial Classicising Style).

Paral·lels en glíptica: López, n. 192: lluna creixent; n. 197 ara amb flames.

20

Cornalina. Forma ovalada. Ambdues cares planes. Perfil tallat cap al revers.

Mesures: 1,2x1x0,3 cm

Datació: Segle II dC

Número d'inventari: 24074

Iconografia: Aerarium

Aerarium del qual surten unes flors de rosella i una espiga i a sota una balança. Simbolitza la prosperitat econòmica.

Paral·lels en glíptica: CASAL: n. 467.

CONCLUSIÓ

Sembla que les característiques tècniques, els repertoris iconogràfics i les pedres utilitzades es poden enquadrar dins els trets característics de la glíptica romana. El ventall cronològic dels entallaments s'inscriu dins l'època de fundació i ocupació de la ciutat romana, del segle I aC al III dC. Però també és cert, que les poques dades documentals sobre el seu origen i la qualitat d'algunes de les peces i en particular el tractament d'altres planteja dubtes respecte a la seva procedència. Amb tot, si efectivament tots aquells entallaments procedeixen de Pollentia documentarien els gustos, les creences i les costums de la societat o d'una de les classes que la integraven.

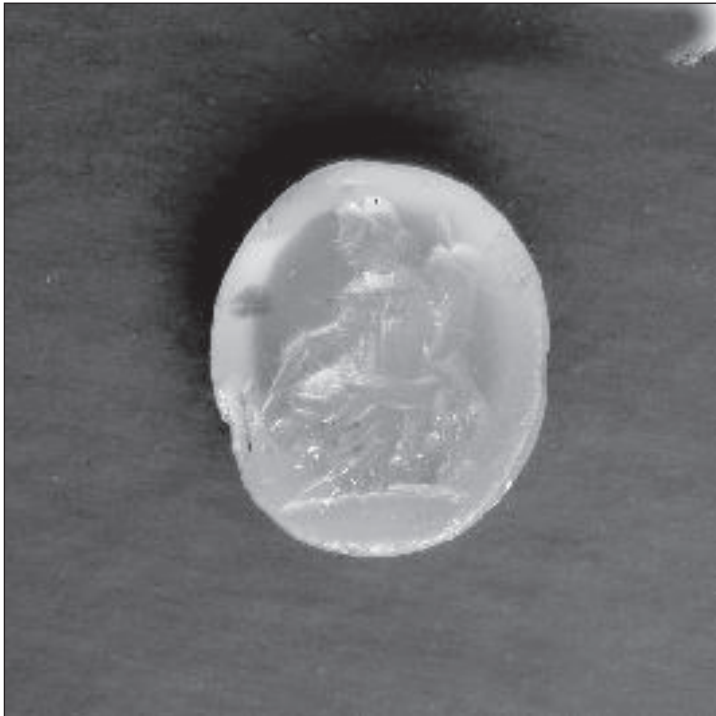

BIBLIOGRAFIA

- AGUILO FIOL, ROSA MARIA I GARAU GARAU, Catalina (2011): "Un dipòsit de l'Ajuntament de Palma al Museu de Mallorca: l'ampul·la de sant Menes", a *Els amics al pare Llopart: miscel·lània in honorem II*, Associació d'Amics del Museu de Mallorca, Mallorca, pp. 6-26. [Recurs electrònic consultat 06/11/12: <http://es.calameo.com/read/000959381b1d09edf4a1d>]
- ALFARO GINER, Carmen (1996): *Entalles y camafeos de la Universitat de València*, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, València.
- BRITISHM MUSEUM [Recurs electrònic consultat 06/11/12 <http://www.britishmuseum.org/>]
- CARUANA CLEMENTE, Isabel (2001): Entalle romano procedente de las excavaciones del Romeu (Sagunt), *Sagvntum (P.L.A.V.)* 33, p. 1147-154.
- CASAL GARCIA, Raquel (1990). Colección de glíptica del Museo Arqueológico Nacional (Serie de entalles romanos), Ministerio de Cultura, Madrid.
- CEBRIÁN FERNÁNDEZ, Rosario (2006). Los entalles de Segobriga y su territorio, *Archivo Espanyol de Arqueología*, vol. 79, pp. 259-270.
- GUTIÉRREZ BEHEMERID, Mª Ángeles (2005): La colección cluniense de glíptica, *BSAA arqueología*, LXXI, p. 185-208.
- JOCONDE. Portail des collections des musées de France [Recurs electrònic consultat 06/11/12 <http://www.culture.gouv.fr/documentation/joconde/fr/pres.htm>]
- METROPOLITAN MUSEUM [Recurs electrònic consultat 06/11/12 <http://www.metmuseum.org/collections/>]
- LÓPEZ DE LA ORDEN, Mª Dolores (1990): La glíptica de la antigüedad en Andalucía, Servicio de publicaciones de la Universidad de Cádiz, Cádiz.
- LÓPEZ DE LA ORDEN, Mª Dolores (1989): Colección glíptica del palacio de la Condesa de Lebrija (Sevilla). *Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología*: BSAA 55, p. 246-272.
- LÓPEZ DE LA ORDEN, Mª Dolores (1989): Numismática y Glíptica: Su relación a través de entalles hallados en Andalucía, *Anales de la Universidad de Cádiz* 5-6 p. 85-100.
- RODÀ, Isabel (2010): Las gemas de Tarraco. Iconografía e identificación de los materiales. *Historia Antiqua* 19, p. 37-46.
- TERMCAT. Centre de terminologia [Recurs electrònic consultat 06/11/12: <http://www.termcat.cat/>]
- VENY, Cristóbal (1965): *Corpus de las inscripciones baleáricas hasta la dominación árabe*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Delegación de Roma.

Imatge de la fitxa de catalogació 01. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 02. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 03. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 04. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 05. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 06. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 07. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 08. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 09. © Museu de Mallorca.

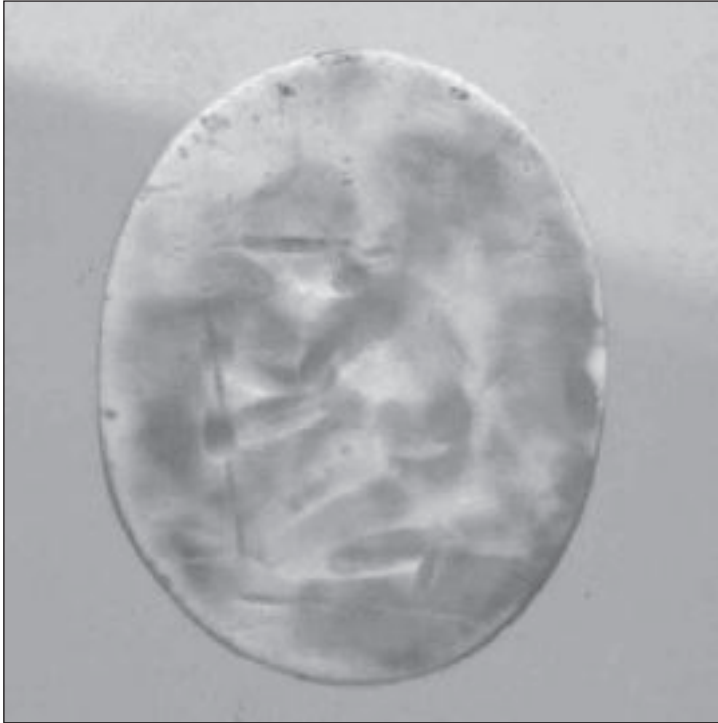
Imatge de la fitxa de catalogació 10. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 11. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 12. © Museu de Mallorca.

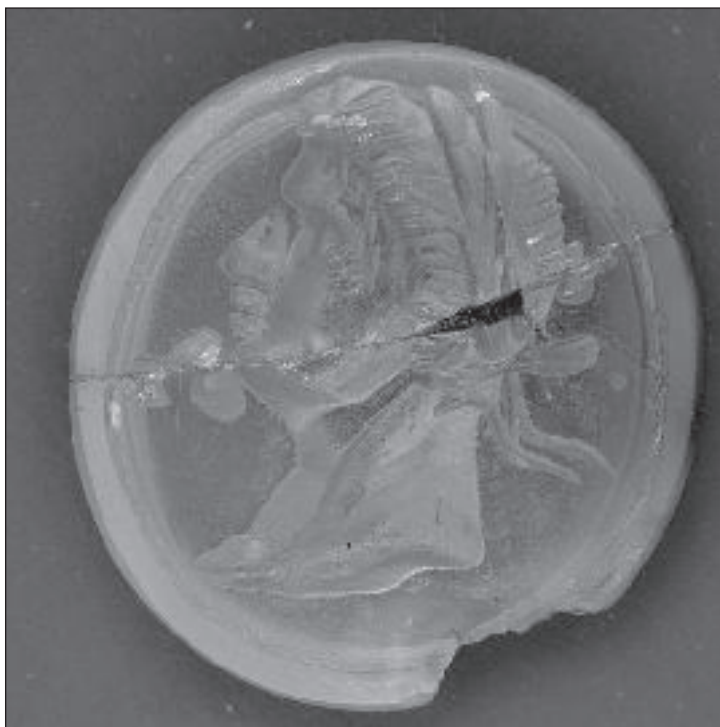

Imatge de la fitxa de catalogació 13. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 14. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 15. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 16. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 17. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 18. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 19. © Museu de Mallorca.

Imatge de la fitxa de catalogació 20. © Museu de Mallorca.

L'ALBUFERA ALCUDIENCA, DE SANTA ANNA A LES CASES DE L'ALBUFERA. PAISATGE, USOS I APROFITAMENT

M. Espinosa   F. M. Serra   G. Valero
Geògraf   Historiadora   Historiador

INTRODUCCIÓ

El present treball s'emmarca dins un projecte més ample sobre l'albufera alcudienca, del qual avançam alguns aspectes.

Com és sabut l'albufera forma part dels municipis d'Alcúdia, Muro i la Pobla. El nostre àmbit d'estudi, com s'indica en el títol, l'hem centrat en el terme d'Alcúdia, la part de la zona dels aiguamolls que més canvis ha experimentat i també la menys estudiada.

Segons la demarcació actual l'albufera alcudienca se situa entre l'oratori de Santa Anna i les antigues cases de l'albufera, en el lloc que avui ocupa el restaurant Los Patos.

Amb el temps aquesta zona s'ha anat transformant gradualment de forma natural i de forma sobtada ho ha fet per la intervenció antròpica a partir dels anys seixanta del s. XIX, quan s'emprenen els treballs de dessecació, amb la finalitat de sanejar i posar en conreu bona part del terreny pantanós, i sobretot arran del boom turístic dels anys seixanta del segle passat. La major part de l'albufera alcudienca va ser reblida amb cendres de la central tèrmica per urbanitzar-la, de manera que la zona humida que es conserva avui dia es redueix a Mar-i-estany i l'estany Menor com a part de l'antic estany Gran, l'estany Esperança o estany dels Ponts i tot un seguit de canals.

L'interès turístic marcarà les pautes del nou enfocament de l'economia municipal i el terreny s'adequarà a les noves necessitats.

Sobre aquest espai tractarem, en primer lloc, d'alguns aspectes històrics i destacarem com s'ha anat transmetent i cuidant aquesta propietat altament valorada en els cadastres i estims, i seguirem amb l'anàlisi dels aspectes geogràfics, la geofor-

mologia i la hidràulica de la zona i, finalment, examinarem els usos i l'aprofitament del terreny tenint en compte dues èpoques ben diferenciades, abans i després de la dessecació.

I. LA POSSESSIÓ O PREDI DE L'ALBUFERA. ASPECTES HISTÒRICS

L'albufera com a unitat d'explotació agrícola ha resultat, històricament, una zona molt cobejada, segons es constata a la distinta documentació consultada, i gelosament protegida pels propietaris que veien constantment envaïda la propietat pel fet de ser una zona que oferia una gran varietat de recursos naturals, sobretot una abundosa caça i pesca.

Els romans de Pol·lèntia, atesa la proximitat de l'albufera amb la seva urbs, degueren conèixer bé l'aiguamoll i, possiblement, el port romà de la ciutat de què es parla hi estigués relacionat. Els musulmans, a més de conèixer el prat de la badia nord-oriental de Mallorca, li donaren el nom que encara empram: 'al-bujaira', que significa llacuna o 'mar petita'. Amb la conquesta catalana, l'albufera correspongué, meitat per hom, al rei i al comte d'Empúries; el rei repartí la seva part entre dos dels seus porcioners, Ramon Alemany i els templers; molt possiblement, l'antiquíssima devoció a sant Martí a la cova del seu nom provengui del sant cavaller adorat pels templers. El comte d'Empúries també repartí la seva meitat entre porcioners seus, concretament entre l'abat de Sant Feliu i el bisbe de Girona.

La riquesa vegetal i faunística de les albuferes com assenyala A. Morey (2009: 220) explica que a l'edat mitjana fossin propietat generalment del reial patrimoni o de la noblesa feudal, de manera que un grup reduït tenia a les seves mans l'ús i el gaudi d'uns recursos excepcionals i una font d'ingressos a través de l'explotació dels distints aprofitaments.

Una de les primeres referències que tenim de l'Albufera data de l'any 1262, quan la part sota jurisdicció reial, el 25 d'agost d'aquell any, fou llogada a diverses persones. El lloctinent reial els ven el dret reial de l'albufera per 850 sous des d'aquesta data fins la festa de Pasqua (Mas-Rosselló Bordoy-Rosselló Vaquer, 1999: 69).

Avançat el segle XIII, la jurisdicció reial augmentà. Així, el rei Jaume II de Mallorca el 1283 "va concedir l'albufera major, estanys i mar amb tots els seus drets pertanyents" als germans Berenguer Palet i Ponç Feliu. (ARM, AH 336 f. 46v; Deyà-Mas-Rosselló Vaquer, [2002]: 295). La Procuració Reial es reservà el dret de cobrar els corresponents censos.

Segons J. M. Bover "D. Jaime el II la donó a Hugo Castell su consejero, y confirmó esta donación el Sr Rey D. Juan en sus reales privilegios de 24 de julio de 1462 y 16 marzo de 1481 a favor de Jorge Castell" (Bover, J. M.: 1836: 46). No obstant aquesta afirmació, a la segona meitat del s. XIV l'albufera es documenta en mans d'altres senyors i no és fins a la dècada de 1380 que es pugui confirmar documentalment que el senyoriu de l'albufera està en mans dels Castell.

El 1381 Antoni Castell entrà en possessió de l'albufera "en virtut de donació a ell feta per Caterina muller de Guillem Vedell, filla de Martí Pintor, segons acte del notari Ferran Leics, de 8 d'octubre d'aquell any. En aquest sentit, un document del segle XVIII (1717) esmenta que Antoni Castell el 1389 era "Magna Albufera Dominum", el senyor de l'Albufera major (ARM, D-285/4336, notari Miquel Dameto, f. 117v).

Per privilegi del rei Joan II, de 24 de juliol de 1461, l'albufera fou cedida a Jordi Castell. Gaudia del privilegi de poder rifar el peix que hi hagués estat pescat: "concedint que pogués rifar, tallar i picar els peixos i ocells..." (ARM, AH 336 f. 46v;

Deyà-Mas-Rosselló Vaquer, [2002]: 295). Els capítols de Bartomeu de Verí, demanen la revocació d'aquest permís: "3. que habiendo obtenido mossén Jorge Castell, privilegio para rifar y jugar a dados el pescado de su albufera por ser contra las franquetas y ser pernicioso por productivo de ladrones y jugadores, fuese aquel revocado" (Campaner, A.: *Cronicon mayoricense*, 1984: 174).

Altres productes apreciats que procurava l'albufera, com s'ha indicat, era la vegetació, així és constatat que el 1514 a Alcúdia, el lli era amarat a l'Albufera (Mas-Rosselló Bordoy-Rosselló Vaquer, 1999: 111).

Des de principi del s. XVI, com a mínim, i fins poc després de la dessecació el sistema d'explotació de la finca era en règim d'arrendament. La pesca era la principal riquesa del territori.¹

La transmissió de la propietat no va estar exempta de problemes. Segons J. M. Bover el 30 de juliol de 1516 es va establir un vincle perpetu sobre l'albufera, que aleshores tenia per línia transversal el senyor Marquès de la Romana (Bover, J. M., 1836: 46).

L'albufera es documenta el 18 de març de 1538, quan era de Ramon de Mojà, ciutadà; aquest lloga durant 3 anys a Jaume i Gabriel Puig l'albufera de la ciutat d'Alcúdia, segons els capítols de lloguer fets a Antoni Casafranca dia 26 de març de 1535 (ARM not Perot Genovard G-213, f.15v; Deyà-Mas-Rosselló Vaquer, [2002]: 329).

El 1558 per plet entre Isabet Santjoana i mossèn Castell i Mojà "s'ha proveït que ningú pesqui en la bassa fins que la causa s'hagi resolt". El 1561 era senyor de l'albufera Jeroni Castell i Mojà, fill de Ramon de Mojà. (ARM, AH 336 f. 46v; Deyà-Mas-Rosselló Vaquer, [2002]: 295).

A la capbreuació que va fer Ramon Castell-Mojà el 19 de desembre de 1588 denuncià "... tenir y posehir la Albufera major de aygo pexos y animals volàtils ab los stanys y basses contiguos a dita Albufera situada en lo terme de la Ciutat de Alcúdia y de las vilas de Muro y de la Poble en lo dret que té al port major de Alcúdia..." (ARM Capbreuacions d'Alcúdia 1581-1597, ERC núm. 846, f.246; Domingo, A.; Druguet, G.: 1998: 33).

En aquest document de final del s. XVI hi trobam referenciats els termes municipals en què està situada l'albufera, sense entrar en delimitacions territorials.

Als estims generals² de 1578 l'albufera com a tal apareix documentada en el municipi d'Alcúdia i no en els altres municipis; era propietat del noble Ramon Castell i Mojà, el text diu: "Possessió de mossèn Ramon Castell y Moyà dita la Albufera deu mil lrs 10.000 ls" (ARM, D-1251, Estims de 1578, f 264r).

En canvi en els estims generals de 1685 l'albufera apareix inscrita únicament en el municipi de Muro, a mans de la mateixa família, el text diu: "Lo señor Salvador Truyols Castell de Moya per la sua poss^o dita la Gran Albufera 19.600 ls" (ARM, D-1254. Estims 1685, f. 1536v).

El 1678 la possessió pertanyia al senyor Joan Antoni Trullols i Castell de Mojà, ciutadà militar de Mallorca, la família del qual tenia la casa pairal al carrer de la Llebre, a la parròquia de Santa Creu, de Palma. (GEM, VI, 309-311).

El 6 de juny de 1705 el rei Felip V signà sentència del plet que mantenien sobre el senyoriu de l'albufera Antoni de Serralta i Castell i Salvador Trullols. Antoni de

¹ Per a més informació sobre el tema de l'explotació de l'albufera vegeu A. Morey, 2009: 219-240

² Els estims constitueixen la valoració de les propietats, bàsicament immobiliàries d'un determinat àmbit territorial a l'efecte del repartiment impositiu.

Serralta guanyà el plet però Salvador Trullols posà recurs i, amb motiu de la Guerra de Successió, Antoni de Serralta no pogué entrar en possessió efectiva de l'albufera fins el 1719. Els documents de la fase final del plet diuen així: El primer és d'octubre de 1715, en què el notari Miquel Dameto valida un poder pel plet que litiga a Madrid Antoni de Serralta i Castell contra Salvador Trullols: "Sepan quantos ese publico instrumento de poder bieren... lo señor don Antonio de Serralta y Castell cavallero professo de la orden y milicia de Calatrava desta misma ciudad diziendo que en conformidad de que a los 6 del mes de junio del año 1705 obtuvo Real sentencia a su favor hecha en la Real Audiencia deste reyno cum votis regis en virtud de reales letras de su Real Magestad Catholica del Rey nuestro señor en la causa que sus mayores antecesores y ell seguian sobre el fideicomisso y recuperación de la heredad dicha La Grande Albufera deste Reyno contra Salvador Truyols ciudadano desta misma ciudad de la qual sentencia el mesmo año de 1705 pretendio apelar el mismo Truyols para delante de su Mag.d y ... [Antonio de Serralta y Castell] nombraba y elegia su legitimo procurador general ... al sr don Antonio de Pueyo cavallero desta misma ciudad residente en la villa de Madrid..." (ARM, D-285/4336, notari Miquel Dameto, f. 40v-42). El segon document és de 26 de març de 1716, en què el notari Miquel Dameto torna a validar un poder pel plet que litiga a Madrid Antoni de Serralta i Castell contra Salvador Trullols: "Sepan quantos ese publico instrumento de poder bieren... lo señor don Antonio de Serralta y Castell cavallero professo de la orden y milicia de Calatrava desta misma ciudad diziendo que en conformidad de que a los 6 del mes de junio del año 1705... ni se prosiguieron las causas hasta en el anno de 1715 que azido restituido este Reyno de Mallorca a su RI Mag.d: pero por quanto pudiera ser que dicho Truyols o su procurador bolviese otra vez proseguir la causa de apelación o recurso que intentó en el año 1705 de dicha real sentencia..." (ARM, D-285/4336, notari Miquel Dameto, f. 62v).

El 2 de gener de 1754 la possessió de l'albufera es trobava segrestada a requisició dels creditors dels Serralta; malgrat això, amb permís de les autoritats, el propietari, Josep Serralta Sureda i de Castell, arrendà la finca a Bartomeu Garau: "Jo Dn Joseph Serralta Sureda y de Castell Dueño del predio la gran Albufera... condesch sive arrenda a vos honor Bartt Garau fill de Arnau, natural de la vila de la Pobla y als vostros dit predio anomenat la gran Albufera, ab tots los estims y demás pertinencias de aquell, scituat en los termas de la ciutat de Alcúdia, vilas de Muro y la Poble, y es pacte que el present arrendament no tindrà son digut afecta sens precehir la aprovació del Molt Illre Sr intendente, y lo fas ab los pactes, condiciones y obligaciones y annua mercè siguent". La renda anual era de mil lliures... "ab tres pagues, la primera el dia de tots los Sts de 1754". Hi ha algunes clàusules que parlen de la pesca: "Més es pacta que vós dit conductor no pugau pescar ab armeyada sinó ab xerxa de caluper dins la estany major de la dita gran Albufera sots pena de 5 ls." (ARM, Segrests, peça a-10 núm. 1, f 5-6).

A l'Apeo de 1818³ d'Alcúdia el senyor Pedro Lante declara La Grande Albufera com una de les seves propietats. En el document no s'especifica la superfície però sí la seva valoració, 4.666 lliures, la qual és la segona propietat més valorada de totes les que figuren en el registre (la més valorada és Son Balma, a la qual se li assignen 5.984 lliures, també del mateix propietari). Aquesta inscripció s'acompanya de la nota següent: "por la tercera parte de las aguas y productos de dicho predio según lo acordado por comisionados y apoderados especiales en la Villa de La Puebla en

³ L'Apeo s'elabora per ordre del ministre d'Hisenda Martín de Garay amb la finalitat de disposar d'un registre de propietats per poder aplicar el gravamen fiscal sobre el seu producte.

23 de agosto de 1818". També s'esmenta que hi ha una casa.

El mateix Pedro Lante declara una tercera propietat, El Buchellar "con sus aguas y su pesquera". Tampoc apareix la superfície i la seva valoració es de 882 lliures.

Sobre el tema de les valoracions i per donar una referència, la mitjana de les valoracions assignades a les finques declarades pels seus propietaris a l'Apeo de 1818 és de 200,20 lliures, de manera que es fa palesa la importància econòmica de la finca que ens ocupa.

En el mateix document, la Universitat d'aquesta ciutat fidelíssima declara entre els béns de propis la denominada El Pla del Pinar, qualificada com a prats, amb una superfície de 15 quarterades i una valoració de 50 lliures.

L'any 1862 s'elabora l'Amillament d'Alcúdia, en compliment del Reial decret dictat anys enrere pel ministre d'Hisenda Alejandro Mon, amb pretensions de millorar l'Apeo de Garay, però amb la mateixa finalitat recaptadora. En aquest nou registre no apareix cap finca amb el topònim d'Albufera. Juntament amb l'elaboració d'aquests registres de propietats s'elaboren uns plànols parcel·laris que reben el nom de plànols geomètrics; a Alcúdia els límits del terme municipal es fixen a uns 200 o 300 metres al sud de l'estany dels Ponts.

Tal vegada en aquest registre el que a l'anterior de 1818 s'anomenava la Grande Albufera es distribuïa entre els tres municipis veïnats (Alcúdia, la Pobla i Muro). Aquestes dades figuren a la taula que s'indica tot seguit:

Alcúdia					
Propietari	PT o Predi	Topònim	Usos	Extensió (quarterades)	Observacions
D. Felipe Agüera	Predi	Pla del Pinar	Estanys i erm	330	
Sa Pobla					
Propietari	PT o Predi	Topònim	Usos	Extensió (quarterades)	Observacions
D. Felipe Agüera D. Juan Noguer D. Mariano Villalonga Patrimoni de SM			Estanys, prats i pinar	1.125	El 55 % correspon als dos primers propietaris
Muro					
Propietari	PT o Predi	Topònim	Usos	Extensió (quarterades)	Observacions
D. Felipe Agüera D. Juan Noguer	PT	La Bufera	Garriga, estanys i prats	497	

Si sumam l'extensió tendríem un total de 1.952 quarterades o 1.387 Ha. Aquesta és una superfície que s'allunya de les 2.583 assignades per Barceló a la zona humida.

Una altra dada a destacar és que El Pla del Pinar passa de 15 quarterades a 330 quarterades o 234 Ha., que també s'allunya un tant respecte a les 396 Ha. que Barceló assigna a la zona humida en el terme d'Alcúdia.

La cartografia de l'època (Anònim i López) grafia aquesta finca a l'espai situat

entre l'estany Gran (nord), estany dels Ponts (sud), Puig de Sant Martí (oest) i Mar (est).

El 19 d'agost de 1865 els senyors Joan Noguer i Pisà, casat de 50 anys, i Jacint Felip i Domenec, administrador de la duana d'Alcúdia, fadrí de 38 anys, atorguen escriptura de divisió de béns⁴: La Grande Albufera (situada en els termes de la Pobla i Muro) amb els estanys, llacs, mar annex i d'altres pertinences, Sant Martí de la Cova i can Valma (en el terme d'Alcúdia) i el prat de SM també denominat del Colombar (en el terme de la Pobla). Les finques es descriuen en els termes següents:

La Grande Albufera.

Té 677 quarterades, limita al nord amb la finca del Pla del Pinar, a l'est amb les terres de Son Sant Martí (es refereix a les terres de la Cova de Sant Martí), al sud amb les de son Serra, son sant Joan, son Morey i son Lluret i a l'oest amb el prat de son Colombar. Corresponen al terme de sa Pobla 414 quarterades on s'inclouen la casa, horts i oficines del predi i al terme de Muro li corresponen les 263 restants.

Can Valma y San Martín de la Cueva.

Té 314 quarterades en les quals hi ha una casa, limita al nord amb el mont comunal d'Alcúdia, a l'est amb el Pla del Pinar mitjançant una carretera, al sud amb el Prat del Colombar i la terra de Ca na Lloreta i a l'oest amb les terres del predi Colombar.

Prado del Colombar.

Té 200 quarterades, limita al nord amb can Valma, ca na Lloreta i el Colombar, per l'est i al sud amb l'albufera i a l'oest amb els prats del reial patrimoni.

II. L'ALBUFERA COM ESPAI HUMIT. SITUACIÓ I SUPERFÍCIE

La possessió o predi de l'albufera ocupava tota l'extensió de la zona humida? En aquest apartat intentarem donar resposta a la pregunta.

A grans trets es pot afirmar que els estanys i els canals naturals que els comunicaven juntament amb les terres emergides com si fossin illots cobrien tota la zona humida que s'estén al nord fins als voltants de l'oratori de Santa Anna, al sud fins a son Sant Martí i Muro, a l'est topava amb la barrera dunar que la separava de la mar, i a l'oest amb el Puig de Sant Martí dins el terme d'Alcúdia, la part més estreta de l'Albufera, i segueix fins a les marjals en els termes de Sa Pobla i Muro.

La zona humida ocupava aproximadament unes 2.500 Ha, segons els càlculs realitzats en el mapa topogràfic nacional d'Espanya 1: 25.000; en què la zona ocupa unes 25 quadrícules i cadascuna d'aquestes representa 1 km².

En aquest mateix mapa podem veure que la zona en el terme d'Alcúdia té una longitud aproximada de 4 km i una amplària que oscil·la entre menys de 2 km, la part més ampla, i menys d'1 km, la part més estreta, limitada pels relleus del Puig de Sant Martí, i que s'eixampla en els termes de la Pobla i Muro fins a prop de 6 km.

L'any 1911 Pere Antoni, "Corró" a la revista Sa Marjal⁵ recull les dades de l'extensió que els anglesos intentaren dessecar i la xifra en 3.882 quarterades. Aquesta

⁴ Arxiu Regne de Mallorca, Fons Gual de Torrella, Sig-344.

⁵ Sa Marjal (Tom III, p. 39-40). Edició Facsímil. Sa Pobla, 1990.

extensió per municipi es distribueix de la forma següent: 700 quarterades al terme d'Alcúdia, 608 quarterades (Sa Bufera Gran, Biniatria i Oriolet) sense especificar-ne el terme municipal, 300 quarterades al terme de la Pobla i 2.274 quarterades al terme de Muro.

Més recentment, l'any 1980 el geògraf Bartomeu Barceló⁶ deia el següent:

...La extensión de los que en el pasado fueron tierras pantanosas, incluyendo las marjales y la restinga arenosa, calculada a partir de las fincas catastradas que ahora ocupan esta área, es de 2.584 Ha. Esta cifra no concuerda con la dada por Antonio López en 1851 que le atribuía 3.203 Ha. Resulta difícil explicar esta notable diferencia al no conocer los límites que pudiera haber establecido A. López ni la técnica de medición que utilizó. Con todo creemos que el área de referencia sería mayor de la que hemos considerado en este estudio aunque dadas las condiciones topográficas y morfológicas no descartamos errores de medición.

A. López distingue en la Albufera dos partes: Una situada al N desde las Casas de la finca de S'Albufera hasta las cercanías de la ciudad de Alcúdia que tiene 3,5 km de largo por 1 de ancho con una superficie de 426,16 Ha. En la actualidad hemos calculado la extensión de esta parte en 396 Ha. La segunda parte, situada al sur de las casas mencionadas tendría una longitud de 5,5 km, con una extensión de 2.777,2 Ha. A esta le hemos dado la extensión de 2.187 Ha.

El perímetro de las tierras encharcadas puede estimarse en 32 Km...

Més endavant, l'any 1985, Andreu Muntaner Darder⁷ deia:

...La superficie de la zona inundada o húmeda de S'Albufera des de l'Holocè ha sofert notables variacions, a part de les intervencions humanes en temps molt recents.

A la fase de expansió màxima, el seu perímetre s'iniciava on és ara el moll vell del Port d'Alcúdia, penetrava cap al poble ocupant tot el pla existent al peu de l'anfiteatre romà, cementeri, Ses Poves, Can Gelat, Can Banyà, Sa Quartera des d'on tombava cap al Murterar i Oriolet, voltant per baix del Puig de Son Fe i penetrant cap a Son Siurana d'abaix fins a l'actual carretera de Palma a Alcúdia. D'allà tirava cap la S., cap al Pont Gros, Can Cirer, Son Carbonell fins a la punta de S'Amarador. D'allà voltava cap al peu de Son Sant Martí, vorejant el promontori de Can Senaier, Ca N'Eixut i Son Bosc.

Aquella Albufera tendria el nivel situat entre 6 i 8 m. per sobre la cota actual, i és probable que tengués una restinga situada més al interior que la que coneixen. Pot ser aquesta pasada barra es pot relacionar amb els turons de Ses Puntes, i eventualment enllaçava amb les calcarenites de la bora interior de l'estany dels ponts.

Restes de la restinga situada més endins es poden observar en el camí que va dels apartaments Siesta fins a Can Banyà vorejant l'estany Esperança de nord a sud.

Amb aquesta informació i la que s'indica més endavant no seria forassenyat plantejar-se la possibilitat que els romans arribassin amb les seves embarcacions fins a les portes de la ciutat. No volem dir que fos així realment, però sí que podria haver estat. Les condicions geomorfològiques d'aquest espai ho feien possible; les embarcacions podien entrar des de la mar per la gola de l'estany dels Ponts i navegar pels canals i els altres estanys fins arribar a l'estany Gran situat al peu de Pol·lèntia.

⁶ Revista Lluç, març-abril 1985, núm. 720.

⁷ S. Munar Lladrés i M.A. Sastre Vanrell. El Portus de Pollentia. Resultats preliminars de la intervenció arqueològica al solar del carrer Corall, cantonada amb carrer Maristany (Port d'Alcúdia). VI Jornades d'Estudis Locals d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcúdia. 2010.

Els arqueòlegs⁸ fins ara no han trobat cap estructura que identifiqui la situació d'un eventual port romà.

ALBUFERA, CONCEPTE I ELEMENTS QUE LA FORMEN

Com ja hem indicat, albufera és una paraula que prové de l'àrab (al-buhàira) i que significa mar petita; Rosselló Verger la defineix així ⁹: Àrees d'aigua soma, disposades paral·lelament a la costa i separades de la mar per restingues, les goles permeten certa comunicació.

L'albufera està formada per una sèrie d'elements i també s'han de donar una sèrie de condicions per a la seva formació, que passam a analitzar.

La restinga és una barrera que impedeix que les aigües meteòriques (pluja) arribin a la mar. Aquesta està formada per un sediment aportat bàsicament per les ones marines i també pel que aporta l'escolament procedent de terra, que amb l'ajuda d'un tercer agent, el vent, la construeixen i la mantenen. Aquesta tindrà una potència més o menys gran segons els sediments aportats.

També és necessària l'aportació d'aigua des de la terra procedent de l'escolament superficial o dels aqüífers que intercepten la topografia del terreny (fonts) o d'ambdues bandes.

Així mateix, aquestes àrees han de ser zones més o menys deprimides i han de tenir un nivell de saturació gran que eviti la infiltració.

A tot això hi hem d'afegir una darrera condició, l'absència de mareas. Les mareas desplacen el sediment de les barreres i es produeix una transgressió marina que predomina sobre les aigües de l'escolament i fa que el sediment s'estengui terra endins i quan la marea baixa s'esdevé el fenomen contrari. Per tant, a les zones on hi ha mareas es dóna el que en geomorfologia es denomina maresma.

L' ALBUFERA D'ALCÚDIA. FUNCIONAMENT ABANS DE LA DESSECACIÓ (ANY 1870)

Al llarg de les èpoques geològiques el nivell de la mar ha anat variant. Durant l'època quaternària hi va haver una alternança entre períodes freds (glaciacions) i períodes càlids (interglacials), en el primer cas el nivell baixa i en el segon puja. Aquests canvis en el nivell de la mar varen donar lloc a geomorfologies diferents a l'espai que examinem. Darrere l'estany Esperança, a la zona del camí que va a can Vauma, hi ha restes d'una platja fòssil que fan sospitar que el nivell de la mar podia haver arribat fins a allà.

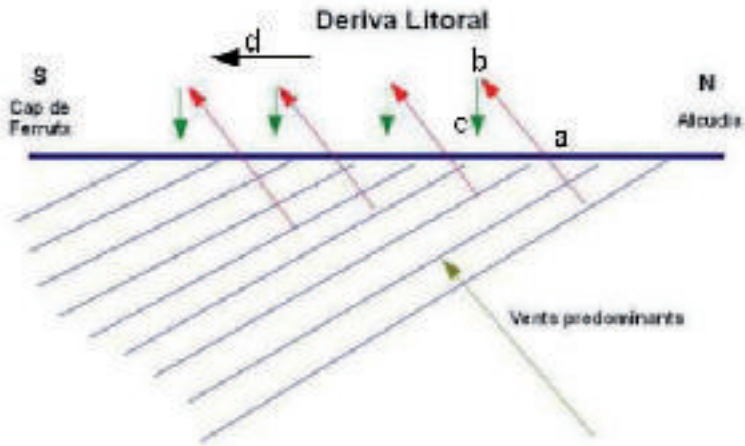
Això es dóna a escala geològica, a escala humana els canvis no els veiem i per tant, en aquest estudi, sempre ens referirem a una situació en què la topografia i la geomorfologia de la zona era molt similar a l'actual, amb l'excepció dels canvis produïts únicament per intervencions antròpiques.

A l'apartat anterior hem introduït una sèrie de conceptes teòrics sobre la geomorfologia d'una albufera i en aquest tractarem d'aplicar-los al cas que ens ocupa, l'albufera d'Alcúdia, per intentar explicar com funcionava i com es mantenia el funcionament. Abans introduïrem un altre mecanisme o procés denominat deriva litoral.

⁸ Vicens M. Rosselló, Josep M. Panareda, Alexander J. Pérez. Manual de Geografía Física. Universitat de València, 1994.

⁹ Plànol de l'albufera d'Alcúdia tal com era l'any de 1851. Escala 1:40.000. Biblioteca Nacional. Madrid.

En aquest procés les ones incideixen en la platja amb una determinada inclinació, segons la direcció del vent, de tal manera que les partícules que arrosseguen les ones entren a la platja per (a) i arriben fins a la situació (b) de la figura i l'aigua quan baixa ho fa per la gravetat i produeix un desplaçament de les partícules, situació (c). El resultat d'aquest procés és que els sediments tendeixen a ser desplaçats en la direcció (d) i per tant mentre ens movem en aquesta direcció es van acumulant els sediments i així augmenta la quantitat d'aquest element necessari perquè els agents que hem descrit abans puguin formar la restinga.

Badia d'Alcúdia

Aquest procés explica que a la zona que avui denominam Platges de Muro (des de l'Oberta a Can Picafort) puguem apreciar, malgrat la intervenció humana que ha aixecat els hotels, una barrera dunar de certa envergadura.

La cartografia històrica (Buenaventura Serra, Biblioteca Nacional¹⁰, A. López, etc.) és la que ens ha servit per explicar els detalls i el funcionament de l'albufera objecte d'estudi.

La barrera dunar es va construir gràcies a l'aportació en gran part del sediment marí (potència creixent en el sentit del cap del Pinar al cap Farrutx, deriva litoral) i també per les aportacions sedimentàries dels torrents de Sant Miquel i de Muro.

L'aportació d'aigua prové d'un seguit d'ullals d'aigua subterrània i dels escolements de l'aigua meteòrica que en el seu moment aporten els torrents, fonamentalment el de Sant Miquel i el de Muro, així com altres torrents menys desenvolupats que tenen el seu origen en els relleus més pròxims (puig d'Avall, puig de Sant Martí, etc.) i, fins i tot, d'uns altres més desenvolupats que provenen dels relleus de la Talaia a la península de la Victòria.

Aquesta aigua no té sortida a la mar ja que arriba a una zona deprimida i a

¹⁰ Berard, G. Viaje a las Villas de Mallorca. Ajuntament de Palma, 1983.

més topa amb la restinga de la barrera dunar i origina una sèrie de zones embassades de formes i dimensions diferents que es van connectant a través dels canals naturals. Els espais que queden entre els estanys són colonitzats per vegetació de ribera. El nivell de l'aigua d'aquestes zones embassades depèn de l'època, més humida o més seca, fins i tot a una escala temporal menor es dona un cicle anual (hivern o estiu).

Si ens centram en la part que ens ocupa, la més pròxima a Alcúdia, hi havia tres grans estanys, d'acord amb la cartografia històrica citada: l'estany de Baix, l'estany dels Ponts i l'estany Gran. Fins i tot en el plànol parcel·lari d'Alcúdia de 1862, que afina una mica més, es grafia la part septentrional d'aquest darrer estany amb el nom d'estany de Santa Anna.

L'estany de Baix, avui dia és el que hi ha a la zona de les Gaviotas, devora l'Hospital de Muro.

L'estany dels Ponts és el que avui es coneix com a Estany Esperança o Estany Gran.

L'estany Gran és el que ha estat més modificat a causa de l'acció antròpica. Estava format per l'aigua de la zona humida de Mar-i-estany i de l'estany Menor que estan separades pels materials procedents de les cendres de la central termoelectrica d'Alcanada i per les urbanitzacions que s'hi han establert.

És important destacar que l'estany de Baix es comunicava a través d'una sèrie de canals (fins a nou) amb l'estany dels Ponts i que avui es redueixen a dos. Per la cartografia consultada i per Berard¹¹ (1789) coneixem la toponímia d'aquests canals: Llevador, Rimete, Siquia nova, Cosina, Magraner, Malfaner, Torre, Forà i Portalot.

La connexió d'aquestes aigües amb la mar abans de la dessecació era una mica diferent a l'actual. En una situació que podem definir com a normal, èpoques ni molt humides ni molt seques, la barrera dunar tenia la seva continuïtat (pràcticament tancada) llevat de dues zones: la que avui denominam l'Oberta, que seria un petit canal que fins i tot en determinades èpoques estava totalment tancat, i la més important, la de l'estany dels Ponts amb una bocana que superava els 200 m d'amplària. Amb aquesta situació l'aigua es movia lentament a través dels canals d'un estany a l'altre fins arribar a l'estany dels Ponts i d'aquí i a través de la bocana (gola) a la mar. Els estanys que hi havia al sud de l'Oberta, segons la cartografia històrica quedaven aïllats i sense connexió amb la mar.

A més de la cartografia referenciada que ens ha servit per descriure la dinàmica de l'aigua, comptam amb les descripcions dels autors de l'època. Tomás de Rifa l'any 1816 realitza un informe sobre Marjals de la Pobra i ho descriu així¹²:

"... salen sus aguas por dos azequias que corren hacia el norte desde la Albufera llamada el Estanque bajo las cuales se dividen cada una en tres brazos formando por consiguiente seis azequias que corren con tan poca velocidad que la vista en muchas partes no la percibe: estos seis ramales o azequias están en el día cortadas perpendicularmente por un muro de buena fábrica que se eleva unos tres pies sobre el terreno y coge la extensión de dichos seis ramales cuya longitud será con corta diferencia de 160 destras¹³; en este muro llamado el Caminal sólo hay un gran número de boquillas semejantes a las que dan el agua a los molinos por las que

¹¹ Tomás de Rifa, Dictamen sobre las tierras marjales de la villa de la Puebla. Archivo General del Palacio de Oriente, caja 7517/32.

¹² Tomás de Rifa, Dictamen sobre las tierras marjales de la villa de la Puebla. Archivo General del Palacio de Oriente, caja 7517/32.

¹³ 1 destre = 4'214 m.

sale tanto en tiempo de avenidas como en los demás días y en donde por medio de redes y peynes de juncos detienen la pesca; esta operación en tiempo de avenidas hace ver el retroceso de las aguas que se detienen por los inmensos terrenos que dejan al mediodía y poniente con gran perjuicio a la salud pública...”

Per tant, aquest autor confirma la descripció que ja hem fet anteriorment i també conta com els canals que uneixen l'estany Baix amb l'estany dels Ponts servien per col·locar les xarxes per a la pesca, de fet l'autor ens explica que el mur conegut amb el nom del Caminal es va construir, uns deu anys abans de realitzar el seu informe, amb la finalitat de pescar tot dificultant la sortida de l'aigua fins a la mar i negant les terres situades al sud quan hi havia avingudes d'aigua. Per evitar les inundacions proposa la següent actuació:

... romper el muro enteramente pues se observa bien claro que el cúmulo de aguas que se reúne en los citados estanques no tiene otro derrame y salida que el paso del nombrado Caminal; sin embargo si se quiere conservar esta obra para aprovecharse de la pesca soy de dictamen se haga una nivelación desde el terreno llamado los Replano de Muro empezándola desde el fondo o suelo del Estanque inmediato atravesando el Bras de Son Sant Martí hasta la superficie del mar...

És a dir, que l'autor ja proposa l'obertura d'un canal que travessi la barrera dunar, cosa que, posteriorment va realitzar Bateman amb la construcció del canal que avui coneixem com l'Oberta.

Abans que Rifá un altre autor ja esmentat, Jeroni de Berard (1789), va deixar testimoni escrit sobre la geomorfologia i la hidràulica d'aquest espai a l'època que examinem:

...a menos de un cuarto de ora (sic) distante de esta cueva (es refereix a la cova de Sant Martí) y más al mediodía de Alcúdia, se halla las casas, chozas y almacenes de los estanques que llaman Albufera, nombre arábigo que es decir mar quieto. Estos comienzan no muy distantes de las murallas de la ciudad, y en la mitad, antes de llegar a esta choza, se comunica con el mar donde han construido un largo puente de madera que contenía de largo [¿] pasos, y ofrece diversión la multitud de peces que con la mano parece se puedan coger y lo ejecutan con sólo tres palmos de cordel, sin caña, solamente...

...Aunque estas casas concluyen el término de Alcúdia y la maniobra de almadraba y grande estanque es ya del de la villa de Muro, por no dividir su noticia proseguiré un corto detalle de ella, siguiendo el camino que viene desde el referido puente y ciudad de Alcúdia. Y desde estas casas va fabricado mucho más alto que el terreno, para dar lugar a que pasen por debajo a nueve acequias o brazos artificiales de agua que vienen de mucho más allá, tomadas de dos de estas mucho mayores...

Amb aquesta descripció l'autor confirma el que hem exposat abans i ens informa d'altres detalls. D'una banda situa les cases de l'Albufera entre l'estany dels Ponts i l'estany Baix, devora l'actual restaurant los Patos (aquí les situa Francesc Lillo); i de l'altra situa en aquest indret la partió dels termes municipals d'Alcúdia i de Muro.

Fins ara hem vist el funcionament normal de l'albufera, però es poden donar dues situacions extremes: èpoques seques i èpoques humides amb puntes torrencials.

En les èpoques seques alguns estanys podien eixugar-se i d'altres quedar aïllats de tal manera que hi havia aigua que no arribava a l'estany dels Ponts. Poca aigua arribava a la mar, fins i tot el procés podia ser a l'inrevés, que l'aigua provinqués de la mar.

Per contra en les èpoques humides i d'aigua torrencial els torrents de Muro

i de Sant Miquel aportaven gran quantitat d'aigua i la barrera dunar rompia per la zona que denominam l'Oberta i obria una bocana per on l'aigua sortia a la mar. Abans hem comentat, segons l'enginyer Rifá, com l'aigua retrocedia amb dificultat per mor del pas estret que hi havia entre els canals que unien l'estany Baix amb l'estany dels Ponts, i això suposava un factor més perquè la barrera dunar es rompés davant grans torrentades.

Aquestes torrentades són el que els poblers denominen "plenes". Francesc Gost Comes descriu detalladament la plena que va tenir lloc el 30 de novembre de 1852, denominada la Plena d'en Jelat.

Encara que més endavant insistirem en aquest tema, ja podem extreure una primera i important conclusió: abans de la dessecació la sortida natural i única a la mar de l'aigua de l'albufera estava situada a la bocana de l'estany dels Ponts sobre la qual es varen construir els ponts per passar d'un costat a l'altre. Aquest detall queda reflectit molt bé a la cartografia històrica. I, de forma excepcional, quan hi havia grans torrentades -les plenes que deien els poblers- la restinga que formava la barrera dunar es rompia i donava sortida a la gran quantitat d'aigua a la mar.

El plànol elaborat per l'enginyer López amb motiu dels projectes de la dessecació és semblant al que ens ha servit per descriure la hidràulica de l'albufera.

DESPRÉS DE LA DESSECACIÓ (DES DE 1870 A L'ACTUALITAT)

Des de principi del s. XIX i d'acord amb les idees de l'època es presenten diferents iniciatives per dessecar l'albufera d'Alcúdia que donaren lloc a diferents projectes que mai no s'arribaren a executar. Les raons que impulsava la societat a participar en aquests projectes de dessecació eren diferents, d'una banda hi havia el tema de la insalubritat de la zona que propiciava l'aigua estancada i, per l'altra, es pretenia guanyar terrenys per al conreu. Aquest darrer motiu va impulsar els promotors a dur a terme el projecte de dessecació pel guany que els podia suposar la venda o el lloguer dels nous terrenys un cop s'adequassin per al conreu.

Les obres per a la dessecació de l'albufera d'Alcúdia foren declarades d'utilitat pública, mitjançant Reial ordre de 19 de novembre de 1851. L'enginyer Antonio López Montalvo el 20 d'agost de 1853 elabora una memòria i un plànol (abans de la dessecació) que han de seguir les empreses que optin a la concessió de les obres de la dessecació.

A la majoria de les empreses que tramitaren la sol·licitud de concessió de les obres se'ls declarà la caducitat passat el temps establert per a l'inici d'aquestes. Al concessionari se li exigia un dipòsit i el seu incompliment era motiu de caducitat.

...el concesionario, como garantía del cumplimiento de la autorización, impondrá en la Caja General de Depósitos la cantidad de 100.000 rs; que le serán devueltos a medida que ejecute las obras...

Francisco Lillo Colomar¹⁴ recull tots aquests projectes en un interessant article i per això en aquest treball només ens referirem al projecte que realment es va executar, el de John Frederich Bateman i William Hope.

Sembla que els municipis afectats (Alcúdia, Muro, la Pobla i Santa Margalida) estaven d'acord perquè aquest espai pantanós es dessecàs, encara que els poblers n'eren una mica reticents ja que pensaven que es veurien afectats els cultius de les marjals. A la revista Sa Marjal (Tom VIII, pàg. 99, any 1916) el vicari Joan Parera es-

¹⁴ Lillo Colomar, F. Els Projectes de Dessecació de S'Albufera. Març, 2010.

criu un article sobre Bateman i comenta que, amb motiu de l'aprovació del projecte que va presentar Juan María Villaverde el 1859, els poblers varen transmetre a les autoritats la seva oposició a les obres:

...Pero com els poblers, per altra part, creien que sa dissecació los seria molt perjudicial a ses marjals i sobretot veien que haurien de perde es dret de propietat que tenien demunt sa Comuna de s'Albufera que se componia de 300 corterades, die 26 d'agost del matex any 1859 ses notes autoritats recalamaren fort ferm, i colque cosa més, contra sa pojectada empresa devant el Senyor Batle o Administrador General del Real Patrimoni Balear; mes sols lograren entretenir la cosa un parei d'anys...

En el mateix article es refereix a la insalubritat de la següent manera:

...Aquesta gran llacuna formada per una extensió de 3882 corterades de terreno, en s'hivern tot tapad d'aigo i en s'estiu formand grans estanys, era sa causa de que per tots es pobles veinats i principalment a Sapobla hei hagués uns esplets de tercianes malignes que sa nostra Vila, después d'haver passat més de mitj sigle, encara té sa fama de malsana, a pesar de disfrutar els poblers d'una salut molt robusta i de ser, segons va dir un metje no fa gaire, es poble aont hei ha menos mortalitat de tota Espanya...

Per tant sembla que els poblers no estaven d'acord amb les obres, ja que per una part argumentaven que no els afectava gaire la insalubritat de l'aigua embassada i fonamentalment tenien por de perdre les terres fèrtils de les marjals.

Un ferm defensor del sanejament de l'entorn del municipi és el metge alcu-dienc Joan Reynés Ferrer, que com a responsable sanitari dels seus conciutadans va lluitar de valent per combatre les malalties del temps que li va tocar viure, com era el paludisme i les relacionades amb la falta d'higiene. Encara que considerava que la causa, fonamentalment, estava en l'existència de les muralles, també pensava que l'aigua estancada que arribava al peu de Santa Anna era motiu de les malalties que patia el poble d'Alcúdia.

Així mateix veurem que les expectatives de negoci amb la nova terra dessecada per posar-la en conreu no es varen veure totalment complertes, ja que tant la família Bateman com els nous propietaris de l'albufera, la família Gual de Torrella, no varen rendibilitzar les inversions fetes en aquest projecte sinó ben al contrari.

Abans de passar a descriure en què va consistir el projecte ens referirem als fonaments legals que el varen emparar.

A l'article 4 del Decret llei de 14 de novembre de 1868 s'estableix que perquè el Govern atorgui la concessió el sol·licitant haurà de presentar la memòria i els plànols explicatius de l'obra, l'objecte i els avantatges que han de reportar als interessos generals.

Bateman, d'acord amb la legislació vigent, prepara aquest projecte de dessecació de l'albufera i presenta la memòria justificativa corresponent. L'aprovació definitiva del projecte té lloc el 27 de maig de 1871 en els termes següents:

... El Rey (Q.D.G.) ha tenido a bien aprobar proyecto definitivo presentado por la empresa concesionaria del desagüe de la Albufera de Alcúdia para el riego de los terrenos saneados; en la inteligencia de que si los intereses públicos o particulares sufriesen algún detrimento con motivo de estas obras, habrá de modificarlas la empresa indemnizar convenientemente cualesquiera perjuicios que haya ocasionado al llevar a cabo su proyecto.

Al propio tiempo se ha servido mandar S.M. se prevenga a la empresa men-

cionada que, cuando proceda a verificar la enajenación de los terrenos desecados; es indispensable que se ocupe de redactar un reglamento en que se establezcan las disposiciones convenientes para la conservación de las obras, tanto de saneamiento como de riego, limpia de los cauces de salida y de distribución de las aguas, y las demás reglas que se consideren necesarias para el gobierno de los nuevos propietarios.

I, finalment, per Reial ordre de 15 de novembre de 1871 s'aproven les obres executades per Juan Federico Bateman i Guillermo Hope en el desguàs i sanejament de l'albufera d'Alcúdia i els declara propietaris dels terrenys sanejats, i també del gaudi de tots els drets concedits a les obres d'aquesta classe.

BREU DESCRIPCIÓ DEL PROJECTE DE BATEMAN

El projecte signat per Bateman amb data 25 de gener de 1866 recull totes les obres que es varen realitzar a tota la superfície ocupada per l'albufera: obres de fàbrica (ponts, edificacions), canals, bombes de desguàs, etc.

Atès que el present treball està dedicat a la zona de l'albufera compresa en el terme d'Alcúdia, descriurem la part del projecte que afecta aquest territori.

A la figura que s'adjunta a l'annex, on es reproduïx un detall del projecte, veïem com es pretenia bombejar l'aigua embassada a l'estany dels Ponts (A) i a l'estany Gran (B) cap a la mar. Per això es va projectar la construcció d'un canal (2) per conduir l'aigua del segon estany al primer; el canal en qüestió és el que avui dia va de l'edifici Calipso a l'estany Esperança i passa per davall el pont que hi ha a l'av. de Pere Mas i Reus. A l'estany dels Ponts es va fer un pou (3) al qual hi abocaven aquesta aigua embassada que era bombejada per una màquina cap a la mar. L'edifici que ocupava aquesta màquina estaria situada al lloc que avui ocupa el restaurant xinès situat de l'Av. Pere Mas i Reus devora la carretera de Can Picafort.

A més a l'oest de l'estany dels Ponts i en cotes més elevades, sembla que hi havia una font d'aigua salada (Font Salada, en el plànol de 1851) que donava lloc a un estany menor, aquesta aigua es conduïa directament a la mar per un canal que es construïa sobre l'estany dels Ponts.

D'aquesta forma s'aconseguia abaixar el nivell de l'aigua estancada. En èpoques en què les pluges eren normals, l'obra d'enginyeria projectada havia de funcionar, però quan hi havia grans torrentades, probablement la màquina de bombejar no podria evacuar tanta aigua. En temps més recents (anys 1990, 2010) hi ha hagut inundacions; la forta urbanització no ha suposat un encert per a aquests episodis meteorològics extrems.

Al pressupost del projecte hi figura una partida de 327.121 reals de velló destinats a l'estació de desguàs a Alcúdia.

Durant el desenvolupament del projecte varen sorgir problemes imprevists. Amb la canalització de l'aigua embassada i l'obertura cap a la mar del gran canal abans de la instal·lació de les màquines de bombeig, el nivell de l'aigua estancada va baixar i les fonts que abans quedaven submergides varen aflorar o en sortiren de noves en cotes més baixes a causa de la baixada del nivell freàtic. Estava previst posar una bomba a la font de Sant Joan i una altra al canal de San Miquel per recollir l'aigua de les fonts del Tancadet, d'Ullalets i de Son Siurana. Per resoldre el problema d'aquestes fonts es varen substituir les dues màquines per una de nova que es va col·locar a la Roca.

Arran de les obres de dessecació es dona pas a una nova geomorfologia en el terreny, es tracta d'una geomorfologia antròpica i una de les seves manifestacions

més destacades són les veles.

Les veles són les petites parcel·les (uns 3.000 m²) envoltades d'aigua que es formaven per l'acumulació d'una terra rica en nutrients. En conjunt es formava un laberint de canals que conduïen a un canal principal i aquest connectava amb la mar per evitar així la inundació de les veles. Els propietaris o llogaters d'aquestes parcel·les es comprometien a mantenir les siques netes perquè l'aigua hi pogués circular. Tota la zona ocupada avui pel poliesportiu, gasolinera i institut estava ocupada per aquestes veles.

Segons la cartografia consultada, la zona de Mar-i-estany abans de la dessecació presentaria una imatge semblant a l'actual però amb més extensió d'aigua. A final del segle XIX neixen les veles que es mantenen encara a la foto aèria de 1956 i quan s'abandonen en els anys seixanta es torna a la imatge de la qual partim (fotos aèries de 1989 i 2010).

ÚS AGRÍCOLA DE LA FINCA

L'objectiu principal del projecte de Bateman era obtenir unes terres fèrtils per al cultiu que no pogué veure acomplert.

John Frederich Bateman Latrobe mor als 79 anys, el 10 de juny de 1889, a Moor Park, comtat de Surrey a la ciutat de Westminster i deixa la finca en herència al seu fill Lee Latrobe Bateman (RPA, Tom 875, Lib. 40 Fol. 182, finca 1773, Ins. 3^a).

Latrobe inscriu la finca a nom seu i la primera cosa que fa (setembre de 1891) per poder continuar els projectes del seu pare és hipotecar-se en benefici de la Sra. M. de la Concepció Antònia Villalonga i Zaforteza, esposa del Sr. Joaquim Gual i Gual de Torrella (RPA, Tom 875, Lib. 40, Fol. 182. Finca 1773, Ins. 4^a).

Les hipoteques es van renovant i es produeixen els embargaments per la falta de pagament. Per pal·liar la situació Latrobe es desprèn d'una part de la finca. I finalment ven la resta al seu creditor principal, Sr. Joaquim Gual i Gual de Torrella, sense veure realitzat el projecte.

...Don Joaquín Gual y Gual de treinta y siete años casado, sin profesión y vecino de Palma, por precio de doscientas cincuenta mil pesetas, de las cuales se asignan doscientas veinte y cinco mil pesetas como precio del predio llamado de la Albufera y veinticinco mil pesetas como precio de la otra finca de San Luís, de cuya total suma han sido pagadas cincuenta mil pesetas al contado y las restantes doscientas mil pesetas se las retiene el comprador para satisfacerlas a varios acreedores y a su propio según se expresará.

Don Joaquín Gual y Gual inscribe su título de compraventa... De la expresada integra suma el Señor comprador se retiene doscientas mil pesetas para satisfacerlas en nombre y por delegación del señor vendedor en esta forma: cien mil pesetas a Doña María de la Concepción Antonia Villalonga y Zaforteza esposa del señor comprador en pago de igual cantidad que el señor La Trobe Bateman prometió satisfacer a la misma por las razones que se expresan en la escritura de cuatro de junio de mil ochocientos noventa y uno; sesenta mil pesetas a si propio, esto es: cincuenta mil en pago de igual suma prestada por el señor Gual al señor vendedor con garantía hipotecaria de las fincas objeto de esta venta cuyas hipotecas quedan canceladas por haberse reunido en la persona del señor Gual el doble carácter de dueño de las fincas hipotecadas y de acreedor hipotecario, y diez mil pesetas adeudadas al mismo Señor Gual según documentos privados: veinticinco mil pesetas que el Señor Gual satisfará a la compañía Fomento Agrícola de Mallorca; y quince mil pesetas a Don José Ferrer y Llabrés... El señor vendedor se reserva el usufructo de

las fincas vendidas por el tiempo que ha de transcurrir hasta el ocho de junio de mil ochocientos noventa y siete...

Inca a onze de abril de mil ochocientos noventa y cuatro
(RPA, Tom. 1002, Lib. 46, Fol. 52, Finca 1773, Ins. 16^a).

El nou propietari l'any 1901 lloga la finca al Sr. Constantino Lluch i Tomàs, veí de València, per a la societat Martínez y Lluch Hijo, constituïda pel mateix Constantino i per Celestino Martínez Vidal. Aquests dos estenen el negoci a tota una sèrie d'accionistes i constitueixen una nova societat anònima denominada Agrícola Industrial Balear (RPA, finca 1773, inscripcions 17 a 21).

La societat Agrícola Industrial Balear encarrega a dos enginyers agrònoms, Sr. Enrique Cremades i Sr. Luís Beneyto, la redacció d'un projecte per a l'aprofitament agrícola de la finca.¹⁵

El projecte preveu una sèrie de millores en les infraestructures i equipaments que hi ha a la finca i totes les despeses necessàries per al seu manteniment i funcionament. Per adequar la finca al conreu es distribueix la superfície en distints cultius. Els conreus considerats són: arròs, moreres, hortalissa, ferratge i pinar.

Pel que fa a la zona d'Alcúdia, feta la distribució dels cultius quedava una zona inundada, l'estany dels Ponts, la qual podia ser susceptible de dessecar i aprofitar per al cultiu de l'arròs. En el plànol que adjuntem a l'annex es pot veure aquesta zonificació.

Una vegada més el fracàs econòmic fa que aquesta societat abandoni el seu projecte de posar en producció la finca i el 1906 resol el contracte d'arrendament (RPA, Tom. 1299, Lib. 60, fol. 4, finca 1773, Ins. 24^a).

El darrer intent d'arrendament de la finca per part de la família Gual de Torrella va ser l'any 1941, en què signa un contracte amb Joan Llimona Gispert, un comerciant resident a Palma, mitjançant el qual aquest empresari explotará el canyet per vendre'l a les papereres de la península¹⁶.

El cultiu de la finca continua en arrendament de petites parcel·les als pagesos alcudiençs. Així podem veure a la foto aèria de 1956 com hi ha una sèrie de finques de les anomenades veles (parcel·les envoltades per canals d'aigua) que apareixen distribuïdes a cada banda del camí que va de l'oratori de Santa Anna a la carretera de Santa Margalida (la carretera que hi ha actualment entre les rotondes denominades del cavall i del nus).

Un altre cultiu que es dona és el planter de colet que es distribuïa més o menys per la zona que avui ocupen els edificis dels Tamarindos (tota la zona de la platja entre el pinar i l'actual carretera d'Artà a l'indret de l'hotel Las Palmeras, i també la zona de la Marina -Viver, X. 2011: 175).

Sense dubte, el cultiu que va tenir més impacte abans de començar el desenvolupament turístic va ser el cultiu dels espàrecs. Aquest s'estenia per la zona compresa entre la carretera de Santa Margalida, Av. Tucà, i l'Av. Pere Mas i Reus. Sobre aquest conreu no hem trobat cap referència documental, però són nombrosos els testimonis orals que ho corroboren. Es parla que una vegada desaparegut el camp d'aviació militar, a començament dels anys quaranta del

¹⁵ Aquest projecte està dipositat a la Biblioteca Nacional de Madrid i es titula: "Memoria Descriptiva de la Finca Agrícola Albufera de Alcúdia en la Isla de Mallorca".

¹⁶ Arxiu del Regne de Mallorca, Fons Gual de Torrella, Sig. 294.

segle passat, es va dur una màquina per llaurar el terreny i dedicar-lo al conreu d'espàrecs.

ÚS RESIDENCIAL I D'OCI

A final de la dècada dels anys vint i principi dels anys trenta del segle passat té lloc l'inici d'un turisme exterior, probablement fomentat per l'escala que feien els hidroavions de la companyia Air France a Alcúdia.

Pere Mas i Reus compra l'any 1933 a Joaquim Gual i Gual de Torrella una segregació de la finca de l'Albufera de quelcom més de 198 hectàrees les quals confronten, segons les dades del Registre de la Propietat, amb les propietats següents, segons transcripció literal del text (RPA Tom 1767, Llibre 81, fol. 49, finca 3917, Insc. 1ª):

Linda Norte con camino de Sant Martí y suertes de Damián Canals, Juan Sureda, Catalina Bisbal, herederos de Rafael Palou, Jaime Canals, Miguel Llompart, Arnaldo Capó, Isabel María Guaita, Juan Torres y Miguel Bennisar; Este con el mar y dos parcelas o solares segregados de la íntegra por Don Joaquín Gual y vendidos a Bartolomé Enseñat y Don Pedro Más Reus; y Sur y Oeste con el camino llamado de las Máquinas Viejas.

Pere Mas i Reus construeix l'Hotel Golf i l'any 1932 comencen les obres del camp de golf amb un recorregut de 18 forats. A les instal·lacions s'hi va construir el Club-House (avui el Calipso) a semblança de l'antic molí fariner de vent, era un espai dedicat a l'oci, un espai recreatiu dels jugadors de golf i dotat del màxim confort de l'època (ARM, fons AGT-1100).

També va dur a terme la parcel·lació de la zona més propera a la platja, anomenada Urbanización Playa de Alcudia, i comença la venda de solars. Es comptabilitzen més de 70 solars venuts, alguns a estrangers (RPA, tom 1767, Llibre 81, f. 49, finca 3917, notes al marge). Com a exemple podem citar la parcel·la venuda a Matias Pujadas Estany d'Inca, en què va edificar l'any 1938 un xalet que seria esbucat a final de la dècada dels anys vuitanta per construir-hi l'edifici actual del New Pacific, devora els apartaments Xara (AMB, Almudaina, Sig-993).

El 23 d'octubre de 1934 el Ministeri de la Guerra autoritza el promotor perquè pugui construir edificis en aquesta zona (ARM, fons AGT-1100).

Pere Mas i Reus, com a propietari dels terrenys disseminats coneguts com a Platja d'Alcúdia i Albufera, contingus al llogaret del Port (Caserío del Puerto), sol·licita a l'Ajuntament que aquests siguin declarats zona d'eixample del Port, i també la urbanització de la platja segons el plànol presentat. També sol·licita l'exempció d'imposts durant un període de 30 anys a fi de fomentar el desenvolupament urbà de la zona. L'Ajuntament, a la sessió plenària del dia 20 de gener de 1936, va adoptar el següent acord:

"declarar zona de ensanche del Puerto de Alcúdia y de Urbanización de su Playa, con arreglo al plano presentado por el propietario D. Pedro Mas Reus, los terrenos contiguos al Caserío del Puerto de esta Ciudad denominados indistintamente Playa de Alcúdia y Albufera. Se deniega la exención fiscal (AMA-37, fol. 25)"

L'any 1937 Pere Mas i Reus per tal de disposar de fons per continuar el seu projecte d'urbanització, juntament amb altres empresaris estrangers, constitueix la societat G. van QUACKEBEKE y Cia (ARM, fons AGT-394).

El projecte es va publicar l'any 1934 a la revista Brisas, núm. 1, i preveia, a més

del golf altres equipaments, com la instal·lació del camp d'aviació comercial.

Aquest gran projecte es va paralitzar amb la guerra civil espanyola i la zona del camp de golf fou requisada pels militars.

ÚS MILITAR

L'any 1937 el comandament militar de Balears requisa el camp de golf al seu propietari per transformar-lo en camp d'aviació. El projecte va consistir, bàsicament, a aplanar el terreny i eliminar les elevacions dels "green", cobrir 440 metres del canal principal, construir drenatges amb escomesa al canal principal i augmentar la secció de la part descoberta del canal principal. L'aigua del canal principal desguasava a un pou de 3,50 metres de profunditat des del qual es bombejava a l'estany dels Ponts. Per albergar a oficials, suboficials i tropa, es va construir el denominat barracó de la tropa (AMB, Aviació, Caixa 19, MA-1).

El canal principal a què es fa referència és el que avui va des del Calipso fins al Llac Esperança i la bomba estava situada en el mateix lloc on avui està el pont a l'Av. Pere Mas i Reus i que travessa el canal. El barracó de la tropa es conserva, encara que en estat ruïnós, és l'edifici de marès situat al carrer Bèlgica cantonada amb l'Av. del Canal Gran.

El projecte militar es completava amb la prolongació del tren des de sa Pobla fins al Port d'Alcúdia. El traçat d'aquesta prolongació de la via fèrria anava per la zona de l'albufera i pel que fa al terme d'Alcúdia passava per la finca d'Oriole, Can Rafalinos, el Colombar, Ca na Lloreta, camp d'aviació, Alcúdia (devora l'església), camí del teatre romà i el Port. S'havia previst la prolongació des del camp d'aviació fins a la base d'hidroavions del Port de Pollença (AMB, ferrocarrils, Caixa 29, MA-4-4).

Avui dia queden restes de les obres de la construcció del ferrocarril ja que no es varen acabar i mai no va entrar en servei.

BOOM TURÍSTIC

Pere Mas i Reus, d'acord amb el Decret de 6 de novembre de 1942, sol·licita el reintegrament del valor i els interessos de la finca requisada.

A principi dels anys cinquanta del segle passat el turisme comença una altra vegada i amb aquest es reprèn el procés urbanitzador de l'albufera alcudienca. A la foto aèria de 1956 s'observa que hi ha molts pocs xalets construïts a la platja d'Alcúdia, fins i tot alguns d'aquests ja hi eren abans de la represa turística després de la guerra civil espanyola. En aquesta foto es poden veure els edificis següents: el xalet de Matías Pujadas, l'Hotel Golf, el xalet de la família Torrella, el Flucutuc, can Mirapeix, Vila Hidding, el xalet Von Engels, el que després seria el restaurant Sigfrido, i qualcun més.

Si els inicis abans de la guerra espanyola varen ser liderats, fonamentalment per Pere Mas i Reus amb l'ajuda de Bartomeu Enseñat Enseñat i Joaquim Gual i Gual de Torrella, en aquesta nova època són més els que es varen posar al capdavant del procés urbanitzador. A la zona de la platja d'Alcúdia l'urbanitzador va ser Jaume Enseñat Alemany, a la denominada platja dels Francesos els promotors varen ser Vicenç Enseñat Seguí i Joan Gili Sancho; aquest últim va intervenir a la zona de l'estany Esperança que pren, precisament, el nom de la seva esposa. L'urbanitzador de la zona més interior, els voltants de l'estany Menor, va anar a càrrec de Nicolau Riera-Marsá Llambí.

Cal comentar que hi ha un tipus de turisme que va tenir lloc en aquests primers anys organitzat pel Club Mediterraneu. Era un turisme d'origen francès i que

s'hostatjava en tendes de campanya instal·lades a la zona de la platja en el lloc que avui ocupa la urbanització Platja Esperança, enmig dels pins, i que a la cartografia actual s'anomena Platja des Francesos i l'espai que ocupaven les tendes de campanya, Campament dels Francesos. L'Ajuntament en el plenari del dia 27 de novembre de 1950 va voler retre homenatge a aquests turistes i al seu promotor Gerard Blitz amb aquestes paraules: "Se recuerda la inmejorable impresión causada en esta ciudad por los componentes del Club Mediterráneo durante su estancia en el campamento instalado en la playa. Influyente propaganda que hace de Mallorca el Sr. Gerard Blitz. (AMA-42, F. 34).

ABREVIATURES

AMA, Arxiu Municipal d'Alcúdia
AMB, Arxiu Militar de Balears
AGT, Arxiu Gual de Torrella
ARM, Arxiu del Regne de Mallorca
RPA, Registre de la Propietat d'Alcúdia

BIBLIOGRAFIA

- BARCELÓ, B i altres. Estudio Ecologico de la Albufera de Mallorca, Palma, 1980.
- BERARD SOLÀ, J. Viaje a las villas de Mallorca (1789). Palma: Ajuntament de Palma, 1983
- BOVER, J. M.: Noticias histórico-topográficas de la isla de Mallorca: estadística general de ella y períodos memorables de su historia, Palma: Impremta Guasp, 1836
- CAMPANER FUERTES, A. Cronicón Mayoricense. Ajuntament de Palma, 1984.
- CREMADES, E.; BENEYTO, L. Memoria descriptiva de la finca agrícola Albufera de Alcudia. Madrid s/d
- DEYA BAUZÀ, M. J.; MAS FORNERS, A.; ROSSELLÓ VAQUER, R. Història d'Alcúdia. El segle XVI. Alcúdia: Ajuntament, [2002]. Gran Enciclopèdia de Mallorca. Palma: Promomallorca, 1986-1998
- DOMINGO, A.; DRUGUET, G.: Can Castell d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcudia, 1998.
- LILLO COLOMAR, F. Els Projectes de Dessecació de S'Albufera. Març, 2010.
- MAS-ROSSELLÓ BORDOY-ROSSELLÓ VAQUER: Història d'Alcúdia. De l'època islàmica a la Germania. Alcúdia: Ajuntament, 1999.
- MOLINA, R. i altres. S'Albufera de Mallorca. Ramon Molina Ed. Sa Pobla, 2005.
- MOREY TOUS, A.: 2009 «La Gran Albufera de Mallorca. Formas de explotación y conflictividad ambiental (siglos XVI-XX)». Palma: BSAL, 65, pàg. 219-240.
- ORDINAS MARCÉ, G (1999). "L'Explotació de l'Albufera als segles XVII, XVIII i XIX a través dels arrendaments". I Jornades d'Estudis Locals d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcúdia, p. 51-62. Revista Sa Marjal 1909-1928. Edició facsimil Sa Pobla 1990
- VALERO, G.; SERRA, F.; ESPINOSA, M. Les possessions d'Alcúdia. Història i patrimoni. Palma: J. J. de Olañeta, 2011
- VENTAYOL SUAU, P. Historia de la Muy Noble Ciudad Fidelísima de Alcudia. Palma: La Última Hora, 1928
- VIVER, X. Alcúdia després de l'any 1950, Ajuntament d'Alcúdia, 2011.

ANNEX

Mapa situació Albufera. Detall 1:50.000 militar (1940). Fulls 644 i 671.

Detall mapa de Mallorca N. de Fer. Paris, 1715.

Carlos Berenguer, 1738. Arxiu Simancas.

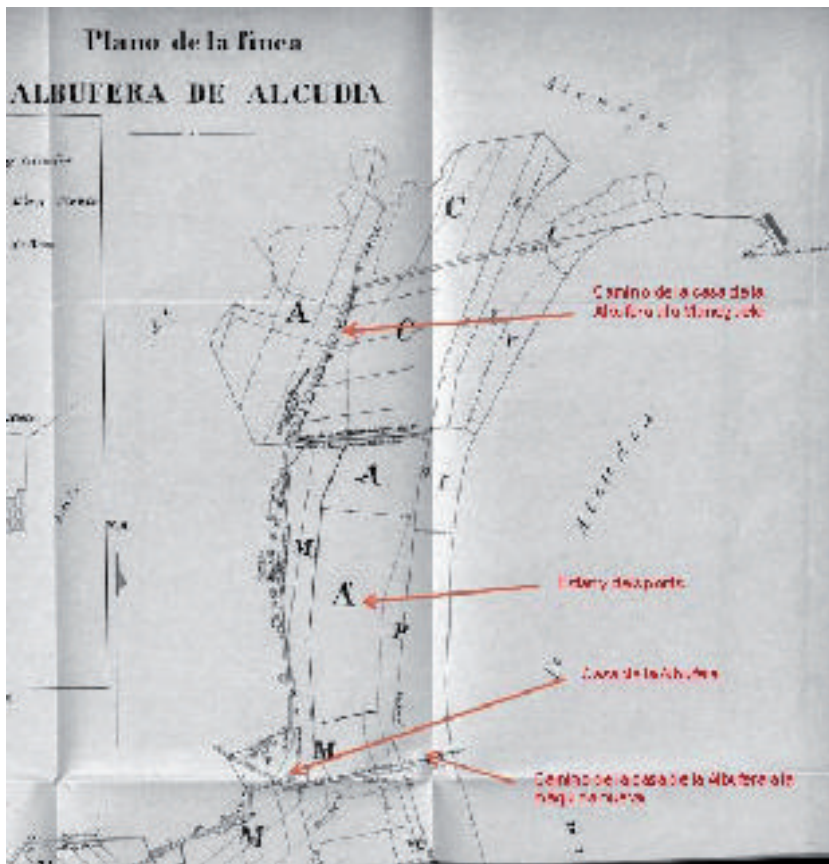
Detall mapa del Cardenal Despuig, 1784.

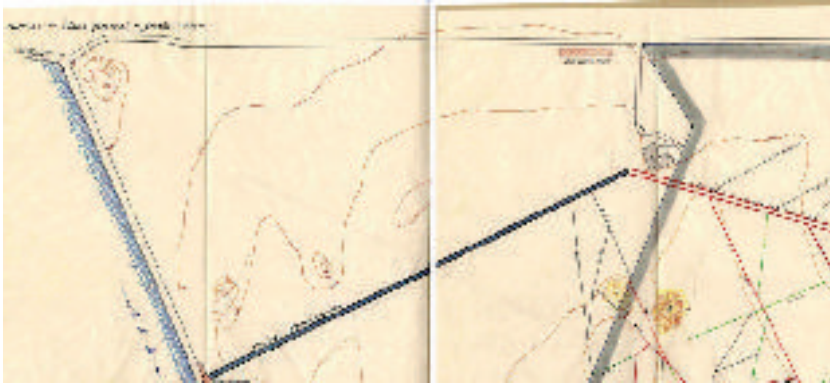
Detall plànol albufera (1851) (autor desconegut). Biblioteca Nacional. Madrid.

Detall projecte dessecació Albufera. Bateman, 1866.

Cremades i Beneyto, 1901. Biblioteca Nacional.

Detall plànol transformació camp de golf en camp d'aviació. Arxiu Militar.

Mapa Topogràfic de Mallorca. Full 671-8-1.

L'Albufera d' Alcúdia. Camp d'aviació (1937). Barracó de la tropa. Imatge actual.

Foto aèria de 1956, IDEIB.

Foto aèria, 1965. AMA.

Imatge d'una síquia a la vorera de la carretera de la rotonda del Cavall fins a la rotonda del Nus.
Al fons Hotel Bahía de Alcúdia. Foto cedida per Esteban Bennásar (anys 60)

Treballadors del campament dels francesos. Imatge cedida per Francisca Cerdà Fuster.

Foto panoràmica albufera d'Alcúdia.

**ELS ESTUDIS RECENTS SOBRE LA
GEOMORFOLOGIA LITORAL I REGISTRE
ESTRATIGRÀFIC I PALEONTOLÒGIC DEL
QUATERNARI AL TERME D'ALCÚDIA
(ILLA DE MALLORCA)**

Damià Vicens ¹, Damià Crespí ², Guillem Xavier Pons ¹,
Antelm Ginard ³ i Francesc Gràcia ³

¹ Grup d'Investigació BIOGEOMED. Departament de Ciències de la Terra, Universitat de les Illes Balears. Carretera de Valldemossa km 7,5. E-07122 Palma.

² Museu Balear de Ciències Naturals (MBCN). Ctra Palma-Port de Sóller, km 30,5. E-07100 Sóller.

³ Societat d'Història Natural de les Balears. Margarida Xirgu 16 baixos. 07011 Palma.

INTRODUCCIÓ

La geomorfologia litoral té com a objecte descriure les formes litorals i interpretar la seva gènesi. La posició i configuració d'un litoral és el resultat de la combinació de tres factors independents: els processos geològics esdevinguts tant en el passat com en l'actualitat, el nivell relatiu de la mar i la relació local entre l'erosió i l'acumulació, i un tercer factor que resulta de diversos processos actius, subaeris i marins, engegats per agents de naturalesa mecànica, química i biològica (SERVERA, 2004).

Els primers treballs descriptius o temàtics de la costa mallorquina daten de finals del XIX, emperò el primer treball de síntesi n'és un de Karl W. Butzer, aparegut a una revista americana (BUTZER, 1962). De llavors ençà els treballs realitzats sobre la geomorfologia mallorquina són nombrosos i abracen diferents línies d'investigació. Una visió històrica, on surten els principals treballs referits a la geomorfologia litoral, ve donada per GÓMEZ-PUJOL i PONS (2007).

Referent al mesomodelat dels penya-segats es pot trobar un esquema de les morfologies més freqüents a GRÀCIA i VICENS (1998) i a GRÀCIA et al. (2001) (vegeu figura 1)¹. A SERVERA (2004) hi ha un recull de les morfologies de costes rocoses i de les costes de sedimentació.

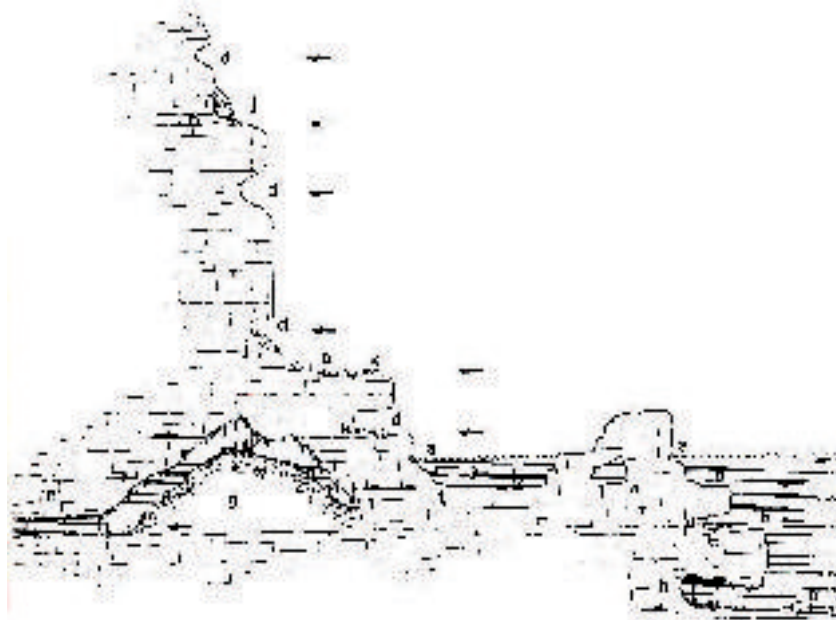

Figura 1

¹ Figura 1. Morfologies litorals relacionades amb el nivell de la mar segons Gràcia i Vicens (1998) a una costa rocosa: a- Viseses. b- Plataformes d'abrasió marina. c- Marmites de gegant. d- Coves d'abrasió marina. e- Arcs d'abrasió marina. f- Bufadors. g- Cavitats freàtiques inundades. h- Coves submarines amb espeleotemes. i- Espeleotemes indicadors de paleonivells freàtics. j- Eolianites adossades. k- Dipòsits fòssils de platja.

Totes les morfologies anteriors es poden trobar al litoral d'Alcúdia.

Tot el que serien les microformes de meteorització del litoral calcari, ben definides per GÓMEZ-PUJOL i FORNÓS (2001), són presents al litoral alcedienc.

Als inicis del segle XX, els canvis del nivell de la mar i el canvis climàtics són interpretats per PENK i BRÜCKNER (1909) pel model clàssic dels quatre períodes glacials a Europa (Günz, Mindel, Riss i Würm) relacionats amb el nivell baix de la mar alternant amb períodes interglacials càlids amb el nivell alt de la mar. De llavors ençà els treballs dels canvis dels nivells marins al Quaternari han anat en augment, i sobretot a partir dels darrers 30 anys on hi ha evidències d'un actual canvi climàtic. A les Balears és fonamental l'obra de GINÉS (2000), que a més de parlar dels registres de pujades i baixades del nivells de la mar, també parla de geomorfologia litoral.

El coneixement del quaternari balear es va veure beneficiat pels estudis de Joan Cuerda. Són d'obligada consulta les seves dues obres més importants "Los tiempos cuaternarios en Baleares" (CUERDA, 1975) i "Moluscos marinos i salobres del Pleistoceno balear" (CUERDA, 1987), obres en les quals es fa referència a l'entrada per l'estret de Gibraltar d'espècies d'aigües càlides durant els interglacials i a la desaparició d'aquestes durant les glaciacions (vegeu figura 2)².

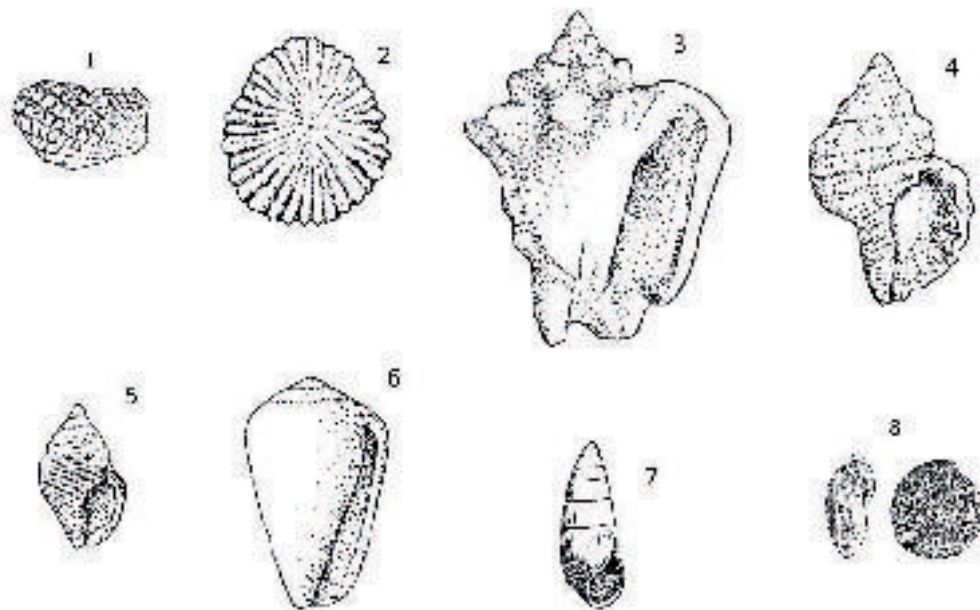

Figura 2

² Figura 2. Mol·luscs marins extints a la Mediterrània, emperò vivents a les costes càlides africanes de l'Atlàntic i que s'han trobat a jaciments alcediencs del darrer interglacial (MIS 5): 1- *Cardita senegalensis*. 2- *Patella ferruginea*. 3- *Strombus bubonius*. 4- *Cymatium costatum*. 5- *Cantharus viverratus*. 6- *Conus testudinarius*.

Mol·luscs continentals extints del Plistocè superior que s'han trobat a jaciments alcediencs : 7- *Chondrula gymnesica*. 8- *Oestophora cuerdaei*.

Reproducció parcial de VICENS et al., (2012).

També d'obligada consulta és l'obra de GINÉS et al. (2012) on hi ha informació actualitzada referida al coneixement del Plistocè balear i els canvis eustàtics.

Tot seguit es parla dels antecedents històrics relacionats amb el coneixement de la geomorfologia litoral i registre estratigràfic i paleontològic de dipòsits litorals quaternaris del terme d'Alcúdia, i a continuació es comenten els treballs relacionats amb aquesta temàtica realitzats a partir de l'any 2000 i que hem considerat més rellevants. Molts dels treballs s'han publicat a la revista *Endins* i al *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears* per la qual cosa es poden consultar fàcilment a la biblioteca digital de la UIB. També hem considerat interessant indicar el Congressos o Jornades on s'ha presentat alguna aportació relacionada amb el tema.

ANTECEDENTS

MUNTANER (1955) és el primer a citar un jaciment del Plistocè superior a Alcúdia, diu que hi ha una platja del Tirrenià II al Barcarès (Alcúdia) i per sobre una platja del Flandrià.

SOLE SABARIS (1962) realitzà un tall estratigràfic del Mal Pas en un treball general sobre el Quaternari de les Balears.

Per altra banda, BUTZER i CUERDA (1962) descriuen diferents jaciments a la zona: el torrent del Mal Pas, el caló del Mal Pas i el Morer Vermell. Sobre el jaciment del Morer Vermell, els autors ja comenten què és el que va citar MUNTANER (1955).

L'any 1972 es presenten els resultats obtinguts en l'estudi La cova de sa Bassa Blanca al II Congreso Nacional de Espeleología (GINÉS i GINÉS, 1972), cavitat que presenta nivells concrecionats d'antics nivells marins. Dos anys després el resultat es publiquen al *Bolletí de la Societat d'Història Natural de les Balears* (GINÉS i GINÉS, 1974) (Figura 3)³.

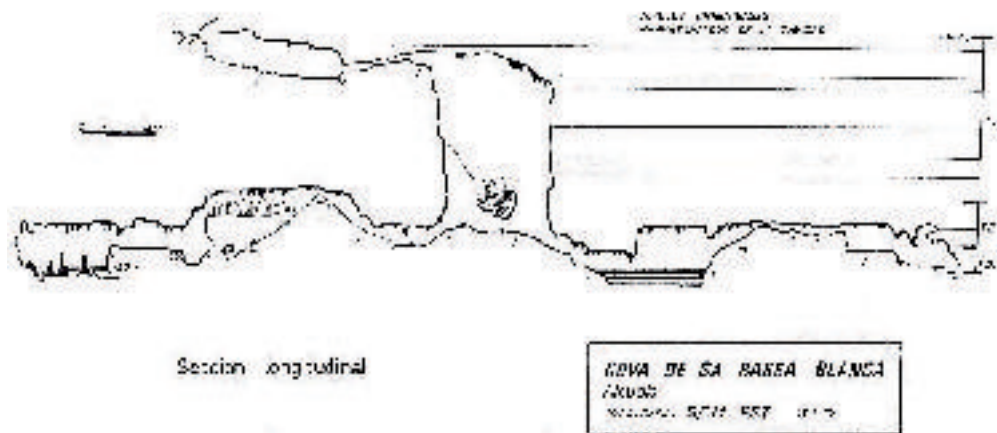

Figura 3

³ Figura 3. Secció longitudinal de la cova de la Bassa Blanca. Les línies horitzontals indiquen paleonivells marins. Reproduït de GINÉS i GINÉS (1974).

CUERDA (1975) a la seva obra magistral del Quaternari de les Balears comenta els jaciments que es coneixien aleshores.

POMAR et al., (1976) parlen de la importància de les cristallitzacions freàtiques de la cova de la Bassa Blanca.

OSMASTON (1978) descriu algunes localitzacions dels nivells continentals quaternaris entre el Barcarès i l'illot, fixant-se especialment en la litologia dels materials. També parla de jaciments marins. En una edició posterior, OSMASSTON (1985) amplia algunes dades.

COLOM (1979) estudia un conjunt faunístic del Quaternari de l'albufera d'Alcúdia.

Anys més tard, CUERDA et al. (1983) estudien i descriuen un interessant dipòsit del Plistocè superior a la platja de Sant Joan constituït per diferents nivells, en un dels quals s'hi va trobar fauna termòfila.

MESTRE (1980) presenta la topografia d'una cova emblemàtica alcudienca, la cova Tancada. Es tracta, segons el nostre parer, d'una captura carsticomarina.

HENNING et al., (1981) donen el resultat de datacions absolutes efectuades sobre espeleotemes freàtics de la cova de la Bassa Blanca.

MAROTO i FONT (1981) descriuen el "Projecte Hades" realitzat a la cova de la Bassa Blanca. Expliquen la metodologia i el desenvolupament tècnic que es va dur a terme per a l'obtenció de mostres i el seu posterior estudi. Uns quants anys més tard, en un treball de caire general, també es parla d'aquest projecte (EQUIPO HADES, 1985).

MUNTANER (1985) fa comentaris sobre la gènesi i evolució de l'albufera d'Alcúdia.

CUERDA (1987) fa referència als jaciments de la zona en parlar de determinades espècies.

FORNÓS i FORTEZA (1987) fan un estudi biosedimentològic a l'estany de la Barcas amb l'anàlisi de la fracció arena de vuit sondatges.

ADAMS (1988) ens parla dels materials quaternaris que es troben a la vora del torrent de les Fontanelles. També ens parla de l'aflorament quaternari de l'illot format per bretxes amb còdols mesozoics i alguns nivells de paleosòls.

JAUME i FORNÓS (1992) fan un treball sobre composició i textura del sediment de platja de Mallorca, emperò es poden obtenir dades sobre les platges d'Alcúdia. Els components d'origen biològics són molt importants.

SUAREZ (1993) publica la topografia de la cova dels Bastons, cavitat que té una entrada marina.

ROSSELLÓ-VERGER (1993) descriu albuferes mediterrànies, entre les quals hi ha l'albufera d'Alcúdia, i dona informació molt interessant.

FORNÓS (1995) explica l'evolució de l'albufera d'Alcúdia des d'un punt de vista estructural i sedimentològic.

PRIETO i RODRÍGUEZ-PÉREA (1996) analitzen el paper que juga la vegetació en els sistemes dunars mallorquins.

FORNÓS et al. (1996) presenten una acurada descripció dels sediments neògens i quaternaris que reomplen la conca Inca-la Pobla, a la seva part més externa, és a dir l'albufera d'Alcúdia.

GÓY et al. (1997) presenten una cartografia de l'albufera d'Alcúdia i daten mostres procedents de fletxes litorals holocenes.

MATEU et al., (1997) estudien l'albufera d'Alcúdia amb criteris estratigràfics i micropaleontològics i també altres albuferes del litoral peninsular per tal d'establir similituds i diferències.

ESTUDIS RECENTS

GRÀCIA et al., (2001) estudien una cova litoral, la Font de les Aiguades. Citen la presència de restes de *Myotragus balearicus*.

GRÀCIA et al., (2003) presenten la topografia i descripció d'una captura carstícomarina, la cova de les Llàgrimes. La cavitat presenta espeleotemes freàtics indicadors d'antics nivells de la mar.

VICENS i CRESPI (2003) presenten la topografia i descripció de sis coves litorals i cinc ponts situats majoritàriament dins materials del Miocè i del Quaternari, entre el port esportiu de Bonaire i el cap Gros (Figura 4)⁴. Es comenta la seva possible gènesi i les peculiaritats morfològiques més destacades. També es descriuen els jaciments del Plistocè superior marí, i també alguns aspectes paleontològics del Miocè i del Quaternari continental.

Figura 4

D'entre els jaciments del Plistocè, destaca, a pesar de ser molt petit, el del pont A de la punta de la Guarda on es van trobar espècies bioindicadores com ara *Patella ferruginea* i *Cantharus viverratus*.

⁴ Figura 4. Entre el racó de les Barreres i el cap Petit, els dipòsits continentals del Plistocè superior són pràcticament continus, i estan formats per eolianites, paleosòls i bretxes de vessant, adossats al Mesozoic. A la fotografia es poden observar l'Illot, format tot ell per materials pliocens.

A la topografia de les cavitats, els perfils són talls geològics, on es veu la seqüència estratigràfica i al text se citen els mol·luscs terrestres observats, entre els quals hi ha *Iberellus* sp, *Tudorella ferruginea*, i *Chondrula gymnesica*. També es va observar la presència d'icnites de *Myotragus balearicus*.

El ponts topografiats són tots d'abrasió marina. Les cavitats són totes d'abrasió marina amb l'excepció de la cova de la Plata, on hi ha una zona en forma de conducte que és de dissolució.

Un fet inusual va ser trobar *Posidonia oceanica* concrecionada a una colada a la cova de la Plata.

FORNÓS et al. (2004) descriuen els dipòsits de ventall al·luvial i eolianites d'Alcúdia a la reunió número 23 de la International Association of Sedimentology fet a Coïmbra.

VICENS i PONS (2004), a les IV Jornades de Medi Ambient de les Illes Balears, presenten un treball de l'estudi que s'està realitzant sobre el mol·luscs terrestres de la zona nord de Mallorca. Citen la presència d'*Oestophora* en un jaciment d'Alcúdia. En aquestes mateixes Jornades VICENS et al., (2004) presenten l'estat de la qüestió sobre l'estudi de coves litorals del terme.

VICENS et al., (2006) publiquen una segona part del treball del litoral alcudienc comprès entre el port esportiu de Bonaire i el cap Gros. Aquesta vegada presenten la topografia i descripció de nou coves litorals, descriuen jaciments del Plistocè superior marí i donen a conèixer la troballa de restes de vell marí (*Monachus monachus*) en una de les cavitats de la zona. Curiosament, CAÑIGUERAL (1951) comenta que eren freqüent observar-los a la platgeta de l'illot. Les troballes de restes òssies de vell marí a les Balears són més aviat escasses, a pesar que era un animal freqüent a les nostres costes fins a principis del segle XX. Les restes de vell marí consistien en dos fragments cranials de la zona occipital amb la zona timpànica i part del temporal (Figura 5)⁵.

Figura 5

⁵ Figura 5. Restes cranials de vell marí (*Monachus monachus*) trobats a la cova del Fonoll Marí. Actualment dipositats a la Societat d'Història Natural de les Balears.

La cavitat on es varen trobar aquestes restes, la cova del Fonoll Marí, està instal·lada dins materials del Miocè postorogènic i la seqüència estratigràfica és la mateixa que la descrita al primer treball. En aquesta zona hi ha unes diàclasis molt notòries que afecten els materials miocens i també es pot observar alguna falla. L'abració marina ha actuat a les diàclasis i falles i s'ha originat la cavitat que presenta 105 m de recorregut i té tres entrades marines. A la zona S de la cova hi ha dues saletes amb platgetes d'arena (Figura 6)⁶. Per la morfologia de la cavitat, molt probablement, el vell marí s'hi reproduïa.

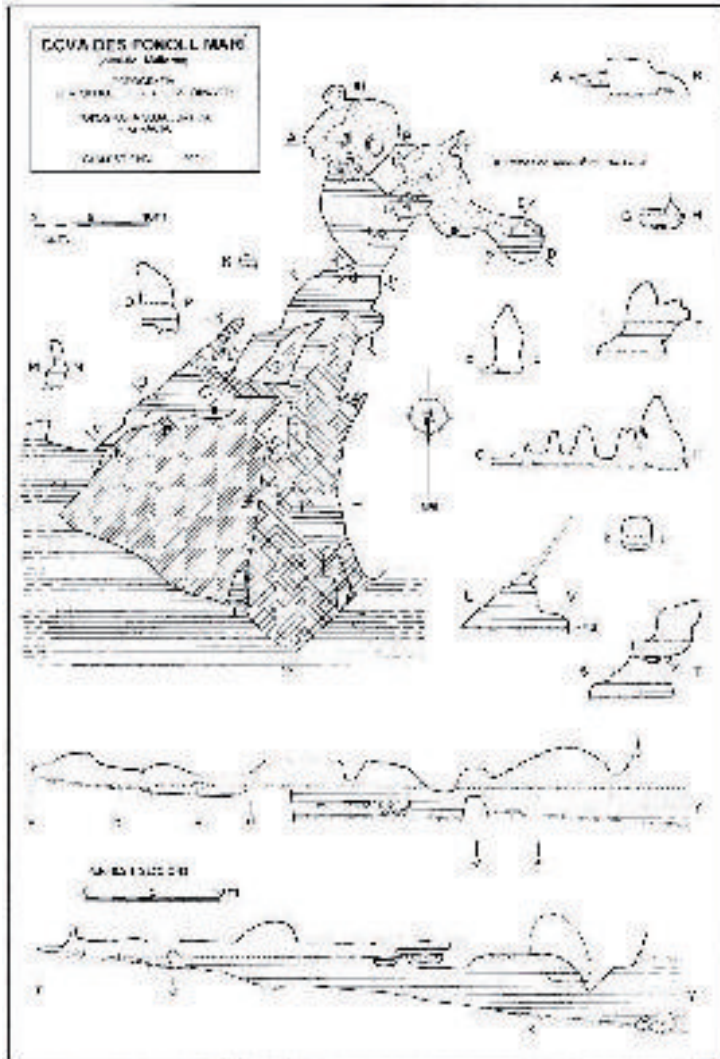

Figura 6

⁶ Figura 6. Cova del Fonoll Marí (Alcúdia) segons Vicens et al. (2006). L'abració marina ha actuat a diàclasis existents on està instal·lada la cavitat. A l'interior es varen trobar restes de vell marí (*Monachus monachus*).

Referent a jaciments del Plistocè superior marí, es descriu el jaciment de la cova de la Balma i el del cap Petit. En aquest darrer es va trobar fauna termòfila bioindicadora com és *Barbatia plicata*, *Conus testudinarius* i *Cantharus viverratus*.

Curiosa resulta la documentació d'un esfondrament d'una cavitat. Tal és el cas de la cova de l'Escar, que presentava una sala d'uns 185 m² de la qual es va esfondrar una superfície d'uns 80 m².

QUINTANA et al. (2006) descriuen una nova espècie de mol·lusc terrestre fòssil del Plistocè superior, que denominen *Oestophora cuerdoi*. Actualment cap espècie d'aquest gènere viu ni a les illes Gimnèsiques ni a les illes Pitiüses.

El fòssil d'*Oestophora* que es va recol·lectar a la Pedra Foguera, a diferència dels que s'han trobat a altres dos jaciments mallorquins, s'ha localitzat dins una seqüència estratigràfica ben definida del Plistocè superior.

CSOMA et al. (2006) varen efectuar datacions absolutes a partir d'un sondeig parietal de 122 cm de longitud, procedent de la cova de la Bassa Blanca (Alcúdia), perforat a una alçada de 8 m per sobre de l'actual nivell marí. La complexa seqüència analitzada inclou fases d'estalagmitització vadosa, que alternen amb cristallitzacions d'origen freàtic.

VICENS i PONS (2007) estudien els mol·luscs terrestres fòssils a tres seccions estratigràfiques del Plistocè superior entre el racó de les Barreres i el cap Petit i a tres seccions més entre Alcanada i la Bassa Blanca. Tots els jaciments presenten una tipologia semblant i estan molt relacionats amb les aportacions eòliques de sediments arenosos durant períodes presumiblement regressius del Plistocè i les aportacions al·luvials i col·luvials procedents dels relleus adjacents (Figura 7)⁷.

Figura 7

⁷ Figura 7. Els materials del Plistocè superior són presents a molts d'indrets del litoral alcudienc.

En primer terme es pot observar una platja actual de còdols. A la base del tall hi ha un paleosòl, per sobre una duna fòssil (eolianita) i els materials superiors són bretxes. Tots són materials continentals del Plistocè superior. Fotografia realitzada prop de la cala de la Bassa Blanca.

Els mol·luscs fòssils que citen són els següents: *Iberellus balearicus*, *Iberellus companyonii*, *Tudorella ferruginea*, *Trochoidea frater*, *Oxychilus lentiformis*, *Chondrula gymnesica*, *Oestophora cuerdoi* i *Testacella* cf. *halitoides*. Tots són endèmics, exceptuant el darrer.

Chondrula gymnesica i *Oestophora cuerdoi* estan extints, per la qual cosa formaven part de la fauna indígena als inicis de la darrera glaciació. No se sap el motiu de la seva extinció, però el factor climàtic, com ara una glaciació, pot ser un motiu més que suficient. El primer d'aquests, *C. gymnesica*, és un mol·lusc termòfil.

Iberellus balearicus, *Iberellus companyonii*, *Tudorella ferruginea*, *Trochoidea frater* i *Oxychilus lentiformis* formen part de la fauna endèmica actual.

VICENS (2008) estudia els jaciments amb fauna marina de la badia de Pollença. Es tracta d'una síntesi de tots els treballs anteriors que fan referència al jaciments amb fauna marina de la zona i de l'estudi i descripció de jaciments inèdits (Figura 8)⁸. Al terme d'Alcúdia es descriuen 29 jaciments, si bé dos no es varen poder observar ja que es troben tapats pel ciment d'infraestructures. Hi havia 17 jaciments que mai no s'havien descrit. Tots són del Plistocè superior, exceptuant-ne un que és de l'Holocè.

Dels jaciments plistocens, hi ha nivells que cronològicament, per la fauna bioindicadora, pertanyen al MIS 5e (a la nomenclatura clàssica Eutirrenià) i d'altres al MIS 5a (a la nomenclatura clàssica Neotirrenià).

Figura 8

⁸ Figura 8. Nivell de platja del Plistocè superior, prop del cap Petit. Es pot observar els clasts ben arrodonits. Reproduït de VICENS (2008).

Provinent d'aquests jaciments s'han citat un total de 84 fòssils d'espècies distintes. Els macrofòssils marins més nombrosos són els mol·luscs (78 tàxons), que amb relació al nombre total de tàxons citats representa el 92,86%. Entre els mol·luscs trobam: Gastropoda amb 52 tàxons, Bivalvia amb 25 tàxons i Scaphopoda amb 1 tàxon. S'ha citat 1 tàxon de Rhodophyceae, que representa l'1,19%; 2 tàxons d'Anthozoa que representa el 2,38%; 2 tàxons d'Echinoidea que representa el 2,38%; i 1 tàxon de Crustacea que representa l'1,19%. Totes les espècies citades són infralitorals, alguna supralitoral i alguna pot ser mesolitoral, i provenen de diferents tipus de paleoambients, com són de fons arenós, fons rocós, fons de Posidonia, etc.

Dels 84 tàxons citats, 7 són espècies bioindicadores: *Barbatia plicata*, *Cardita senegalensis*, *Patella ferruginea*, *Strombus bubonius*, *Cymatium costatum*, *Cantharus viverratus* i *Conus testudinarius*. A l'actualitat no viuen a la mar balear, i de fet ens indiquen una mar més càlida que l'actual.

El gastròpode *Nassarius mutabilis* és citat en un jaciment quaternari alcu-dienc, el jaciment denominat la Marina 1. Tot i que és una espècie relativament abundant a la Mediterrània, és la primera vegada que se cita fòssil en el Quaternari de les Illes Balears.

A les V Jornades del Medi Ambient de les Illes Balears es presenten dues comunicacions sobre treballs anteriors. Una resumint els treballs realitzats sobre cavitats (VICENS et al., 2008) i una altra sobre el vell marí (PONS et al., 2008). En aquestes mateixes Jornades, BALAGUER et al. (2008), a partir de la comparació d'una sèrie diacrònica de fotogrames han quantificat el retrocés dels penya-segats desenvolupats sobre els materials quaternaris a la zona de la Penya del Migdia-Bonaire; les estimacions per al període 1956-2002 van dels 4,3 m ($\pm 1,2$ m) als 9,5 m ($\pm 1,2$ m).

FORNÓS et al. (2009) realitzen un treball molt complet entre la Guarda de Tàrritx i l'illot que es caracteritza per fer multitud de columnes estratigràfiques, fer correlacions entre aquestes i fer datacions absolutes en tres columnes.

VICENS (2010) presenta una memòria d'investigació al Departament de Ciències de la Terra de la UIB referent al registre paleontològic dels dipòsits quaternaris litorals presents a la badia de Pollença i a la badia d'Alcúdia. Es recull tot el que s'ha publicat fins aleshores. Del terme d'Alcúdia se citen 39 jaciments plistocens.

VICENS (2011) comenta 7 jaciments del terme d'Alcúdia, però aquesta vegada a la zona de la badia d'Alcúdia.

També hi ha una sèrie de treballs on es parla d'algun tema relacionat amb Mallorca o les Illes Balears i hi ha exemples d'Alcúdia. Aquests són els casos dels treballs sobre les formes de meteorització (GOMEZ-PUJOL i FORNÓS, 2001, GOMEZ-PUJOL 2006), la classificació de les costes (BALAGUER, 2007), l'estat dels jaciments (MOREY i CABANELLAS 2007-2008) les coves d'abradió marina (VICENS et al., 2011), les eolianites (FORNÓS, 2011), la paleontologia i estratigrafia del Plistocè (VICENS et al., 2012), etc.

AGRAÏMENTS

Aquest treball s'ha vist beneficiat del projecte d'investigació GCL2010-18616 del Ministeri d'Educació, Cultura i Esport, i també de la Direcció General d'Universitats, Recerca i Transferència de Coneixement del Govern de les Illes Balears i amb fons FEDER per a grups d'investigació competitiu (grup d'investigació BIOGEOMED).

BIBLIOGRAFIA

- ADAMS, Anthony Edward (1988): Mallorca geology. Department of Extra-mural Studies, University College, Cardiff. 61 p.
- BALAGUER, Pau (2007): Inventari quantitatiu de les costes rocoses de Mallorca. In: Pons, G. X. i Vicens, D. (Edit.). Geomorfologia Litoral i Quaternari. Homenatge a Joan Cuerda Barceló. Mon. Soc. Hist. Nat. Balears, 14: 201-230.
- BALAGUER, Pau; GÓMEZ-PUJOL, Lluís; FORNÓS, Joan Josep (2008): Assaig de quantificació del retrocés del penya-segats tallats als materials del Quaternari de les badies d'Alcúdia i Pollença.). In: PONS, Guillem Xavier (edit.). V Jornades de Medi Ambient de les Illes Balears. Ponències i Resums. Soc. Hist. Nat. Balears, 367-369.
- BUTZER, Karl Wilhelm (1962): Coastal geomorphology of Majorca. Annals of Assoc. American Geographers, 52 (2): 191 - 212.
- BUTZER, Karl Wilhelm; CUERDA, Joan (1962): Nuevos yacimientos marinos cuaternarios de las Baleares. Notas y comunicaciones del Instituto Geológico Minero de España, 67: 25- 70.
- CAÑIGUERAL, Juan (1951): Mamíferos marinos mediterráneos. Boll. Soc. Hist. Nat. Balears, 3 (abril).
- COLOM, Guillem (1979): Estudio ecológico i sistemático de una asociación de organismos pertenecientes a un yacimiento del Pleistoceno superior en la Albufera de Alcúdia (Mallorca). Boll. Soc. Hist. Nat. Balears, 23: 25-33.
- CSOMA, Anita E.; GOLDSTEIN, Robert H.; POMAR, Lluís (2006): Pleistocene speleothems of Mallorca: implications for palaeoclimate and carbonate diagenesis in mixing zones. Sedimentology, 53: 213-236.
- CUERDA, Joan. (1975): Los tiempos cuaternarios en Baleares. Inst. Est. Baleáricos. 304 p. Palma de Mallorca.
- CUERDA, Joan (1987): Moluscos marinos y Salobres del Pleistoceno balear. Caja de Baleares " Sa Nostra ". 420 p. Palma de Mallorca. Escudero, M. 1974. Exploración y topografía de las cavidades situadas en el Cabo Pinar. Endins, 1: 27-31.
- CUERDA, Joan; SOLER, Antònia; ANTICH, Sebastià (1983): Nuevos yacimientos del Pleistoceno marino de Mallorca. Boll. Soc. Hist. Nat. Balears, 27: 117-125.
- EQUIPO HADES (1985): Los espeleotemas freáticos de las cuevas costeras de Mallorca: estado actual de las investigaciones. In: Pleistoceno y geomorfología litoral. Universitat de València. 103-122.
- FORNÓS, Joan Josep (1995): Enquadrament geològic, evolució estructural i sedimentològica de "s'Albufera" de Mallorca. In: MARTINEZ-TABERNER, Antoni; MAYOL, Joan (Eds.). S'Albufera de Mallorca. Mon. Soc. Hist. Nat. Balears, 4: 227 p. Palma.
- FORNÓS, Joan Josep (2011): Eolianitas y dunas cuaternarias en las Islas Baleares. In: Sanjaune, E. & Gracia, F.J. (Eds). Las dunas en España. Sociedad Española de Geomorfología. 307-328.
- FORNÓS, Joan Josep; BARÓN, Alfredo; PONS, Guillem Xavier (1996): Evolució neògena de la zona de s'Albufera d'Alcúdia (Mallorca, Illes Balears). I. Descripció de la sèrie estratigràfica (sondatge 1) i fàcies sedimentàries. Boll. Soc. Hist. Nat. Balears, 39: 139-154.
- FORNÓS, Joan Josep; GÓMEZ-PUJOL, Lluís; CLEMMENSEN, Lars B. (2004): Facies architecture of interbedded aeolianites and alluvial fans deposits: the Late Pleistocene of Pollença Bay (Mallorca Is., Western Mediterranean). International Association of Sedimentology 23rd Meeting, Coimbra. Portugal.
- FORNÓS, Joan Josep; CLEMENSEN, Lars B.; GOMEZ-PUJOL, Lluís; MURRAY, Andrew S. (2009): Late Pleistocene carbonate aeolianite deposits on Mallorca, Western Mediterranean: a luminescence chronology, Quaternary Science Reviews (2009) doi:10.1016/j.quascirev.2009.06.008

- GINÉS, Joaquín (2000): El karst litoral en el levante de Mallorca: una aproximación al conocimiento de su morfogénesis y cronología. Tesis Doctoral. Universitat de les Illes Balears. Palma de Mallorca.
- GINÉS, Àngel; GINÉS, Joaquín (1972): Consideraciones sobre los mecanismos de fosilización de la Cova de sa Bassa Blanca y su paralelismo con las formaciones marinas del Cuaternario. II Cong. Nacional Espeleol. Com. 13. 16 pp. Oviedo.
- GINÉS, Àngel; GINÉS, Joaquín (1974): Consideraciones sobre los mecanismos de fosilización de la Cova de Sa Bassa Blanca y su paralelismo con formaciones marinas del Cuaternario. Boll. Soc. Hist. Nat. Balears, 19: 11-28.
- GINÉS, Àngel; GINÉS, Joaquín; GÓMEZ-PUJOL, Lluís; ONAC, Bogdan Petroniu; FERNÁNDEZ, Joan Josep (2012): Mallorca: a Mediterranean Benchmark for Quaternary Studies. Mon. Soc. Hist. Nat. Balears, 18: 220 pp.
- GOY, José Luís, ZAZO, Caridad; CUERDA, Joan (1997): Evolución de las áreas margino-litorales de la costa de Mallorca (I. Baleares) durante el último y presente interglacial: nivel del mar holoceno y clima. Boletín Geológico y Minero, 108-4: 455-463.
- GÓMEZ-PUJOL, Lluís (2006): Patrons, taxes i formes d'erosió a les costes rocoses carbonatades de Mallorca. Tesis, 223 pàg. UIB. Inèdit.
- GÓMEZ-PUJOL, Lluís; FERNÁNDEZ, Joan Josep (2001): Les microformes del litoral calcari de Mallorca: aproximació a la seva sistematització. Endins, 24: 169-185.
- GÓMEZ-PUJOL, Lluís; PONS, Guillem Xavier (2007): La geomorfologia litoral de Mallorca cuarenta y cinco años después. A: FERNÁNDEZ, Joan Josep; GINÉS, Joaquín; GÓMEZ-PUJOL, Lluís (eds.) Geomorfología Litoral: Migjorn y Llevant de Mallorca. Mon. Soc. Hist. Nat. Balears, 15: 17-37.
- GÓMEZ-PUJOL, Lluís; BALAGUER, Pau; FERNÁNDEZ, Joan Josep (2007): El litoral de Mallorca: síntesis geomórfica. In: GÓMEZ-PUJOL, Lluís; BALAGUER, Pau; FERNÁNDEZ, Joan Josep (Edit.). Geomorfología Litoral: Migjorn y Llevant de Mallorca. Mon. Soc. Hist. Nat. Balears, 15: 39-59.
- GRÀCIA, Francesc; VICENS, Damià (1998): Aspectes geomorfològics quaternaris del litoral de Mallorca. In: FERNÁNDEZ J. J. (ED.). Aspectes Geològics de les Balears. Universitat de les illes Balears: 307-329.
- GRÀCIA, Francesc; CLAMOR, Bernat; LANDRETH, Robert; VICENS, Damià; WATKINSON, Peter (2001): Evidències geomorfològiques del canvis del nivell marí . In: PONS, Guillem Xavier; GUIJARRO José Antonio (Eds.). El canvi climàtic: passat, present i futur. Mon. Soc. Hist. Nat. Balears, 9: 91-119.
- GRÀCIA, Francesc; CLAMOR, Bernat; GRÀCIA, Pedro; MERINO, Antoni; VEGA, Pep; MULET, Guillem (2001): Notícia preliminar del jaciment arqueològic de la font de ses Aigüades (Alcúdia, Mallorca). Endins, 24: 59-73.
- GRÀCIA, Francesc; CLAMOR, Bernat; WATKINSON, Peter; DOT, Miquel Alexandre; LANDRETH, Robert (2003): La Cova de ses Llàgrimes (Alcúdia, Mallorca). Endins, 25: 131-140. Palma de Mallorca.
- HENNING, Jason G.; GINÉS, Àngel; GINÉS, Joaquín; POMAR, Lluís (1981): Avance de los resultados obtenidos mediante datación isotópica de algunos espeleotemas subacuáticos mallorquines. Endins, 8: 91-93
- JAUME, Carme; FERNÁNDEZ, Joan Josep (1992): Composició i textura dels sediments de platja del litoral mallorquí. Boll. Soc. Hist. Nat. Balears, 35: 93-110.
- MAROTO, Ana Luz; FONT, Antoni (1981): Proyecto Hades. Desarrollo de las campañas de 1981. Endins, 8: 81-90.
- MATEU, Guillem; VIÑALS, María José; MOREIRO, Manuela (1997): Biofacies marginolitorales del Mediterráneo Occidental (Baleares, Valencia, Alicante y Murcia). Boll. Soc. Hist. Nat. Balears, 40: 123-134.

- MESTRE, Guillermo (1980): La incógnita del mundo subterráneo mallorquín. Antigua imprenta Soler. 104 pàgs. Palma.
- MOREY, Bernat. i CABANELLAS Miguel. 2007-2008. Los yacimientos del Pleistoceno marino mallorquín como puntos de control del litoral (estado en que se encuentran y factores que provocan su destrucción). *Territoris*, 7: 69-86.
- MUNTANER, Andreu (1955): Nota preliminar sobre nuevas localidades de Cuaternario en la isla de Mallorca. *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 1: 84-86.
- MUNTANER, Andreu (1985): Formació i evolució geològica de S'Albufera. *Lluc*, núm 720: 46-47.
- OSMASTON, Henry Arthur (1978): Northern mountains and the bays of Pollensa and Alcúdia. In: Rose, J. ed. *The Quaternary of Mallorca*: 97-100. Birkbeck College. University of London.
- OSMASTON, Henry Arthur (1985): Further notes on the South of Pollensa bay. In: Rose, J. ed. *The Quaternary of Mallorca*: 100. Birkbeck College. University of London.
- PENK Albrecht; BRÜCKNER Eduard (1901-1909): *Die Alpen in Eiszeitalter*. Leipzig. 1200 pp.
- POMAR, Lluís, GINÉS, Àngel. i FONTARNAU, Ramón. 1976. las cristalizaciones freáticas. *Endins*, 3: 3-25.
- PONS, Guillem Xavier; CRESPI, Damià; GINARD, Antelm; GRÀCIA, Francesc; VICENS, Damià (2008): Troballa d'ossos subfòssils de vell marí (*Monachus monachus*) a una cova litoral d'Alcúdia (Mallorca). In: PONS, Guillem Xavier (edit.). *V Jornades de Medi Ambient de les Illes Balears. Ponències i Resums*. Soc. Hist. Nat. Balears. 55.
- QUINTANA, Josep; VICENS, Damià; PONS, Guillem Xavier (2006): A new species of the genus *Oestophora* Hesse 1907 (Gastropoda: Pulmonata: Helicodontidae) from the Upper Pleistocene of Mallorca (Balearic Islands, Western Mediterranean). *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 49: 51-58.
- ROSSELLÓ-VERGER, Vicenç Maria (1993): Albuferas mediterráneas. *Cuadernos de Geografía*, 53: 35-64.
- SERVERA, Jaume (1997): Els sistemes dunars litorals de les illes Balears. Tesi doctoral. Universitat de les Illes Balears. Dep. Ciències de la Terra. Inèdit. 903 p.
- SERVERA, Jaume (2004): Geomorfologia del litoral de les Illes Balears. *Quaderns de la natura de les Balears*. Edicions Documenta Balear. 88 p. Palma.
- SOLÉ SABARIS, Lluís (1962): Le Quaternaire marin des Balears et ses rapports avec les côtes méditerranéennes de la Péninsule Ibérique. *Quaternaria*, 6: 309-342.
- SUÁREZ, Román (1993): Aportació al coneixement espeleològic del cap des Pinar a Alcúdia (Mallorca). *Endins*, 19: 25-28.
- VICENS, Damià (2008): Jaciments del Quaternari amb macrofauna marina al litoral de la Badia de Pollença (Mallorca, Mediterrània Occidental). *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 51: 71-10.
- VICENS, Damià (2010): El registre paleontològic dels dipòsits litorals quaternaris a la zona Nord-oriental de Mallorca (Badia de Pollença i Badia d'Alcúdia). *Memòria d'investigació*, 337 p. UIB. inèdit.
- VICENS, Damià (2011): Els jaciments del Pleistocè superior amb macrofauna marina situats al litoral entre el cap Pinar i el torrent de na Borges (badia d'Alcúdia, Mallorca). *Boll. Soc. Hist. Nat. Balears*, 54: 141-160.
- VICENS, Damià; CRESPI, Damià (2003): Les coves litorals situades a la franja costanera entre es Mal Pas i el cap Gros (Alcúdia, Mallorca) (1a part). *Endins*, 25: 117-130.
- VICENS, Damià; PONS, Guillem Xavier (2004): Els mol·luscs terrestres a jaciments del Plístocè superior (Mallorca). *IV Jornades del Medi Ambient de les Balears*. SHNB, 102-103.

- VICENS, Damià; PONS, Guillem Xavier (2007): Els mol·luscs terrestres del Pleistocè superior a jaciments costaners de la zona septentrional de Mallorca (Artà, Alcúdia i Pollença). In: PONS, Guillem Xavier; VICENS, Damià (Edit.). Geomorfologia Litoral i Quaternari. Homenatge a Joan Cuerda Barceló. Mon. Soc. Hist. Nat. Balears, 14.
- VICENS, Damià; PONS, Guillem Xavier (2011): Els invertebrats fòssils als jaciments d'origen càrstic de les Illes Balears. Endins 35 / Mon. Soc. Hist. Nat. Balears, 17: 283-298.
- VICENS, Damià; CRESPI, Damià; GINARD, Antelm (2004): Estudi de coves litorals d'Alcúdia (Mallorca). IV Jornades del Medi Ambient de les Balears. SHNB, 50-51.
- VICENS, Damià; GRÀCIA, Francesc; GINÉS, Àngel (2012): Quaternary beach deposits in Mallorca: paleontological and geomorphological data. In: GINÉS, Àngel; GINÉS, Joaquín; GÓMEZ-PUJOL, Lluís; ONAC, Bogdan Petroniu; FORNOS, Joan Josep. Mallorca: a Mediterranean Benchmark for Quaternary Studies. Mon. Soc. Hist. Nat. Balears, 18: 55-84.
- VICENS, Damià; CRESPI, Damià; GINARD, Antelm; GRÀCIA, Francesc; PONS Guillem Xavier (2006): Les coves litorals situades a la franja costanera entre es Mal Pas i el cap Gros (Alcúdia, Mallorca) (2a part). Troballa de restes de vell marí (*Monachus monachus*) a la cova des Fonoll Marí. Endins, 30: 87-100.
- VICENS, Damià; CRESPI, Damià; GINARD, Antelm; GRÀCIA, Francesc; PONS, Guillem Xavier (2008): Aportacions relacionades amb l'estudi de coves litorals d'Alcúdia (Mallorca). In: PONS, Guillem Xavier (edit.). V Jornades de Medi Ambient de les Illes Balears. Ponències i Resums. Soc. Hist. Nat. Balears. 52-54.
- VICENS, Damià; GRÀCIA, Francesc; GINARD, Antelm; CRESPI, Damià; BALAGUER, Pau (2011): Cavitats litorals de gènesi marina a les Illes Balears. Endins 35 / Mon. Soc. Hist. Nat. Balears, 17: 133-142

EVOLUCIÓ ARQUITECTÒNICA DE LES FAÇANES, SEGONS ELS TIPUS, DEL TERME MUNICIPAL D'ALCÚDIA

Michel Hammes Guardiola
Arquitecte Tècnic

1- INTRODUCCIÓ

L'estudi que es presenta per a aquestes VIII Jornades d'Estudis Locals d'Alcúdia, és una petita part d'un projecte final de carrera d'Arquitectura Tècnica anomenat: "Estudio urbanístico y evolución de fachadas del término municipal de Alcúdia". En aquest, hi podem trobar la forma en la qual el tipus de les façanes dels edificis han anat canviant i evolucionant segons el pas del temps.

L'objectiu principal d'aquest estudi és expressar d'una forma tant escrita com gràfica, la manera en la qual les façanes dels edificis del municipi d'Alcúdia han anat creixent fins arribar a les construccions monumentals dels últims segles.

L'estudi d'evolució de façanes es realitza sobre edificis encara existents al nostre municipi, que han pogut suportar el pas del temps i que en alguns casos han patit algunes variacions.

La metodologia de treball realitzada va ser en primer lloc triar 100 edificis d'Alcúdia que tant pel seu interès arquitectònic com que per la seva importància, ens poguessin servir per fer l'estudi. És molt important entendre que aquests 100 edificis no són els més importants d'Alcúdia, òbviament la majoria d'aquests són molt emblemàtics i representatius, sinó que són els edificis que segons els meus criteris serveixen per entendre com la façana ha anat canviant segons les èpoques i zona en què es trobava. L'elecció dels edificis s'ha realitzat a partir de la consulta en llibres i en el catàleg patrimonial, criteris propis de selecció i a partir d'un posterior estudi d'evolució urbanística que ha servit per dividir per èpoques, les zones que han tingut un creixement urbanístic i d'aquesta manera cercar edificis que s'han pogut conservar d'aquesta època.

Un cop elegits els edificis, s'han realitzat unes fitxes analítiques de cadascun d'aquests, que ajudaran a entendre com evolucionen les façanes.

Per finalitzar destacar que s'han exclosos els edificis industrials, i també aquells que la seva finalitat principal és d'allotjament temporal per a un gran nombre de persones com poden ser els hotels i hostals, això és a causa que l'arquitectura que es realitza en aquests edificis s'allunya d'aquella arquitectura que es dedica a l'habitatge com a element d'allotjament permanent.

2- EL TIPUS I ELS ELEMENTS CONSTRUCTIUS

Una façana està condicionada per dos factors. El primer és el que autors com Quatremère de Quincy, G. Grassi, A. Rossi o Carlos García Delgado Segué en diuen el tipus. "El tipus ve definit per un conjunt d'idees invariants en la forma general d'un edifici, que permeten qualsevol possibilitat de variació formal sense abandonar la idea original"¹, és a dir, la façana dependrà de les necessitats i mida que haurà de cobrir l'edifici, bàsicament ens referim a la forma que haurà d'adoptar l'edifici. El segon factor important són els elements constructius que doten la façana d'un estil o un altre i poden estar formades per arcs, finestres, cornises, etc. que en alguns casos, l'elecció dependrà de l'arquitecte. D'aquest últim factor no es parlarà per no haver-me d'estendre massa, de manera que esper fer-ho en les següents jornades d'estudis.

Per poder entendre millor la diferència entre el tipus i els elements, el veurem per mitjà d'un exemple. A la il·lustració número 2 veiem la típica casa mallorquina unifamiliar de triple espai, en la variant de doble crugia. És fàcil distingir aquest tipus, perquè hi ha algunes característiques que el defineixen i fan possible aquesta primera classificació. Ara fixem-nos també en

Il·lustració 1

Il·lustració 2

Il·lustració 3

la il·lustració número 3, es tracta d'un edifici unifamiliar de triple espai i de doble crugia. Tots dos edificis comparteixen el mateix tipus, encara que dins de certs límits, hi ha variacions en les dimensions en planta, en secció, en els buits de façana, etc. tot i que no tenen els mateixos elements constructius, però aquestes variacions no

¹ García Delgado Segué, C. (1998). La casa popular mallorquina. Biblioteca Can Torró. Editorial: José J. De Olaneta Pàg. 25.

modifiquen la idea bàsica del tipus. Si finalment ens fixam en la il·lustració número 1 veurem que en aquest cas compartirà els elements constructius amb la il·lustració 3, són fins i tot del mateix estil, però no pertany al mateix tipus de la il·lustració 2, ni tampoc de la 3.

Aquest estudi se centrarà en les influències que ha tingut en el tipus (andalusí, catalana, àrab, ...) i els diferents tipus de façanes que es poden trobar al nostre municipi (andalusí, gòtica, variant de marina, casals,...)

3- L'INFLUÈNCIA DEL TIPUS EN LES FAÇANES

Abans de tot hem de tenir en compte que si Mallorca no hagués tingut influència de l'exterior el tipus d'edifici que es construiria segurament estaria influenciat pel talaiòtic o pretalaiòtic. En la nostra història hi ha tres punts d'inflexió en els quals suposa una total renovació demogràfica (Roma, Islam i Catalunya). Aquests canvis de pensaments i influències afecten la manera de construir al nostre territori i en diverses ocasions fan que es creïn nous mètodes, fruit de la barreja entre tècniques de diferents èpoques.

Per poder entendre la manera com han anat variant les façanes, haurem de repassar els tres punts principals d'influència que ha tingut l'illa de Mallorca.

3.1- ROMA

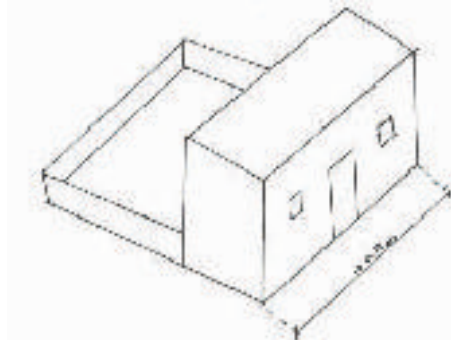
La tipologia de cases romana és molt coneguda tot i que disposa de múltiples variants, tant pel que fa a dimensions com al grau de complexitat distributiva.

La primera cosa que crida l'atenció de la casa romana, a diferència de les altres arquitectures mediterrànies, és la forta idea d'ordre geomètric, heretada de la Grècia clàssica. Si analitzam l'estructura en planta de la casa, veiem com es divideix els espais per crugies, definides per murs paral·lels a la façana principal de l'edifici. Aquest sistema permetia la construcció en fases successives que devien variar segons les possibilitats econòmiques del propietari, de manera que l'edifici aniria creixent gradualment ocupant l'espai posterior del solar que estaria dedicat al jardí o hort. Aquest espai lliure podia arribar a desaparèixer, donant lloc a l'atri i peristil, considerats espais oberts construïts.

Dibuix 1: Esquema per creixement de crugies de la casa romana.

Característiques tipològiques de la casa romana:

Dibuix 2: primera crugia típica de la casa romana.

Axialitat central: visual i de circulació.

Simetria formal.

Generació per addició de crugies que donen suport a murs paral·lels a la façana.

Divisió de cada crugia en tres espais.

Alternança d'espais oberts i tancats.

Introversió, els espais oberts són interiors i formen part de la casa.

Definició geomètrica dels espais oberts interiors (atri i peristil).

Les finestres en façana, quan existeixen, són escasses i de petita dimensió.

3.2- ISLAM

Com tots sabem, segons la història de les Illes Balears, l'any 902 Mallorca se sotmet a la política àrab i queda integrada a Al-Àndalus. En arribar a l'illa, els moros es van trobar amb un ambient desolador i d'abandonament que van deixar els bizantins, per la qual cosa van haver de començar una etapa de culturització i poblament de l'illa.

Per fortuna la tipologia de casa més utilitzada en la repoblació del nostre territori va ser la que es coneix com a casa-pati, les seves principals característiques són les següents:

Centralitat de la seva estructura organitzativa, pati com a element central.

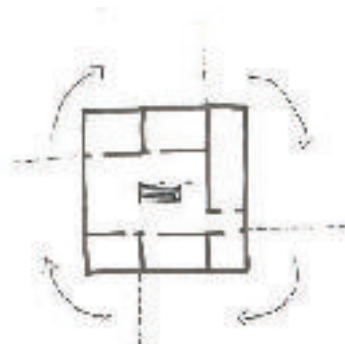
Visió vertical, cap al cel, des de l'interior del pati.

Creixement per addició perimetral de cossos edificats adossats a la tanca del solar.

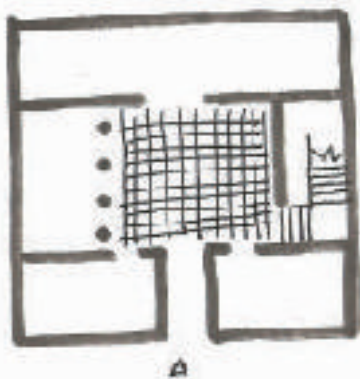
Irregularitat en el traçat.

L'ús de la doble planta.

Accés a l'habitatge en ziga-zaga, per mitjà d'un vestíbul, que dona pas al pati.

Dibuix 3: Esquema de creixement de la casa islàmica..

Dibuix 4: casa islàmica amb influències romana..

Si bé aquesta tipologia es pot relacionar amb la casa romana s'estableixen una sèrie de diferències notables entre ambdues. Cal tenir en compte que per motius geogràfics i conqueridors en alguns casos es veuen influències romanes a la casa àrab com les següents:

L'accés abandona la seva ubicació en vèrtex amb recorregut en ziga-zaga, i adopta sovint la tradició romana del pas directe.

L'escassa profunditat dels espais d'habitació voltant el pati, que rarament superen els 2,50 metres d'ample, és en canvi molt més gran l'altra dimensió.

Les cases es desenvolupen en planta baixa.

Apareix el vestíbul com a forma d'accés directe al pati.

En resum, podem distingir en l'arquitectura islàmica entre dues tipologies d'habitatges, una corresponent a l'habitatge més tradicional (dibuix 3) i una altra amb influències romanes (dibuix 4) donat a la conquesta territorial de l'Islam.

3.2.1- EL MODEL ANDALUSÍ

Dins el territori nacional, en l'antiga Al-Àndalus és on més es percep la influ-

ència romana en els seus habitatges, ja que anteriorment ha estat prèviament colonitzades per Roma. En el dibuix 6 podem veure diferents seccionats de la casa andalusina. "El seccionat 2.2 correspon al model de casa popular més típica corresponent a la casa popular modesta a Andalusia. "El seccionat 1.1 correspon a la casa-pati de la classe mitjà i la casa completa amb peristil a les classes més benestants. El seccionat 03/03 equival a la casa més pobre. "2

Durant l'època de domini àrab sobre l'illa de Mallorca, el tipus d'habitatge més comú era el mateix que predominava a la resta de les àrees d'Al-Àndalus (prèviament colonitzades per Roma) l'habitatge mediterrani segons l'ancestral model de casa-pati influït i modificat pel model romà, segons les seves diferents variants. És lògic pensar que en les zones urbanes de la Madina Mayurka predominava la casa-pati segons el model andalusí, per la seva situació acomodada i en la perifèria i zona rural predominava la versió més modesta (seccionat 2.2 i 3.3 del dibuix 5).

Dibuix 5: Seccionat de la típica casa romana segons les possibilitats econòmiques dels seus propietaris.

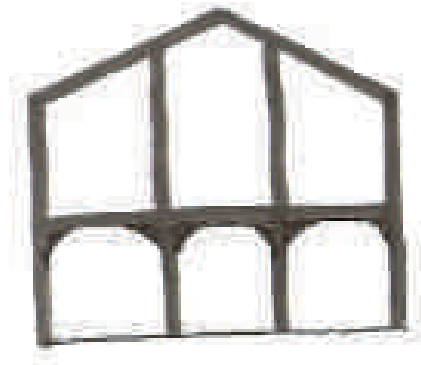
3.3- CATALUNYA

Els catalans tenien dos tipus clarament diferenciats d'habitatge: d'una banda, la gran casa rural (casa "pairal"), que inclou tant senyors com servents i que posteriorment derivaria cap a la "masia" de característiques molt definides. D'altra banda, la casa gòtica catalana, de parcel·la estreta i profunda, sense cabuda per a un pati interior, però amb jardí o hort en la part posterior.

Característiques de la masia:

Es manifesta com una unitat tancada.

El mur perimetral confereix a la construcció un aspecte monolític.

Dibuix 6: Clàssica estructura de la masia..

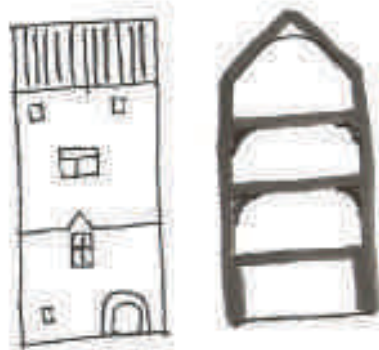
² García Delgado Segué, C. (1998). La casa popular mallorquina. Biblioteca Can Torró. Editorial: José J. De Olañeta .Pàg. 93

No facilita l'addició de nous espais.
Murs de càrrega perpendiculars a la façana.
Construcció aïllada en el paisatge.

Freqüentment s'ha tractat de trobar una relació entre la masia i el model romà d'habitatge, però més aviat sembla que els seus orígens estan en la invasió franca de finals del segle VIII, eliminant qualsevol relació amb Roma. Malgrat tot a Mallorca és gairebé impossible trobar una masia tal com s'ha desenvolupat a Catalunya, potser pel lent procés de feudalització que es produeix a Catalunya al segle XII que influirà decisivament en l'evolució d'aquests tipus primaris.

La tipologia de la masia al segle X va tenir tres precedents en les edificacions rurals catalanes: els castells, les sales i les torres. Els castells es defineixen per una tanca de tancament, de caràcter defensiu. Les sales constitueixen un espai de relació unitari, de grans dimensions. La torre, present en la majoria de castells, té la funció de vigilància. Aquesta última estada és la que derivarà a la casa gòtica catalana amb les següents característiques:

Façana estreta d'aproximadament 6.5 metres.
Alçada de fins a tres pisos.
Planta rectangular amb murs de càrregues perpendiculars a la façana principal.
Eliminació del pati interior.
Part posterior formada per un petit hort o jardí.
Parcel·lació estreta i profunda del terreny.
En diverses ocasions només una estança per planta.

Dibuix 7: Estructura de la torre catalana..

3.4- EL RESULTAT DELS TRES PRINCIPALS FLUXOS D'INFLUÈNCIA A L'EDIFICI

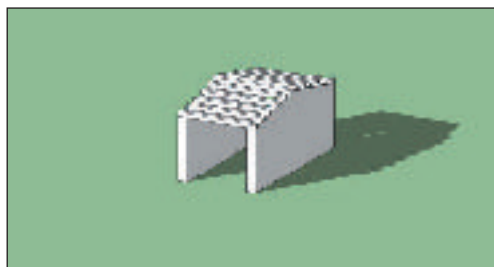
Els edificis més antics que podem trobar en la nostra comunitat estan datats com a molt al segle XIII, per la qual cosa donam per descartada la tipologia romana, encara que sí que es poden trobar influències seves en altres tipologies com la del islam.

Amb l'arribada dels catalans durant els segles XIII i XIV, es va produir la trobada de dues arquitectures domèstiques, la gòtica catalana i l'andalusina mallorquina³, molt diferenciades tant pel popular com en el senyorial. Aquest esdeveniment ha provocat el que es pot anomenar com "l'efecte-gresol", que les influències externes incideixen en un moment de la seva història i adquireixen a partir d'aquest moment una trajectòria particular en funció de les permanències culturals preexistents. L'efecte gresol entre les dues arquitectures, la gòtica catalana (externa) i la andalusina mallorquina (existent), va donar lloc a una nova tipologia que es fa dir

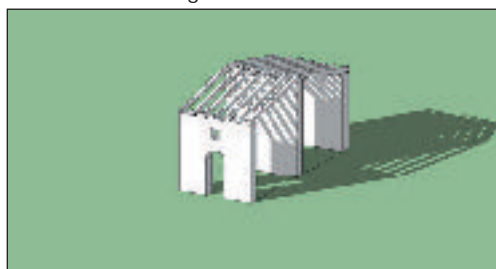
³ En parlar d'arquitectura andalusí-mallorquina és igual que parlar de l'arquitectura andalusí, simplement varia en el tipus de material utilitzat per a la seva construcció o alguns detalls com la poca decoració que té l'andalusina mallorquina.

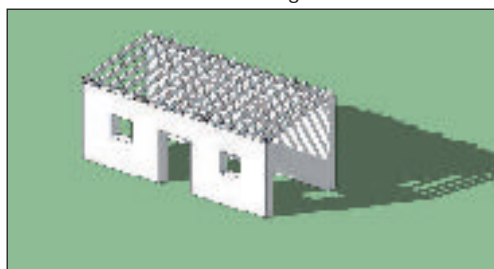
Il·lustració 4: Casa gòtica.

Il·lustració 5: Estructura casa gòtica catalana.

Il·lustració 6: Estructura de la casa gòtica mallorquina.

Il·lustració 7: Estructura casa andalusí.

gòtica mallorquina, la seva aparició també es va veure afavorida per les "Ordinacions" de Jaume II que marcava uns criteris per a la construcció de nous edificis que serviren per a la repoblació del territori. El seu pla regulador responia a la clàssica parcel·lació gòtica, estreta i profunda (de 4 a 6 m de façana) i que poc tenia a veure amb la tipologia de casa popular mallorquina-andalusina de l'època, ampla i poc profunda (de 8 a 14 m de façana). Amb aquestes característiques no resultava difícil distingir quins edificis són els del nucli primitiu musulmà, on dominaven les parcel·les de façana ampla i quins de la nova ordenació, de façanes estretes, si bé algunes de les amples van poder ser dividides posteriorment i viceversa.

A continuació es demostrarà que de les dues tipologies (andalusina mallorquina i gòtica catalana) la que va mantenir una major vitalitat va ser la que ja estava arrelada en la tradició mallorquina abans de la conquesta catalana i que és aquesta tipologia la que va sobreviure i evolucionar a Mallorca donant lloc a la tipologia gòtica mallorquina. Veurem com la tipologia gòtica catalana, està imposada per les "Ordinacions", però que va prendre des d'un principi algunes característiques del tipus musulmà.

La casa gòtica (il·lustració 4) en si es construeix sobre una parcel·la de dimensions estreta i allargada, aquesta característica està justificada per una qüestió constructiva: la longitud de les bigues de fusta que es recolzaven sobre els murs mitgers, ja que era molt difícil trobar bigues que superassin els 6 m de llarg. La casa gòtica catalana seguia amb el mateix sistema constructiu de bigues recolzades damunt murs mitgers (il·lustració 5), en canvi la casa popular gòtica mallorquina recolza les bigues en els murs de façana (il·lustració 6), amb la qual cosa obliga l'aparició d'un mur intermedi de suport, mentre que els murs mitgers queden exempts de càrrega.

Aquesta solució constructiva és la prova de la permanència tècnica del tipus més arrelat a la tradició, la casa andalusina, que presenta una estructura inversa: la menor dimensió paral·lela a la façana, i les bigues es col·loquen paral·leles a les parets mitgeres (il·lustració 7).

La segona influència, que afecta més a la concepció espacial de la casa, és la transparència axial carrer-jardí, és a dir, que des de l'exterior de la casa es té una

connexió visual directa amb el jardí o hort posterior. Aquesta transparència és una característica típica de la casa andalusina i que poques vegades es veuen a la casa gòtica catalana, es tracta d'una herència de la casa romana, que marca la diferència entre les cases islàmiques espanyoles amb les del nord d'Àfrica.

Resumint, en l'actualitat es poden trobar tres tipologies de casa a Mallorca, la gòtica catalana, la andalusina mallorquina i la gòtica mallorquina, aquesta última resulta ser la més abundant en tot el nostre territori a causa que durant l'època en què es construïa, l'illa de Mallorca va experimentar un dels seus majors creixements urbans després del pas de l'època musulmana. Tot i que la tipologia de la gòtica mallorquina sigui la més utilitzada, també es podran trobar les altres, ja que això dependrà de diversos factors com si els colons són mallorquins o catalans, si es tracta d'una casa ja existent, si estan sotmeses a les "Ordinacions", etc.

3.5 - LA FAÇANA SEGONS L'EVOLUCIÓ DEL TIPUS

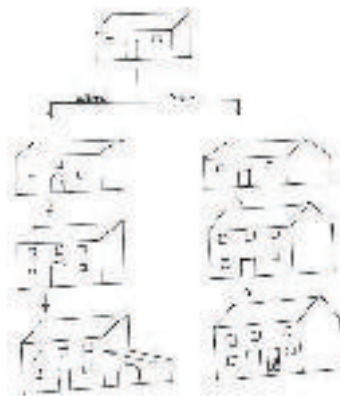
Tal com s'ha vist anteriorment podem distingir entre tres tipus, el gòtic català, el gòtic mallorquí i l'andalusí mallorquí, segons l'estat evolutiu en què es troben, afectarà de manera notable la façana, per la qual cosa he optat per fer un estudi de com ha influenciat l'evolució del tipus a l'estat de la façana. Per a això es dividirà en dues parts, una que serà la façana segons l'evolució del tipus andalusí i una altra segons l'evolució del tipus gòtic, en aquesta última estarà inclòs tant el gòtic català com el gòtic mallorquí ja que la diferència principal d'ambdós, tal com hem vist no es troba a la façana i la seva forma d'evolucionar segons el tipus són completament paral·leles.

3.5.1 - FAÇANES SEGONS EL TIPUS ANDALUSÍ

Tot i que és més antic que el gòtic, en l'actualitat encara es pot trobar aquesta tipologia en els edificis tant en rehabilitacions com en obra nova, per la qual cosa es pot dir que encara segueix viu el tipus andalusí mallorquí. La seva evolució ha estat constant des de l'època medieval fins al segle XX, i s'ha realitzat per la incorporació d'una nova crugia o per l'agregació d'una nova planta.

A continuació, per estudiar com la façana ha anat evolucionant segons el tipus, es diferenciarà entre cinc etapes o fases de les quals s'exploraran les principals característiques.

Abans de començar a explicar les diferents fases caldrà tenir en compte que un edifici que pertany a una fase més primitiva de l'evolució del tipus no té perquè ser més antic que l'edifici de la seva fase més avançada, ja que un mateix tipus s'ha construït durant molts de segles i fins i tot es pot trobar en l'actualitat. Amb explicació d'alguns possibles dubtes que podrien sorgir en el moment d'exposar algun exemple gràfic.

Dibuix 8: Evolució de la casa andalusí.

Fase A

És el primer tipus de casa popular que ha existit a Mallorca. L'habitual des del

Il·lustració 8: Façana en fase A.

Il·lustració 9: Carrer Pollentia n° 25.

seu origen romà fins a l'època de colonització musulmana (segles VIII al XIII). Amb una façana d'una sola planta, divisió tripartida i accés central. La coberta, en la majoria dels casos és inclinada de teula àrab encara es podria donar el cas de ser plana, el seu pes es carrega sobre els murs de la façana principal, és a dir el de major longitud. Les finestres no són imprescindibles en aquest tipus primitiu, que està definit per la seva distribució de tres espais. En els seus orígens, les finestres, quan existien, es reduïen a petites obertures de ventilació d'uns 20x20 cm. També és freqüent una sola obertura lateral.

Fase B

La fase B és quan la façana guanya una mica d'alçada amb la construcció d'un altell-graner, donant lloc a una planta superior d'escassa altura que s'utilitzava més com a dormitori.

Il·lustració 10: Façana andalusí en fase B.

Il·lustració 11: Carretera de Alcúdia Pollença s/n.

Fase C

La lleugera elevació de la coberta ha permès que l'altell-graner s'hagi convertit en una planta habitable. Per la qual cosa a la façana apareix unes finestres de majors dimensions situades una a cadascuna de les tres parts en la qual es divideix la façana.

Il·lustració 12: Façana andalusí fase C.

Il·lustració 13: Zona de Santa Maria Alcúdia..

Fase D

Aquesta fase és on al bloc principal se li afegeix dos elements. El primer és un annex lateral en prolongació del rectangle de l'habitatge, que es farà servir com a graner o garatge. El segon element i una mica menys freqüent, és l'aparició d'un porxo de protecció de la façana, generalment construït amb pilars de pedra de marès i coberta vegetal.

Il·lustració 14: Façana andalusí en fase D.

Il·lustració 15: Tacàritx

Fase E

A les zones urbanes apareix la necessitat de dividir l'edifici en plantes independents. El problema no resolt de la ubicació de l'escala es manifesta a la façana amb la necessitat d'una segona porta, que doni accés directe al pis superior. De vegades aquesta segona porta es col·loca al lloc d'una de les finestres laterals i en altres molt a prop d'una de les finestres laterals.

Il·lustració 16: Carrer Pollentia nº 22.

Il·lustració 17: Av. Inca nº 5.

Il·lustració 18: Façana andalusí en fase E.

Segons com sigui la composició de buits en la façana principal del tipus andalusí podrem saber com serà la seva distribució interior, a més la planta baixa coincideix amb la típica casa romana. A la planta superior els buits es reduïen al centre sobre la porta d'entrada, que sovint era utilitzat per a la introducció del gra. Les dues finestres laterals en aquesta planta van aparèixer només quan se li va assignar la funció exclusiva de dormitori. El disseny de les obertures han anat evolucionant des dels petits respiradors de l'època medieval (20 x 20 cm) fins a les grans finestres balconeres del segle XIX (90 x 240 cm).

3.5.2- FAÇANES SEGONS EL TIPUS GÒTIC

Les cases del gòtic es troben en un recinte de poca amplada en les seves façanes, normalment variaran entre 4 i 6 metres. Al contrari del que passava a la casa andalusí, la casa gòtica creix mitjançant crugies laterals, és a dir, per la unió d'un edifici adjacent o per la construcció d'un de nou, en aquest cas poques vegades l'edifici supera els 8 metres d'ample a la façana i com a màxim tindrà dues obertures de buits per planta. L'edifici també creix en alçada arribant a tenir de vegades tres plantes. En l'actualitat aquesta tipologia d'edificis s'utilitza més en ciutats antigues on encara es conserva les parcel·les estretes i allargades.

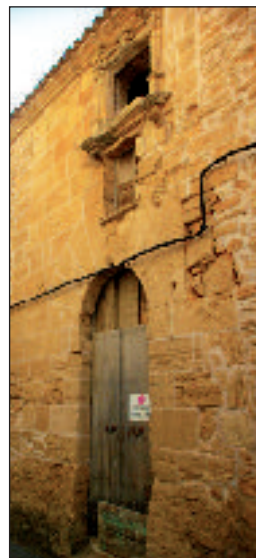
A continuació s'exposaran les fases de creixement de la façana gòtica segons l'evolució del tipus:

Fase A

La fase A és l'etapa més primitiva de la qual parteix la casa gòtica. La seva façana de poca amplada (4 a 6 metres), està constituïda per una única obertura de buit en planta baixa (portal d'entrada) i just per sobre un finestró que connecta l'altell que serveix de graner amb l'exterior.

Il·lustració 20: Façana gòtica en fase A.

Il·lustració 19: Edifici del carrer Lledoner n° 2 a la fase A encara que posteriorment s'hagi convertit en la fase B.

Fase B

En aquesta etapa és quan el graner de la part superior es converteix en dormitori, per la qual cosa la façana guanya alguns centímetres en alçada i el finestró es transforma en una finestra.

Il·lustració 21: Cas Canonge Amorós. fase B gòtica.

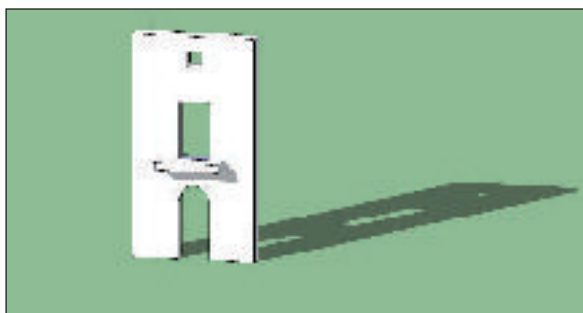
Il·lustració 23: Fachada gòtica en fase B.

Il·lustració 22: Calle de la Roca nº12. Façana gòtica en fase B amb ventana renaixentista.

Fase C

A causa de la impossibilitat de créixer horitzontalment, tant per als laterals com per la part posterior, l'edifici se li ha afegit una altra planta per tal de seguir la seva ampliació. Ara la façana és estreta, de tres plantes d'alçada i formada per una obertura de buit en cada planta.

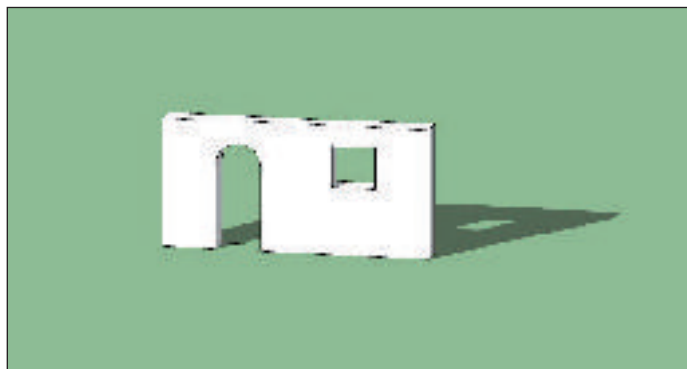
Il·lustració 25: Façana gòtica en fase C.

Il·lustració 24: AV. Inca nº43. Edifici del tipus gòtic en la seva fase C, construït en el segle XX.

Fase D

En disposar d'un terreny amb una parcel·la de 6 a 8 metres d'amplària en la part que confronta amb el carrer, permet que a l'edifici es pugui tenir dues obertures de buits per planta. De vegades també, l'obertura de dos buits per planta es realitza per la unió de dos edificis confrontants, i es transforma un dels portals en una finestra.

Il·lustració 27: Façana gòtica en fase D.

Il·lustració 26: Façana en fase D.

Fase E

L'edifici gòtic en no poder créixer més cap als laterals, se centra en el seu creixement en alçada. En la fase I l'edifici conté la planta baixa amb un portal d'entrada i una finestra, mentre que a la primera planta hi ha un finestró que s'obre a l'altell o bé una finestra que comunica amb una de les habitacions.

Il·lustració 29: Can Rotger, edifici en fase E.

Il·lustració 30: Façana gòtica en fase E.

Il·lustració 28: Calle Sant Jaume nº11 edifici en la fase E del tipus gòtic.

Fase F

En aquesta etapa la façana de l'edifici es troba ja completament definida. Formada per quatre obertures de buits disposats dos a planta baixa i dos a planta pis. Normalment les obertures es disposen de forma simètrica encara que els buits siguin de diferent mida. Aquesta distribució ens permet saber com estarà distribuïda la casa a la part interior. Gairebé sempre les finestres donaran en una habitació mentre que el portal d'entrada comunica l'exterior amb el que s'anomena la sala o saleta.

Il·lustració 33: Fachada gòtica tipo F.

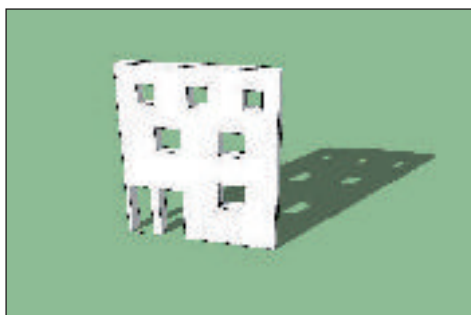
Il·lustració 31: Edifici en fase F, calle dels valents n°8.

Il·lustració 32: Calle de la Parra n° 7, edifici del tipo F.

Fase G

La fase G es caracteritza principalment per l'addició d'una nova planta, és a dir, que ara l'edifici està compost per planta baixa més dos. La seva façana és la que disposa de més variants possibles, per la seva major superfície i que de vegades en afegir una nova planta l'edifici es transforma en plurifamiliar, normalment habitat per dues famílies, per la qual cosa, per solucionar el problema de l'escala d'accés a la planta superior, la situa directament a la façana situada en un dels laterals, fins i tot a vegades a molt poca distància d'una obertura de buit o de la mitgera amb un altre edifici.

Il·lustració 34: Façana gòtica en fase G.

Il·lustració 35: Variant en la fase G amb una finestra renaixentista central en primera planta. Carrer dels albellons n°16.

Il·lustració 36: Edifici en la fase G en el carrer del castellet n°25.

3.5.3- EL CONFLICTE I LA UNIÓ ENTRE ELS TIPUS

L'evolució que ha experimentat la tipologia de casa gòtica i andalusina no ha estat independent i en diverses ocasions s'han vist influències mútues. Durant els sis segles de convivència és el tipus andalusí el que predomina i influeix en el gòtic i no al revés. Veurem també que amb el pas del temps les cases gòtiques han anat creixent mitjançant annexions d'edificis laterals i es poden arribar a confondre amb la tipologia andalusina.

Les parcel·les gòtiques estan pensades per albergar edificis que continguin l'amplària de la seva parcel·la d'uns 5 metres aproximadament. Difícilment es pot edificar una casa andalusina de tres buits (que exigeix en principi uns 10 metres de façana) en una parcel·la gòtica, estreta i profunda. Doncs bé, pel fet que a Mallorca les dues tipologies han conviscut mútuament durant diversos períodes, és comú que en algunes ocasions es pugui trobar la tipologia de tres buits executada sobre una façana de poca amplada (gòtica). Això és una manera de demostrar que la tipologia andalusina preval sobre la tipologia gòtica.

L'altre punt en el qual es pot crear cert dubte és quan l'evolució del propi edifici s'ha realitzat per l'addició d'un edifici adjacent. En aquests casos els edificis poden superar els 10 metres de llarg i crear una composició andalusí, però destacar que en cap moment l'edifici deixa de ser gòtic.

A continuació veurem dos clars exemples d'unió entre dos edificis de tipus gòtic. A la il·lustració 38 veiem com un edifici en fase F s'ha unit amb un altre a la fase B per la qual cosa ha creat un tot amb tres obertures de buits gairebé simètriques. Si no fos perquè encara es conserva part de l'arc de mig punt que ha estat substituït per una finestra, es podria arribar a pensar que es tracta d'una tipologia andalusina. El segon exemple (il·lustració 42) s'observa un edifici en fase I que s'uneix amb un altre en fase B, en aquest últim seu portal d'entrada es converteix en un portal de garatge amb un arc rebaixat.

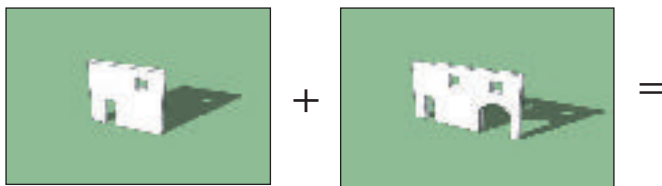
Il·lustració 37: Façana gòtica (7,87 m. d'ample) amb triple obertura de buit.

Il·lustració 38: Exemple d'unió entre un edifici en fase F amb un altre en fase B.

Il·lustració 42: Exemple d'unió entre un edifici en fase I amb un altre en fase B.

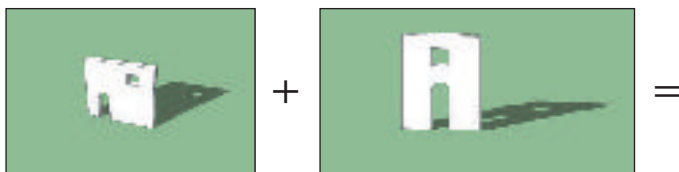

Il·lustració 40: Fase B.

Il·lustració 39: Fase F.

Il·lustració 41: Fase B+F.

Il·lustració 43: Fase E.

Il·lustració 44: Fase B.

Il·lustració 45: Fase E+B.

3.5.4- LA VARIANT DE LA ZONA DE MARINA

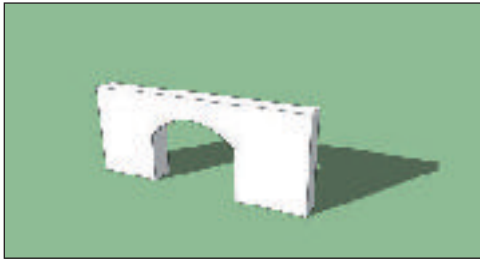
A partir de finals del segle XIX i principis del segle XX, al municipi d'Alcúdia s'observa una interessant evolució en la composició de volums, buits i part massissa de les façanes dels edificis a la zona marina, propiciada sobretot pel canvi d'ús de la casa, que comença a utilitzar-se com a segon habitatge d'estiu, el que permet dotar de més importància als espais exteriors, porxos, balcons, terrasses o jardins, que adquireixen de vegades un accentuat caràcter lúdic.

Aquestes nous habitatges de la zona costanera pateixen una sèrie de canvis en el tipus, encara es pot observar la clara influència del tipus andalusí a la distribució tripartida de la façana. La

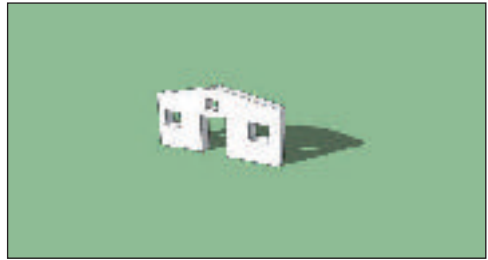

Il·lustració 46: Edifici amb espai per embarcacions en planta baixa i vivenda en planta superior.

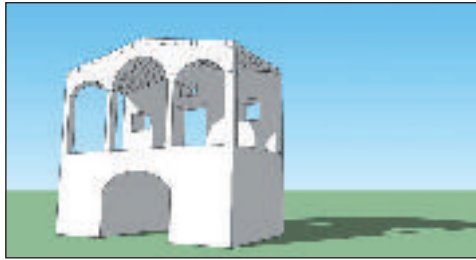

Il·lustració 47: Façana principal situada paral·lela a la pendent de coberta.

Il·lustració 48: Annex de planta baixa dedicat a les embarcacions.

Il·lustració 49: Final de la variant de marina, coberta per un porxo.

primera i destacable variant serà que la façana principal es trobarà a la part corresponent als ràfecs de coberta, per la qual cosa, la façana acabarà en forma triangular en comptes de forma recta, tal com estàvem acostumats a veure-les. Donada la proximitat al mar, haurem de destacar que la tipologia absorbeix sense perdre la seva composició l'ús d'albergar una embarcació a la planta baixa, que sovint queda convertida en un espai únic, i es trasllada l'habitatge a la planta alta. La tercera i última característica del tipus està influenciada per la importància que s'ha donat als espais exteriors que va fi-

Il·lustració 50: Eliminació del porxo amb els seus arcs i planta baixa amb magatzem.

Il·lustració 52: L'habitatge no disposa d'una planta baixa destinada a les embarcacions.

Il·lustració 51: Edifici de dues plantes amb terrassa davantera sense porxo cobert.

nalitzar amb la construcció d'un porxo cobert per aprofitar durant tot el dia les terrasses, jardins i balcons.

Òbviament no són tots els edificis que contenen íntegrament les característiques anteriorment esmentades, hi haurà altres edificis que de vegades no tindran alguna de les característiques principals i tindran petites variants, però en cap moment s'arribarà a modificar la seva tipologia.

3.4.5- EL TIPUS DELS CASALS D'ALCÚDIA

En el llibre "L'art al regne de Mallorca", el seu autor Marcel Durliat, distingeix entre dues tipologies de casa medievals, la casa gran o casa burgesa, pertanyent a la classe alta de la societat i la casa menor, més rústica i sense moltes qualitats arquitectòniques.

Al municipi d'Alcúdia no trobarem la tipologia de la casa gran, estructurada a partir d'un pati interior, ja que es va produir un intent d'aconseguir una imitació de la casa gran, partint de la metamorfosi de la casa menor. D'aquesta manera es crea una nova categoria que es fa dir casals ja que no arriben a ser palaus urbans però que tenen en aquests el seu model de referència.

Els casals d'Alcúdia són estructures de dues o màxim tres crugies paral·leles a la façana, de dues o tres plantes, amb un pati o corral posterior. La coberta d'aquests espais solien ser de bigues de fusta, ja sigui formant una coberta a dues vessants o bé un forjat horitzontal per edificar per sobre.

A diferència dels tipus anteriorment esmentats, els casals que puguem trobar pel nostre municipi no tindran un tipus definit, ja que són el fruit de la unió de diversos habitatges, la majoria dels casos gòtics i en la major part de les ocasions és el resultat de l'operació de remodelació que es realitza sobre les edificacions preexistents.

Tot i no tenir un tipus definit, els casals contenen dos elements molt característics en les seves façanes i que en la majoria dels casos es podran trobar.

El primer element és l'obertura d'un finestró, situat pràcticament a nivell del sòl a un lateral del portal d'entrada que comunica l'exterior amb l'espai coneguda com estudi, situada al semisoterrani. Aquest semisoterrani s'aconsegueix a partir del procés de buidar les crugies laterals adjacents a l'entrada creant un espai cobert sempre per una volta de mig punt que es recolza directament sobre la roca natural excavada.

L'altre element característic del tipus dels casals

Il·lustració 53: Casal del carrer Major.

Il·lustració 54: Finestró que comunica el estudi amb l'exterior.

Il·lustració 55: Porxo amb finestrons, separat de la part principal de la façana per una imposta de pedra natural. Edifici de Can Fonfo.

és la construcció de la planta superior dedicada a porxo. Generalment es tracta d'un espai d'emmagatzematge, situat sobre el primer pis. Originalment, aquests espais es van introduir en els palaus urbans que eren coberts per una terrassa, als quals se'ls afegia unes columnes i un forjat inclinat. De "porxos" a Alcúdia només tenen el nom ja que solen estar delimitats per murs i petits finestrons, sempre predominant la part massissa sobre la part buida. Aquesta planta s'introdueix principalment al segle XVII i en la majoria dels casos està separada de la part principal de la façana per una imposta de pedra natural.

4- CONCLUSIONS

4.1- LES ACTUALS I FUTURES FAÇANES DEL NOSTRE MUNICIPI

Fins a la meitat del segle XX les façanes del nostre municipi han anat evolucionant segons influències de l'estil de l'època, és a dir, partint d'una base, es realitzaven modificacions o petites ampliacions segons els models arquitectònics més dominants.

En l'actualitat, en ple segle XXI, amb els mitjans de què es disposen, amb els avenços obtinguts en la construcció i la ràpida difusió de la informació, fa que moltes vegades en construir una façana l'arquitecte o el seu promotor vulguin realitzar una arquitectura basada en un edifici d'un altre lloc amb característiques totalment diferents de la nostra regió. Per aquest motiu, no podem dir que les façanes construïdes en els últims anys parteixin d'una base específica, per tant no es pot considerar una evolució de la façana.

Òbviament l'arquitectura més popular en aquestes èpoques és el que es coneix com a arquitectura de "alt standing", construccions d'edificis unifamiliars, envoltats d'un ampli jardí amb piscina, façana amb alguns elements estructurals vistos i amb la part posterior completament transparent realitzada amb vidres. El que estan provocant aquestes construccions és la pèrdua d'identitat arquitectònica d'un municipi, amb això no vull dir que estigui en contra de la seva construcció, òbviament són construccions estèticament parlant molt belles i vistoses però al meu entendre la seva construcció hauria d'estar limitada a zones on només tingui aquesta tipologia arquitectònica i no enmig d'edificis històrics i emblemàtics que han seguit una evolució des de l'època dels romans.

Des del meu punt de vista, per no perdre la identitat arquitectònica del nostre municipi, tant els organismes competents com arquitectes i enginyers haurien de defensar l'evolució arquitectònica de l'edifici i no deixar-se influenciar per les tendències exteriors. Amb això defens que en zones on predomina una tipologia d'edi-

fici no se'n construeixi una altra totalment diferent que pugui fer variar el conjunt.

4.2- COM ACONSEGUIR L'EVOLUCIÓ DE LA FAÇANA EN L'ACTUALITAT?

En aquest apartat s'intentarà explicar que és possible la realització o construcció d'una nova façana partint des de zero, seguint l'evolució del tipus tradicional de la nostra zona, per tant la podem considerar com la part més evolucionada del tipus.

Normalment, en encarregar una obra a un arquitecte i en intentar construir un edifici que hagi de seguir amb les tipologies del passat (andalusí, gòticomallorquina o variant de la marina), sovint es cometen dos errors. El primer és confondre l'arquitectura amb els detalls i acabats, per poder construir un edifici tradicional no cal imitar els seus acabats ni molt menys els seus elements constructius. L'evolució no és anar copiant els elements constructius dels edificis en què es basa sinó que consisteix en l'aplicació de les tècniques de l'època basant-se en els elements del passat que han arribat a nosaltres a través dels nostres avantpassats. El resultat d'aquesta confusió és que moltes de les suposades actuals cases mallorquines que es construeixen avui, estan definides per aquests detalls superflus, caracteritzades per una façana sobrecarregada de detalls que no té res a veure amb l'arquitectura de la zona i que a l'única cosa que contribueixen és a la deterioració ambiental i cultural del nostre municipi, i afecten seriosament a la conservació del paisatge del nostre municipi. El segon equivoc consisteix a creure que la casa mallorquina ha de ser rescatada del passat, és a dir, que en l'actualitat s'hauria d'utilitzar un sistema constructiu, materials i tècniques del passat. Tot això és d'una manca de coherència enorme, tants anys ens ha costat aconseguir les facilitats que ens proporcionen els avenços tecnològics en diferents camps de la construcció perquè ara haguem de retrocedir anys enrere, a més les necessitats que podia tenir una família fa 100 anys, no són les mateixes que d'una família que viu al segle XXI.

*"L'arquitectura tradicional sempre es va caracteritzar per una elegant sobrietat, i evolució al llarg de segles assimilant influències islàmiques o catalanes, va adoptar innumerable varietat de sistemes constructius i evolucionar adaptant-se a usos canviants (variant de marina) sense que això afectés substancialment al concepte espacial bàsic, a la seva concepció arquitectònica. "*⁴

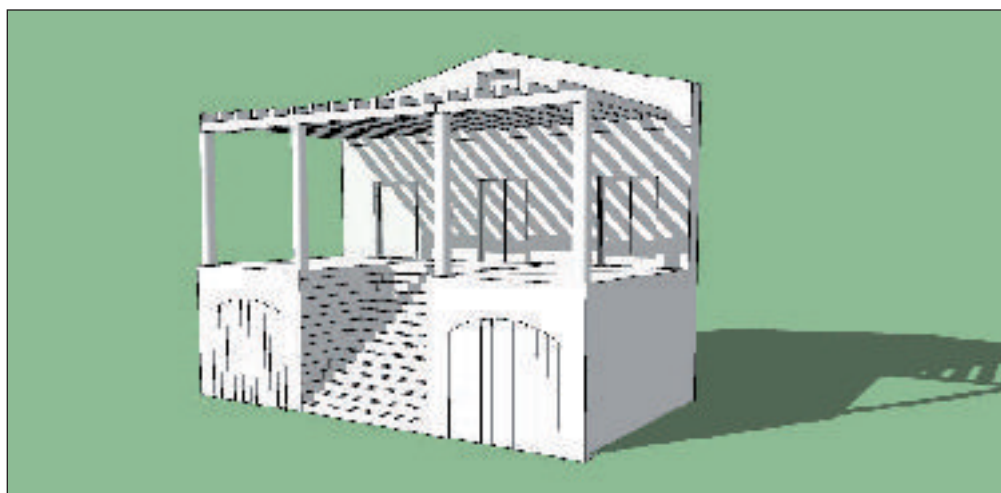
Resumint, per poder seguir amb l'evolució, no podem centrar-nos en els detalls ni en els materials amb què s'executa l'obra, sinó que haurem de donar més importància a la capacitat suggestiva de l'espai i dels seus components, és a dir, el referent i la base per a la seva construcció seran aquells espais que han estat constituint l'arrel de la nostra cultura arquitectònica.

A continuació s'exposen una sèrie de solucions de com serien el resultat de l'evolució de les façanes en l'actualitat. Veurem com doten d'importància als espais, realitzant una arquitectura modular i deixant completament de banda els detalls i elements constructius, a més es pot apreciar de com és possible fer una arquitectura moderna i al mateix temps que prossegueixi amb les característiques de la nostra regió.

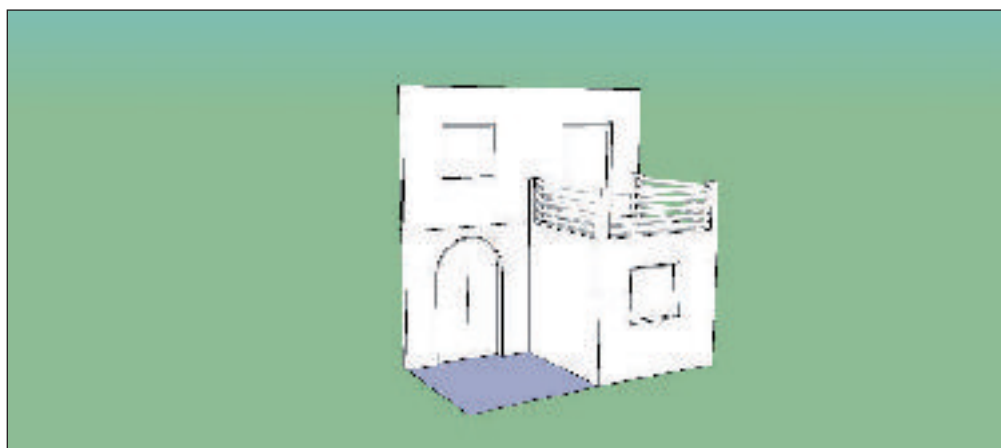
⁴ García Delgado Segué, C. (1998). La casa popular mallorquina. Biblioteca Can Torró. Editorial: José J. De Olañeta Pàg. 207.

Il·lustració 56: Proposta de futura evolució de la casa de tipus andalusí.

Il·lustració 57: Proposta de futura evolució de la variant de marina.

Il·lustració 58: Evolució de la façana gòtica en la actualitat.

LA REPOBLACIÓ D'ALCÚDIA EN ELS SEGLES XVIII I XIX ELS REPOBLADORS PROCEDENTS DE MENORCA

Salvadora Riutord Mir
Investigadora local

1. PRESENTACIÓ

Amb la dèria d'investigar els meus ascendents i d'elaborar l'arbre genealògic familiar, fa uns anys vaig trescar pel registre civil i pels arxius municipal i parroquial, per tal de treure trellat dels meus avantpassats.

De primer la intenció no era altra que saber d'on venia la meva família. I tot sabent que el meu primer llinatge procedeix de Sa Pobla per part del meu padrí patern, vaig voler començar amb la branca materna, perquè estava segura que podria aprofundir més en les fonts documentals d'Alcúdia.

El meu padrí matern, Francesc Mir i Bagur, havia comentat qualque vegada que els seus repadrins eren de Ciutadella, i jo ho volia esbrinar. Consultant els llibres de baptisme de l'Arxiu parroquial, i llegint pàgina per pàgina tots els registres, anava trobant anotacions que deien que els padrins de l'inscrit eren naturals de Ciutadella. I així va començar tot, vaig transcriure tota la informació que anava trobant, sobretot perquè la coincidència amb noms i llinatges de persones conegudes que encara viuen, em va cridar molt l'atenció.

Dit això, vull fer constar que aquesta comunicació no pretén ésser un estudi científic, sinó que la meva intenció és mostrar la relació de noms que vaig poder trobar i demostrar la coincidència amb molts dels noms i llinatges que hi ha en l'actualitat.

2. LES CAUSES DE LA DESPOBLACIÓ.

Un resum esquemàtic del perquè de la despoblació d'Alcúdia. De la qual no entraré en detalls, ja que no és el motiu d'aquesta comunicació.

- ▶ Època de crisi.
- ▶ L'Albufera.
- ▶ El tancament del port.
- ▶ L'abusiva fiscalitat.

3. ELS MOTIUS DE LA REPOBLACIÓ

Donades les circumstàncies que apareixen a la diapositiva anterior, els motius de la crida de les autoritats per fer venir gent d'altres poblacions, de manera molt esquemàtica, són aquests.

- ▶ Abandonament de cases.
- ▶ Abandonament de terres.
- ▶ Mínya de la població en edat de treballar.
- ▶ Sol·licitud de mà d'obra per part de les autoritats.

4. ELS ANYS D'ARRIBADA

La primera arribada es produeix l'any 1779 i es tracta d'una família formada per Josep Salort Camps de 56 anys, Caterina Alemany Marquès de 53 anys i la seva filla Joana Salort Alemany de 19 anys.

La darrera arribada es produeix l'any 1835 amb dues famílies, la primera formada per Antoni Marquès de 34 anys i Caterina Alsina de 34 anys, i els seus fills, Magdalena Marquès Alsina de 9 anys, Domingo Marquès Alsina, de 7 anys i Pere Marquès Alsina de 3 anys.

La segona família arribada l'any 1835 estava formada per Cristòfol Bagur Cantallops de 51 anys, Maria Torrent Andreu, de 45 anys, i els seus fills Joana Bagur Torrent, de 24 anys, Llorenç Bagur Torrent, de 21 anys, Coloma Bagur Torrent de 18 anys, Maria Bagur Torrent, de 16 anys, Esperança Bagur Torrent de 13 anys, Jaume Bagur Torrent, d'11 anys. Estant ja establerts a Alcúdia nasqueren 3 fills més: Francesca, Caterina i Cristòfol Bagut Torrent.

Amb ells va venir també un germà del pare de la família, en Gabriel Bagur Cantallops, de 49 anys.

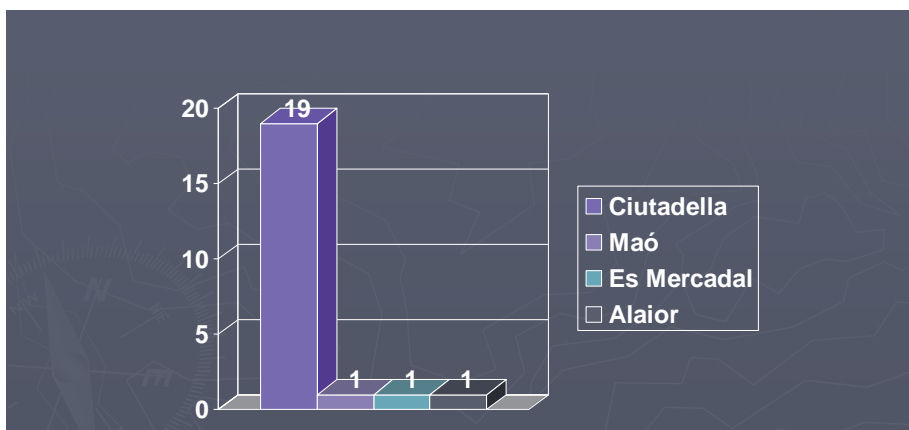
Entre el 1802 i el 1822 arribaren a Alcúdia moltes més famílies.

- ▶ Font: Padró municipal d'habitants de 1824.
- ▶ Primer any d'arribada: 1779 (una família)
- ▶ Darrer any d'arribada: 1835 (dues famílies)
- ▶ Anys de més afluència: 1802 i 1822

5. MATRIMONIS

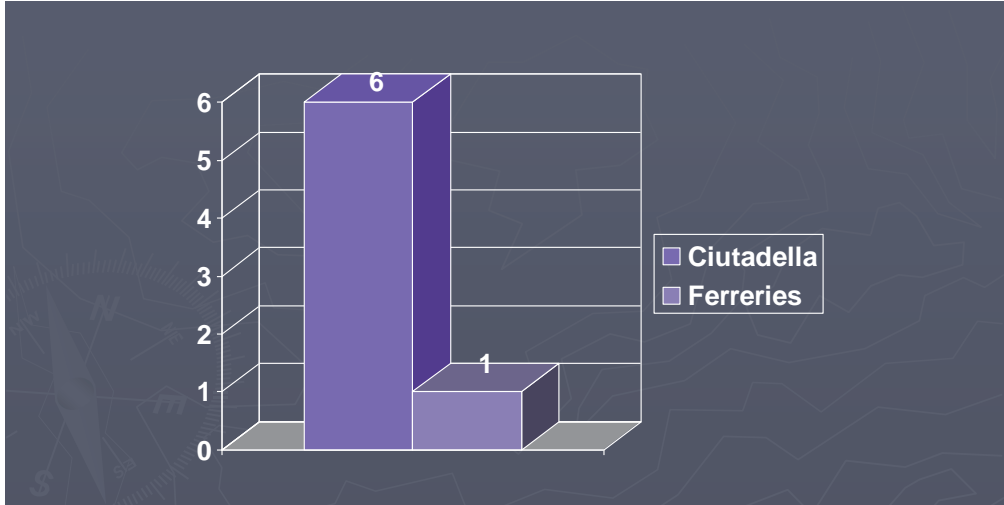
Segons els padrons d'habitants de 1816 i 1824 arribaren a Alcúdia un total de 19 matrimonis de Ciutadella, tots amb fills.

Però també en tenim 1 de Maó, 1 d'Es Mercadal i 1 d'Alaior.

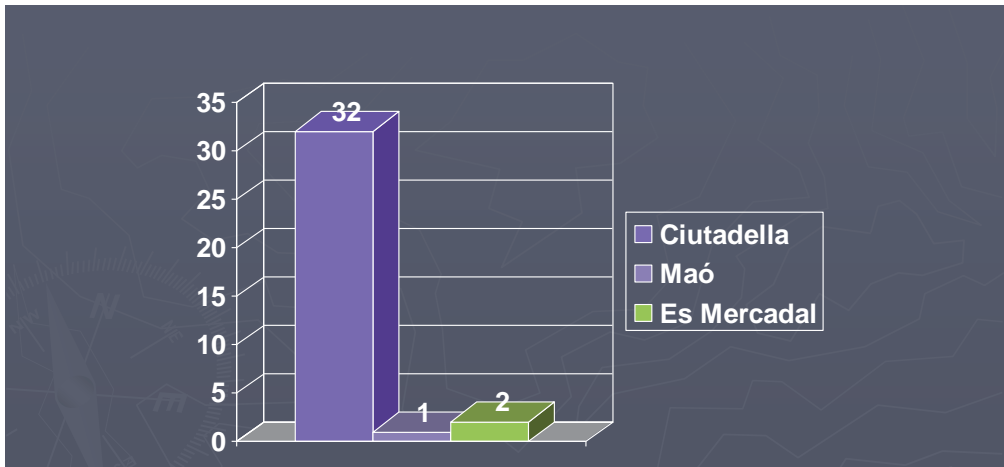
6. VIDUS I VÍDUES

A banda de famílies formades per matrimoni i fills, també trobam vidus i vídues, tot sols o amb fills.

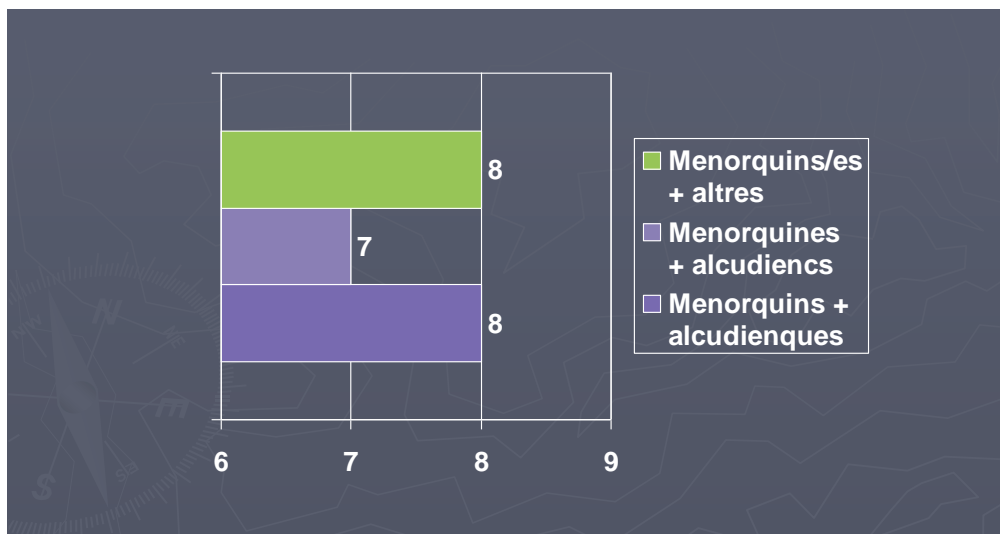
7. FADRINS I FADRINES

Un total de 32 fadrins i fadrines de Ciutadella, 1 de Maó i 2 d'Es Mercadal. Molts d'aquests fadrins es casaren després amb alcudiencs i alcudienques tret de dues dones que figuren al padró com a "criades" a casa d'una altra família.

8. MATRIMONIS MIXTES

Els fadrins i fadrines que he esmentat abans. Menorquins casats amb mallorquines no naturals d'Alcúdia: 8. Menorquins casats amb alcudienques: 8. Menorquines casades amb alcudienços: 7.

9. ELS LLINATGES DELS HOMES

He volgut detallar tots els llinatges dels homes, ja que per línia de successió són els que van passant de pares a fills i en conseqüència, són els que perduren en el temps.

- ▶ Alemany, de Ciutadella.
- ▶ Andreu, de Maó.
- ▶ Bagur, de Ciutadella.
- ▶ Camps, de Ciutadella.
- ▶ Cardona, d'Alaior.
- ▶ Cursach, de Ciutadella.
- ▶ Frasca, de Maó.
- ▶ Febrer, d'Es Mercadal.
- ▶ Juaneda, de Ciutadella.
- ▶ Llabrés, de Ciutadella.

10. ELS LLINATGES DELS HOMES

- ▶ **Alemany, de Ciutadella.**
- ▶ **Andreu, de Maó.**
- ▶ **Bagur, de Ciutadella.**
- ▶ **Camps, de Ciutadella.**
- ▶ **Cardona, d'Alaior.**
- ▶ **Cursach, de Ciutadella.**
- ▶ **Frasca, de Maó.**
- ▶ **Febrer, d'Es Mercadal.**
- ▶ **Juaneda, de Ciutadella.**
- ▶ **Llabrés, de Ciutadella.**

11. ELS LLINATGES DELS HOMES

- ▶ **Llambies, de Ciutadella.**
- ▶ **Marquès, de Ciutadella.**
- ▶ **Melià, de Maó.**
- ▶ **Mir, d'Alaior.**
- ▶ **Monjo, de Ferreries.**
- ▶ **Orfila, d'Alaior.**
- ▶ **Pons, de Ciutadella.**
- ▶ **Ramonell, de Ciutadella.**
- ▶ **Salort, de Ciutadella.**

- ▶ Taltavull, de Ciutadella.
- ▶ Tomàs, de Ciutadella.
- ▶ Torres, de Ciutadella.
- ▶ Truyol, de Ciutadella.
- ▶ Vera, de Ciutadella.
- ▶ Verger, de Ciutadella.

12. ELS LLINATGES DE LES DONES

Tot i que els llinatges de les dones queden relegats com a segons i la línia successòria no continua, també n'he volgut fer una mostra. Més que res, per fer la comparativa dels llinatges que encara ara existeixen a Menorca.

- ▶ Benejam, de Ciutadella.
- ▶ Capellà, de Ferreries.
- ▶ Gomila, de Ferreries.
- ▶ Gorries, de Ciutadella.
- ▶ Lliteres, de Ciutadella.
- ▶ Melis, de Ciutadella.
- ▶ Piris, de Ciutadella.
- ▶ Salom, de Maó.

13. ELS LLINATGES DE LES DONES

- ▶ Sans, d'Es Mercadal.
- ▶ Serra, de Ciutadella.
- ▶ Torrent, de Ciutadella.
- ▶ Femenies, de Ciutadella.
- ▶ Mercadal, de Ciutadella.
- ▶ Arguimbau, de Ciutadella.

14. ALGUNS DELS NOMS I LLINATGES QUE ENCARA PERDUREN

Aquí teniu una mostra dels noms i els llinatges que encara porten persones ben conegudes d'Alcúdia.

a) Família Camps a Alcúdia, només n'hi ha una, i tots recordam encara l'amo en Miquel Camps, que va ser Saig de l'Ajuntament.

b) Família Carretero, els "Puetes" del Moll. Hi ha un descendent que és Agustí Carretero. S'ha de dir, però, que a més també hi ha un Sebastià Carretero, germà d'aquest.

c) Família Vera, els "Gasparons" del Moll. Ben coneguts tots i el nom de Gaspar i el llinatge Vera, encara el duen molts d'homes descendents d'aquest ciutadellenc.

d) La família Salort, els "Nyanys" d'Alcúdia. També ben coneguts tots i el nom de Cristòfol Salort, encara present. S'ha de dir també que a més de Cristòfol també trobam Joan Salort, i Josep Salort, germans.

e) La família Ramonell, els "Racó" d'Alcúdia. Prou coneguts i el nom de Cristòfol Ramonell encara ben present.

f) La família Truyol, de "Can Bèca" d'Alcúdia. Un nom i un llinatge encara present.

g) La família Mir de "Can Cortera" d'Alcúdia. Bernat és un nom que a dia d'avui només està representat en una família que resideix a Argentina, descendents de Bernat Mir Bagur, germà del meu padrí matern. Però molts dels que som aquí hem conegut en Bernat Mi "Cortera", que va morir sense descendència.

15. LA FAMILIA MIR I BAGUR

Per acabar, m'ha semblat adient posar aquesta fotografia familiar.

El meu repadrí matern: Francesc Mir i Fornés, (1875) era nét de Bernat Mir i Margalida Pons, naturals d'Alaior.

La seva dona, la repadrina materna, Maria Bagur Garcias, (1877) era néta de Cristòfol Bagur i Maria Torrent, naturals de Ciutadella.

CONCLUSIONS

Gràcies al costum, actualment ja deixat de banda, de posar als fills els noms dels padrins i la successió de les línies paternes, podem constatar avui que algunes de les famílies actuals són descendents dels nous pobladors procedents de Menorca que durant els segles XVIII i XIX s'establiren a Alcúdia.

Ara queda una porta oberta per rastrejar més profundament tot aquest moviment de població.

Però també deix oberta la porta als descendents de menorquins que vulguin investigar més sobre la seva ascendència.

**ELS POBLADORS D'ALCÚDIA PROCEDENTS DE MENORCA
PADRÓ MUNICIPAL D'HABITANTS DE L'ANY 1824**

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada
Joan Andreu	44	Casat	Ciutadella	Conrador	1794
Maria Melià	39	Casada	Ciutadella	Conradora	1804
Josep Andreu Melià	2	Fadrí	Alcúdia		

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada
Miquel Andreu	45	Casat	Ciutadella	Conrador	1802
Joana Capó	33	Casada	Ciutadella		1802

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada
Joan Salord	20	Fadrí	Ciutadella	Mariner	1802

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada
Maria Mascaró	61	Vidua	Ciutadella		1802
Jaume Torrens Mascaró	21	Fadrí	Ciutadella	Conrador	1802

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada
Bernat Seguí	37	Casat	Ciutadella	Conrador	1816
Francina Aina Seguí	31	Casada	Ciutadella		1816

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada
Joan Taltavull	23	Casat	Ciutadella	Conrador	1802
Agueda Pimpollo	19	Casada	Maó		1802

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada
Joan Salord	41	Casat	Ciutadella	Conrador	1816
Catalina Andreu	31	Casada	Ciutadella		1816

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Vicente Pons	36	Viudo	Palma	"Hacendado"		
Magdalena Alemany	46	Vidua	Ciutadella	Criada	1779	

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Joan Pons	43	Casat	Santa Margalida	"Hacendado"		
Antònia Ferrer	47	Casada	Alcúdia			
Victòria Femenias	28	Fadrina	Ciutadella	Criada	1821	

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Josep Pons	29	Casat	Ciutadella	Fuster	1822	Del Moll
Angela Fluxà	20	Casada	Ciutadella		1822	

VIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS D'ALCÚDIA

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Gaspar Vera	40	Casat	Ciudadella	Manobre	1817	
Joana Pons	37	Casada	Ciudadella		1817	
Gaspar Vera Pons	12		Ciudadella		1817	
Joan Vera Pons	10		Ciudadella		1817	
Joana Vera Pons	7		Ciudadella		1817	
Francisca Vera Pons	3		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Martí Pons	43	Casat	Ciudadella	Conrador	1784	Verdet
Margalida Pasqual	35	Casada	Capdepera		1804	
Magdalena Pons Pasqual	9		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Joan Pons	50	Casat	Ciudadella	Moliner	1788	Sa Roca
Joana Aina Cladera	40	Casada	Sa Pobla	Molinera		
Martí Pons Cladera	15	Fadrí	Alcúdia			
Antoni Pons Cladera	14	"	Alcúdia			
Josep Pons Cladera	9	"	Alcúdia			
Antònia Pons Cladera	5	"	Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Joana Garcías	52	Vidua	Ciutadella	Jornalera	1788	Del Moll
Josep Sans Garcías	15		Alcúdia			
Joana Sans Garcías	12		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Joan Salort	42	Casat	Ciutadella	Conrador	1794	Sa Roca
Joana Aina Reynés	32	Casada	Alcúdia			
Joana Salort Reynés	16	Fadrina	Alcúdia			
Jaume Salort Reynés	3	"	Alcúdia			
Josep Salort Reynés	1	"	Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Damià Salort	50	Casat	Ciutadella	Jornaler	1779	Església
Magdalena Pons	23	Casada	Son Servera	Jornalera	1815	

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Simó Frasca	24	Fadrí	Ciutadella	"Hacendado"	1816	Església
Gaspar Frasca	17	Fadrí	Ciutadella	"	1816	

VIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS D'ALCÚDIA

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Luis Campos	57	Casat	Aragó	"En resguardo"	1804	Major
Joana Lluch	57	Casada	Ciutadella		1802	

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Gabriel Capó	48	Casat	Ciutadella	Manobre	1788	Sa Roca
Francisca Serra	47	Casada	Alcúdia			
Sebastià Capó Serra	17	Fadrí	Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Gabriel Capó	44	Casat	Ciutadella	Manobre	1805	Lladoner
Catalina Calvó	40	Casada	Alcúdia			
Francisca Capó Calvó	12	Fadrina	Alcúdia			
Maria Magdalena Capó Calvó	7	"	Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Antoni Pons Seguí	42	Casat	Ciutadella	Jornaler	1832	Església
Anna Roger	38	Casada	Pollença	Jornalera	1813	
Margalida Pons Roger	20	Fadrina	Alcúdia			
Joana Pons Roger	17	Fadrina	Alcúdia			
Anna Pons Roger	14	Fadrina	Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Joan Sastre	43	Casat	Ciudadella	Sabater	1814	Major
Ana Piconera	40	Casada	Sitges		1814	
Joan Sastre Piconera	9		Alcúdia			
Josep Sastre Piconera	2		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Joan Mascaró	54	Casat	Ciudadella	Llaudor	1802	
Joana Camps	53	Casada	Ciudadella		1802	

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Antoni Orfila	31	Casat	Ciudadella	Llaurador	1817	Sant Vicenç
Anna Morlà	31	Casada	Ciudadella		1817	
Joana Orfina Morlà	13	Fadrina	Ciudadella		1817	
Magdalena Orfila Morlà	7		Alcúdia			
Bernat Orfila Morlà	6		Alcúdia			
Antoni Orfila Morlà	3		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Margarita Mercadal	20	Fadrina	Ciudadella	Criada	1821	Del Moll

VIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS D'ALCÚDIA

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Sebastià Truyol Gorrias Catalina Vives	38	Casat	Ciutadella	Conrador	1794	Convent
Sebastià Truyol Vives	13	Casada	Alcúdia			
Josepa Truyol Vives	11		Alcúdia			
Caterina Truyol Vives	7		Alcúdia			
Joan Truyol Vives	2					

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Nicolau Truyol Gorrias	54	Casat	Ciutadella	Conrador	1809	Major
Joana Monjo	46	Casada	Ciutadella		1809	
Joana Truyol Monjo	13		Alcúdia			
Josep Truyol Monjo	10		Alcúdia			
Sebastià Truyol Monjo	8		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Josep Truyol Gorrias	45	Casat	Ciutadella	Jornaler	1788	Sant Vicenç
Maria Mir Alsina	45	Casada	Ciutadella		1788	
Josepa Truyol Mir	18		Alcúdia			
Magdalena Truyol Mir	12		Alcúdia			
Sebastià Truyol Mir	12		Alcúdia			
Maria Truyol Mir	9		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Joan Truyol Gorrias	51	Vidu	Ciudadella	Jornaler	1794	Claveguera

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Sebastià Carretero	31	Casat	Ciudadella	Mariner	1822	
Joana Aina Torrent	28	Casada	Ciudadella		1822	

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Bernat Mir	46	Casat	Alaior	Conrador	1815	Sa Roca
Magdalena Orfila	44	Casada	Alaior		1815	
Antoni Mir Orfila	9		Alaior			
Anna Mir Orfila	7		Alaior			
Margalida Mir Orfila	2		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Maria Gomila	45	Vidua	Ciudadella	Jornalera	1784	Sa Roca
Sebastià Marquès Gomila	16		Alcúdia			
Joana Marquès Gomila	11		Alcúdia			
Bernat Marquès Gomila	8		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Antoni Llabrés	50	Casat	Ciudadella	Conrador	1794	Valents

VIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS D'ALCÚDIA

Joana Aina Cànaves	37	Casada	Alcúdia			
Joana Llabrés Cànaves	17		Alcúdia			
Margalida Llabrés Cànaves	7		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Josep Salort	53	Casat	Ciutadella	Conrador	1778	Serra
Catalina Alemany	56	Casada	Ciutadella		1778	
Joana Salort Alemany	19	Fadrina	Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Jaume Ventayol	42	Casat	Alcúdia	Jornaler		Església
Francesca Alemany	39	Casada	Ciutadella		1802	
Catalina Ventayol	21	Fadrina	Alcúdia			
Alemany Magdalena Ventayol	19	Fadrina	Alcúdia			
Alemany Pere Ventayol Alemany	17	Fadrí	Alcúdia			
Jaume Ventayol Alemany	9		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Miquel Alemany	38	Casat	Ciutadella	Jornaler	1789	Major
Àgueda Llabrés	24	Casada	Alcúdia			
Miquel Alemany	11		Alcúdia			
Llabrés Jeroni Alemany Llabrés	9		Alcúdia			

Magdalena Alemany Llabrés	1		Alcúdia			
---------------------------------	---	--	---------	--	--	--

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Anna Ramonell	33	Fadrina	Ciutadella		1822	Sant Vicenç
Leonardo Ramonell	23	Fadrí	Ciutadella	Conrador	1822	

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Francesc Verger	52	Casat	Ciutadella	Conrador	1788	Sa Roca
Catalina Vilanova	32	Casada	Alcúdia			
Francesc Verger Vilanova	19	Fadrí	Alcúdia			
Antoni Verger Vilanova	16	Fadrí	Alcúdia			
Josep Verger Vilanova	12		Alcúdia			
Isabel Verger Vilanova	2		Alcúdia			
Francesca Verger Vilanova	1		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Cristòfol Ramonell	20	Casat	Ciutadella	Missatge	1823	Església
Jerònia Pons	19	Casada	Campanet			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Magdalena Alemany (*)	40	Vidua	Ciutadella	Jornalera	1789	Església
Miquel Febrer Alemany	22	Fadrí	Alcúdia	Jornaler		

(*) Vidua de Josep Febrer						
---------------------------	--	--	--	--	--	--

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Miquel Carretero	53	Casat	Ciudadella	Conrador	1789	Major
Joana Truyol	48	Casada	Ciudadella		1789	
Josepa Carretero Truyol	20	Fadrina	Alcúdia			
Joana Carretero	18	Fadrina	Alcúdia			
Truyol Sebastia Carretero Truyol	15	Fadrí	Alcúdia			
Magdalena Carretero Truyol	10		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Agustí Carretero	32	Fadrí	Ciudadella	Conrador	1822	Sant Vicenç

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Rafel Vila	40	Casat	Alcúdia	Moliner		Del Moll
Maria Cursach	40	Casada	Ciudadella	Molinera	1802	
Antònia Vila Cursach	11		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Jaume Alcina	50	Casat	Alcúdia	Conrador		Major
Antònia Salort	42	Casada	Ciudadella		1818	

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Esperança Marquès	60	Vidua	Ciudadella		1789	Castellet

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Joan Camps	28	Fadrí	Ciudadella	Jornaler	1801	Claveguera

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Josep Melià	46	Casat	Ciudadella	Conrador	1784	Castellet
Catalina Pons	32	Casada	Ciudadella		1809	
Margalida Melià Pons	19	Fadrina	Alcúdia			
Francina Aina Melià Pons	11		Alcúdia			
Josep Melià Pons	9		Alcúdia			
Pere Melià Pons	2		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Rafel Ventayol	46	Casat	Alcúdia	Sastre		Major
Anna Caimari	27	Casada	Ciudadella		1820	
Josep Ventayol Caimari	9		Alcúdia			
Bartomeu Ventayol	8		Alcúdia			
Caimari Catalina Ventayol Caimari	6		Alcúdia			
Antònia Ventayol Caimari	2		Alcúdia			

VIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS D'ALCÚDIA

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Joan Pons	43	Fadri	Mercadal	Conrador	1822	Sant Jaume

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Sebastià Gornès	39	Casat	Ciutadella	Jornaler	1794	Carniceria
Jaumeta Cifre	35	Casada	Alcúdia			
Catalina Gornès Cifre	16	Fadrina	Alcúdia			
Antònia Gornès Cifre	10		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Guillem Gual	23	Casat	Campanet	Jornaler	1809	Claveguera
Maria Truyol	22	Casada	Ciutadella		1809	
Jerònia Gual Truyol	1		Alcúdia			

**ELS POBLADORS D'ALCÚDIA PROCEDENTS DE MENORCA
PADRÓ MUNICIPAL D'HABITANTS DE L'ANY 1845**

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Gabriel Bagur	49	Vidu	Mercadal	Mariner	1835	

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Cristòfol Bagur	51	Casat	Ciutadella	Conrador	1835	
Maria Torrent	45	Casada	Ciutadella	Comara	1835	
Joana Bagur Torrent	24	Fadrina	Ciutadella		1835	
Llorenç Bagur Torrent	21	Fadrí	Ciutadella		1835	
Coloma Bagur Torrent	18	Fadrina	Ciutadella		1835	
Maria Bagur Torrent	16	Fadrina	Ciutadella		1835	
Esperança Bagur Torrent	13	Fadrina	Ciutadella		1835	
Jaume Bagur Torrent	11		Ciutadella		1835	
Francesca Bagur Torrent	9		Alcúdia			
Catalina Bagur Torrent	6		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Pere Andreu	60	Casat	Maó	Conrador	1802	
Maria Cardona	40	Casada	Maó		1802	

VIII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS D'ALCÚDIA

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Guillem Moll	40	Casat	Ciutadella	Conrador	1835	
Maria Pellicer	38	Casada	Alcúdia			
Pere Moll Pellicer	16	Fadri	Alcúdia			
Gaspar Moll Pellicer	12		Alcúdia			

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Jaume Marquès	49	Casat	Ciutadella	Jornaler	1835	
Joana Casasnovas	47	Casada	Ciutadella		1835	
Maria Marquès Casasnovas	21	Fadrina	Ciutadella		1835	
Anna Marquès Casasnovas	13		Ciutadella		1835	
Jaume Marquès Casasnovas	9		Alcúdia		1835	

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Antònia Torres	63	Vidua	Ciutadella		1822	

Noms i Cognoms	Edat	Estat	Naturalesa	Ocupació	Any arribada	Carrer
Antoni Marquès	34	Casat	Ciutadella	Jornaler	1835	
Catalina Alsina	34	Casada	Alcúdia			
Magdalena Marquès Alsina	9		Alcúdia			
Domingo Marquès Alsina	7		Alcúdia			
Pere Marquès Alsina	3		Alcúdia			

**LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA
AL CASAL DE CAN DOMENEC**

Miquel Àngel Sastre Vanrell

Hitoriador

Sebastià Munar Llabrés

Hitoriador

Francisca Cardona López

Hitoriador

1. INTRODUCCIÓ.

El casal de Can Domenec conegut popularment com a Fundació Bryant es troba ubicat al carrer dels Albellons núm. 7, al centre històric de la ciutat d'Alcúdia. L'any 2003 i després d'haver estat propietat de la William L. Bryant Foundation des de 1953, el casal fou adquirit pel Consorci de la Ciutat Romana de Pol·lèntia, entitat integrada pel Govern Balear, Consell de Mallorca i Ajuntament d'Alcúdia. El 7 de març de l'any 2005 el casal fou catalogat amb la figura de BIC (Bé d'Interés Cultural) en la categoria de monument, la màxima protecció patrimonial existent segons la Llei 12/1998 de Patrimoni Històric de les Illes Balears.

Quan el Consorci de Pol·lèntia adquirí el casal aquest ja es trobava molt deteriorat a més de presentar deficiències estructurals greus, fet que requeria d'un projecte de reforma integral. És per això que el mateix Consorci encarregà l'elaboració d'un projecte de rehabilitació als arquitectes Antoni Domingo i Josep Reynés. Un cop redactat el Projecte de rehabilitació de l'edifici de Can Domenec fou presentat a la Direcció Insular de Patrimoni del Consell de Mallorca.

Així, des de la Comissió Insular d'Ordenació del Territori, Urbanisme i Patrimoni Històric del Consell de Mallorca es va suspendre la tramitació del projecte arquitectònic i es va exigir la redacció d'un projecte d'intervenció arqueològica prèvia on es plantejassin un conjunt de sondejos al subsòl, cales verticals i estudi històric complet de les zones del casal que es veurien afectades en el transcurs de les obres.

Fou a partir d'aquest moment que assumirem tots els treballs arqueològics amb relació a la rehabilitació de Can Domenec, quan redactarem un projecte d'intervenció arqueològica i quan s'iniciaren les tasques d'estudi històric i arqueològic integral de Can Domenec.

A principis de l'any 2009, en una primera fase de la intervenció, duguérem a terme l'excavació d'una sèrie de sondejos al subsòl, un a la cuina i un al pati, i també de tot un seguit de cales verticals a les parets majorment afectades per les futures obres de reforma.

Una segona fase prèvia a l'inici de les obres de reforma consistí en l'ampliació de l'excavació arqueològica a la cuina durant el mes d'abril de 2011, ja que amb la intervenció prèvia hi havíem documentat tot un seguit de fases constructives en les quals calia aprofundir.

La tercera i darrera fase consistí en el seguiment arqueològic de les obres de la primera fase de rehabilitació de Can Domenec, que s'iniciaren el mes de setembre de 2011 i que consistí en la supervisió tan del repicat i/o demolició de parets de l'edifici com de tot moviment de terra que afectàs el subsòl.

És la informació obtinguda durant aquestes tres fases d'intervenció arqueològica la que ens permet obtenir una visió aproximada de l'evolució històrica i arquitectònica del casal de Can Domenec que a continuació intentarem anar mostrant.

2. BREU APROXIMACIÓ A L'EVOLUCIÓ HISTÒRICA RECENT I A LA CONFIGURACIÓ ARQUITECTÒNICA DE CAN DOMENEC.

No ens entretindrem gaire a aprofundir en l'estudi històric de les persones que habitaren Can Domenec ja que per això ja comptam amb un estudi força complet, l'article "Can Domenec dels Albellons" publicat a les IV Jornades d'Estudis Locals Alcúdia i escrit pels arquitectes Antoni Domingo Pons i Glòria Druguet Tantinyà i pel metge i descendent dels Domenec, Josep Rosselló Tous (Domingo et al. 2006).

En aquest article es parla de les primeres referències històriques que es tenen de la casa i que daten de 1604 amb la compra de les cases per part del fuster

valencià Gaspar Safont. Posteriorment es fa un estudi exhaustiu del pas d'aquestes cases a propietat de la família Benet, i també el posterior pas a la família Domenec. Tot això plasmat gràficament en l'arbre genealògic dels diferents propietaris del casal al llarg de la història (Figura 1)

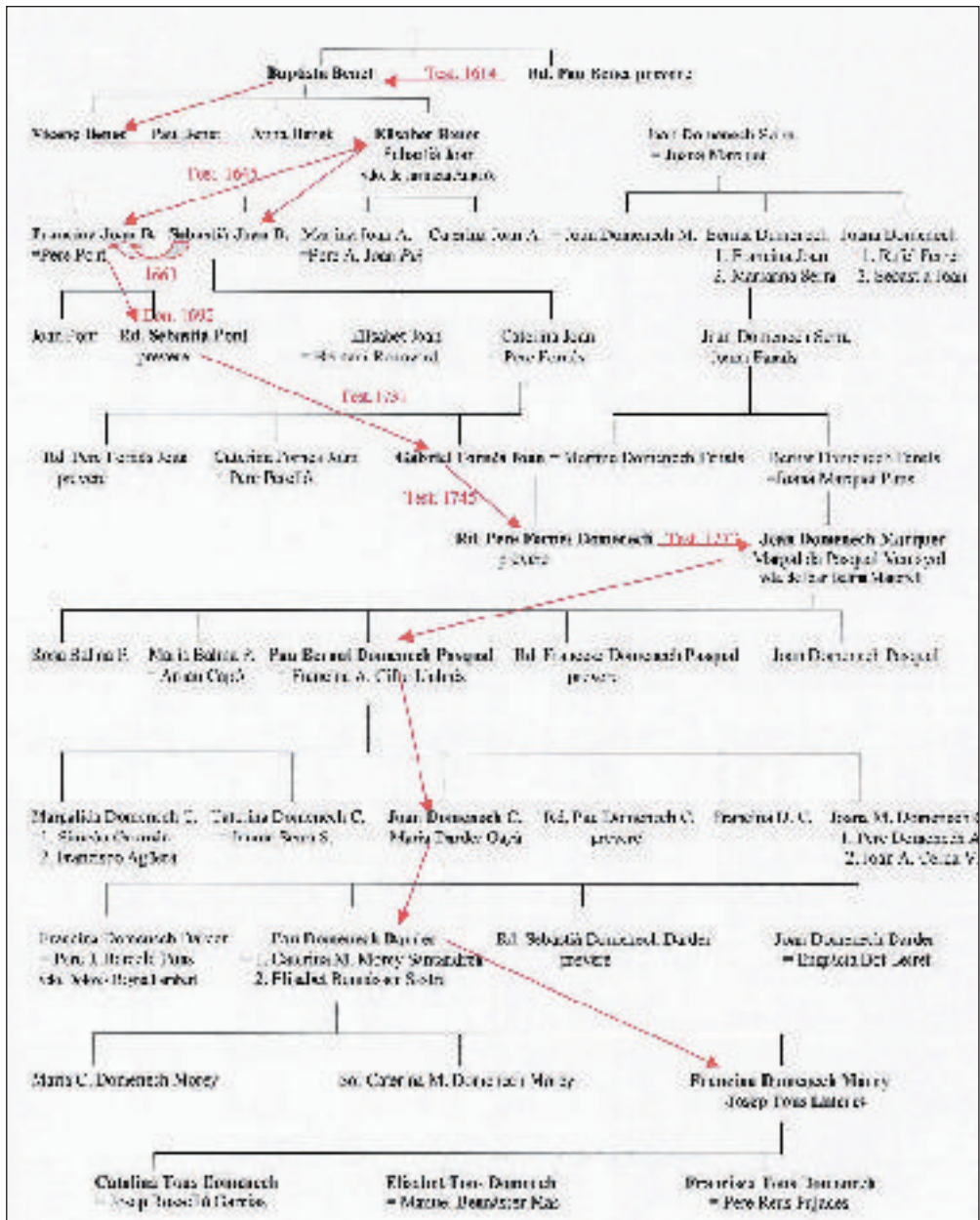

Figura 1. Arbre genealògic amb l'evolució dels diferents propietaris del casal de Can Domenec des de principis del segle XVII (Domingo et al. 2006).

D'aquest estudi històric cal destacar especialment la importància d'un document que ens ha arribat als nostres dies i que ens proporciona una visió completa i global del casal en una data concreta. Es tracta de l'inventari que el 19 d'octubre de 1791 manà fer el curador Arnau Capó, ja que els tres fills de Joan Domenec Marquet -que havia mort el 1785- eren menors d'edat i no podien assumir encara la propietat de la casa (Arxiu Josep Rosselló Tous; Domingo et al. 2006). Aquest inventari és un document excepcional ja que a part de detallar els béns mobles de la casa també n'especifica les diferents estances i els objectes que hi havia a cada una d'aquestes. Amb aquest inventari podem saber l'ús i la funcionalitat d'aquestes estances en aquest moment concret de finals del segle XVII. I complementant aquest document amb les dades obtingudes a partir de l'estudi arqueològic integral de la casa podem tenir una visió prou acurada de la seva evolució arquitectònica i de les diferents solucions aportades en diferents períodes històrics. És a aquesta evolució historicoarquitectònica a la qual ens intentarem aproximar al llarg d'aquest article.

El 1953 la propietat del casal deixà de ser de la família Domenec quan Josep Tous Lliteres va vendre la casa a la Fundació William L. Bryant, institució hispano-americana que promovia i subvencionava treballs d'arqueologia a Espanya i Estats Units. Fou així que la Fundació Bryant establí a Can Domenec la base d'operacions de les intervencions arqueològiques que realitzava en aquella època a Mallorca, concretament a Son Real i a la ciutat romana de Pol·lèntia.

Just després del canvi de propietat de la casa es dugué a terme una reforma d'aquesta a mans de l'arquitecte Josep Ferragut. Així a partir d'aquesta reforma, i fruit d'un acord entre la Fundació Bryant i l'Ajuntament d'Alcúdia, la planta baixa del casal i els seus estudis es convertiren en seu del Museu Municipal d'Alcúdia, que s'hi ubicà des de l'any 1959 fins l'any 1987. A més al primer pis del casal s'hi establí la Biblioteca i sala d'Estudi a més d'habitacions per a arqueòlegs, i als porxos s'hi habilitaren altres habitacions per acollir estudiants becaris.

Al mateix moment el casal de Can Domenec anà acollint els fons arqueològics de les excavacions dutes a terme no només a la ciutat romana de Pol·lèntia sinó també a la necròpolis de Son Real. A part d'objectes arqueològics també s'hi conservaven altres elements més recents de la història d'Alcúdia, com per exemple tot un seguit d'escuts tallats en marès, i fins i tot alguns portals i finestres renaixentistes provinents d'altres cases d'Alcúdia.

L'any 2003, 50 anys després de la compra del casal per part de la Fundació Bryant, aquest fou adquirit pel Consorci de la Ciutat Romana de Pol·lèntia, i s'inicia així una nova etapa i es posa en marxa la seva total rehabilitació, avui en dia concloua en la seva primera fase.

Però abans d'iniciar la reforma i modificar certs espais era important documentar la configuració arquitectònica del casal així com ens havia arribat al segle XX. En concret el casal de Can Domenec es trobava estructurat en tres edificacions ben diferenciades: la casa principal amb façana al carrer dels Albellons (Figura 2), les ruïnes de l'antic celler de la casa amb façana al carrer de la Cisterna (Figura 3) i la ja força moderna edificació existent al pati de la casa i popularment coneguda com la "casa dels Arribas".

Figura 2. Façana del casal principal al carrer dels Albellons.

El casal de Can Domenec era una gran edificació de dos aiguavessos i tot i la seva mescla de solucions arquitectòniques de diferents èpoques tan anteriors com posteriors, sobretot a la planta baixa presentava l'estructura típica d'altres casals que es construïren a Alcúdia a finals del segle XVI i durant el segle XVII com Can Castell, Can Fondo o Can Sureda. L'entrada principal donava a una sala amb el típic pas de bístia o trespol de maquets que unia aquesta entrada amb el corral. Aquest espai ample i diàfan s'aconseguí amb la construcció de tot un seguit d'arcs carpanells sostinguts per grans pilars. En aquesta planta baixa cal destacar la presència d'uns estudis sobreelevats a part i part de l'entrada que facilitaven l'existència de diferents soterranis a la casa. A més, en aquesta planta baixa també hi havia una cuina, que ens havia arribat molt modificada amb les intervencions de Josep Ferragut durant els anys 50 del segle XX. Al primer pis hi havia les estances principals de la casa amb una gran sala utilitzada com a sala d'estudi o biblioteca durant l'època de la Fundació Bryant, i que es trobava envoltada de diferents habitacions utilitzades com a dormitoris pels arqueòlegs. Igual que el primer pis, els porxos de la casa també es trobaven molt modificats i s'hi havien adequat diferents habitacions per als becaris que acudien a treballar a la ciutat romana de Pol·lèntia.

El celler de la casa és una de les estructures més antigues de Can Domenec, però no es trobava afectat per aquesta primera fase del projecte de reforma. Per tant avui en dia encara es troba en ruïnes i sense coberta, a l'espera de l'inici de la segona fase del projecte de rehabilitació. Aquesta edificació és un dels pocs exemples de cellers que ens ha arribat fins el dia d'avui amb la seva estructura intacta: conserva el cup, els petits finestrons de ventilació, i també un gran arc exempt que creua l'edificació (Figura 3).

Figura 3. Les ruïnes del celler de la casa.

Ja d'una època més recent tenim la "casa dels Arribas" un edifici annex al casal antic i que juntament amb el celler i el garatge de la casa tenia la façana al carrer de la Cisterna. Altres construccions annexes al casal com per exemple el menjador que hi havia al pati possiblement siguin també d'aquesta mateixa època.

3. METODOLOGIA DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA.

El fet de treballar amb un edifici amb protecció de BIC (Bé d'Interés Cultural) com a Monument Històric requeria dur a terme un estudi integral de tot l'edifici tant en el subsòl com en els elements construïts. Per això era essencial la utilització d'una metodologia clara i adequada a les exigències patrimonials durant tota la intervenció arqueològica. Per aquest motiu decidírem que la metodologia tant de les cales prèvies com del seguiment arqueològic de les obres estaria fonamentada en els treballs d'estratigrafia convencional elaborats per E. C. Harris i A. Carandini (Harris 1991; Carandini 1997).

La mida del casal i la gran quantitat d'àmbits i habitacions diferenciades d'aquest complicava la intervenció. Per aquest motiu i amb la intenció de facilitar el nostre treball i la gestió de tota la documentació produïda, decidírem enumerar amb un codi artificial totes les habitacions existents (Figura 4). Cada habitació de l'edifici quedà identificada amb el nombre de la planta corresponent (soterrani -1; planta baixa 0; primera planta 1; segona planta 2) i una lletra de l'abecedari en majúscula (de la A a la Z). Aquest sistema ens ajudà a ubicar totes les troballes efectuades durant els treballs arqueològics.

Figura 4. Enumeració de les habitacions de Can Domenec per facilitar la intervenció arqueològica.

Pel que fa a la intervenció prèvia, els sondejos al subsòl i les cales verticals de les parets de l'edifici foren realitzades completament a mà i quedaren documentades per mitjà de fitxes estratigràfiques, alçats, plantes de les unitats més significatives, seccions acumulatives i un exhaustiu registre fotogràfic.

Pel que fa al seguiment arqueològic de les obres, tot i la dificultat de trobar-nos amb una obra en marxa decidírem seguir en tot moment amb la metodologia arqueològica estratigràfica per així poder arribar a tenir una visió global i completa de tot l'edifici, tan a nivell del subsòl com vertical.

Abans de l'inici de les obres es fotografiaren totes les habitacions de la casa. En concret es feren fotografies generals de cada paret i de cada enteixinat, i també de detall de diferents elements concrets la casa (escuts, portals, etc.). Totes aquestes fotografies foren arxivades seguint l'enumeració que havíem donat a cada habitació per així poder facilitar la gestió futura d'aquesta ingent documentació.

Durant l'obra era necessari dur a terme la renovació d'alguns paviments i la col·locació de noves canonades de serveis de sanejament. Per això era necessària l'excavació a diferents àrees de la planta baixa de la casa i als soterranis, tasques d'excavació sempre supervisades i controlades arqueològicament i a peu d'obra.

A part de les tasques d'excavació en el subsòl també es dugué a terme el buidatge i reforç de les diferents voltes de marès, i també el repicat integral de la majoria de parets de la casa. En primer lloc s'exigí que tot el repicat de la casa fos realitzat de forma manual amb l'ús de petites picoletes. En segon lloc, abans d'autoritzar el repicat de les parets, ens encarregàrem de la realització de petites cales prèvies de comprovació a cadascuna de les parets amb la intenció de documentar i comprovar el valor patrimonial de les diferents capes de referit. Fou així com en

algunes habitacions poguérem documentar capes de referit que presentaven grafitis i altres elements pictòrics, que pogueren ser conservats.

Figura 5. Dibuix manual de cada paret de la casa.

Un cop repicades, es feren fotografies generals de cada paret i també altres de detall dels elements més destacats que s'hi havien documentat. Seguidament es féu el dibuix a mà, en paper mil·limetrat i a escala, de cada paret repicada (Figura 5). Posteriorment cada dibuix es vectoritzà amb el programa AUTOCAD, fet que ens permeté una gestió més senzilla de tota la documentació i ens aportà una eina molt útil per a l'anàlisi de totes les relacions estratigràfiques documentades a la casa (Figura 6).

La integració de tots els dibuixos CAD de les parets en alçats, a part de proporcionar-nos informació visual i estratigràfica de l'evolució històrica de la casa, també ens obria la possibilitat per en un futur poder arribar a fer-ne reconstruccions en tres dimensions. (Figura 6).

A banda del dibuix de cada paret, i seguint la metodologia estratigràfica que guiava tota la intervenció arqueològica, també s'assignà una unitat estratigràfica (UE) a cada element de la casa (finestres, portes, enteixinats, etc.). La informació de cadascuna d'aquestes unitats estratigràfiques s'anà introduint en fitxes individuals a través del programa d'ordinador FILEMAKER. A partir d'aquí s'anaren estudiant les relacions existents entre cada element documentat tant al subsòl com a les parets de la casa, i també les relacions existents entre cada paret

Finalment, la unió de tota aquesta documentació proporcionada per la intervenció arqueològica (fotografies, dibuixos en CAD, fitxes d'unitat estratigràfica, etc.), juntament amb la documentació històrica prèvia sobre Can Domenec ens per-

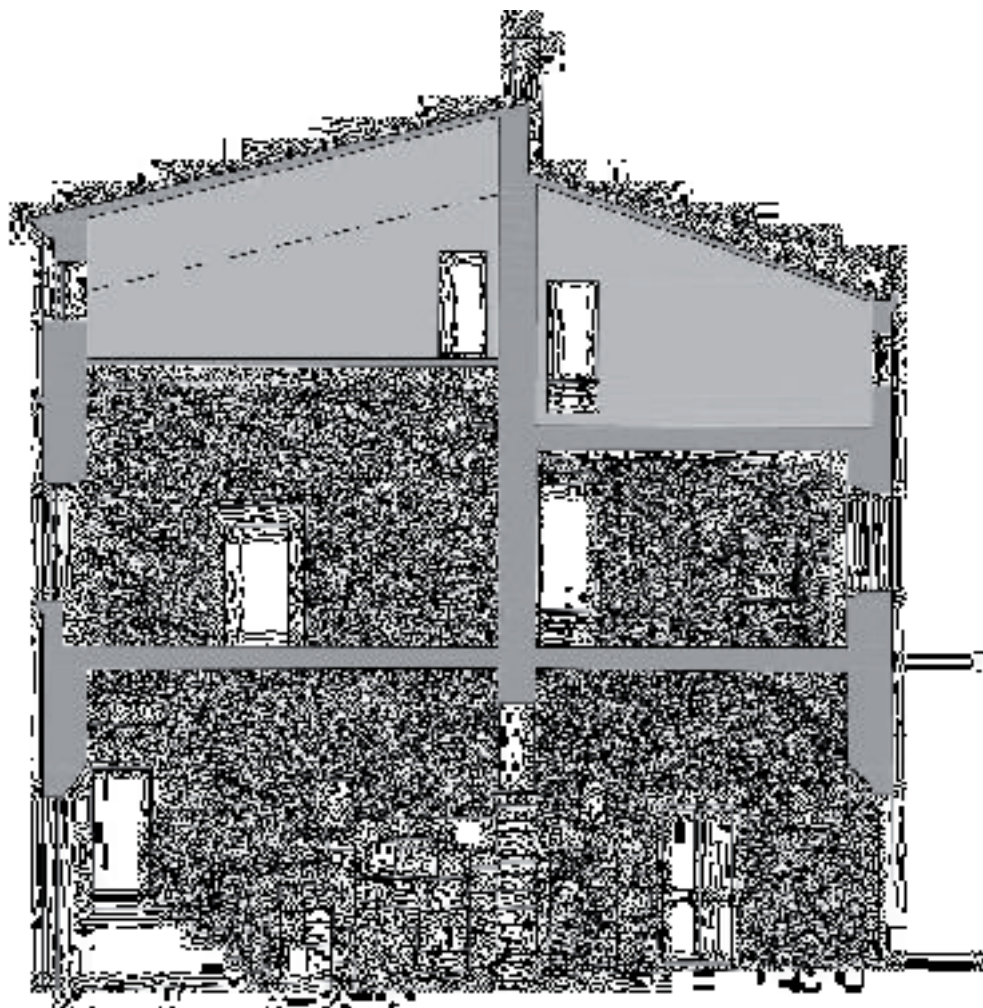

Figura 6. Alçat de la casa i integració de les parets dibuixades en CAD.

meté poder arribar a una interpretació i estudi de l'evolució històrica de la casa. I són els resultats d'aquest estudi els que presentam en aquest article.

4. INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA.

Des de l'inici del projecte d'intervenció arqueològica a Can Domenech teníem clar que la nostra tasca amb relació al casal havia de ser integral, i n'havia d'afectar tota i cadascuna de les parts, ja que només així podríem dur a terme un estudi històric acurat, complet i global del casal. És per això que la nostra intervenció afectà tant el subsòl com les parets i els forjats de la casa

4.1. INTERVENCIÓ AL SUBSÒL.

Pel que fa al subsòl s'intervingué al pati de la casa (0I i 0K), a l'entrada (0C), als soterranis (-1A, -1B, -1C), al lloc on anava el clot de l'ascensor (0E i 0G) i a la casa dels Arribas (0H, 0J, 0M, 0N, 0O). Però fou l'excavació de la cuina (0F) la que ens

proporcionà més informació.

En la intervenció prèvia a l'habitació 0F ja havíem excavat una cala amb la qual havíem documentat tot un seguit de paviments i fases d'ús de diferents períodes cronològics. Aquestes diferents fases es confirmaren amb l'excavació de tota l'àrea de la cuina duita a terme abans d'iniciar les obres de reforma.

Teníem en primer lloc la configuració actual de la cuina amb l'enrajolat, la xemeneia, els escuradors de pedra viva i la cuina econòmica que calia datar aproximadament de la meitat del segle XX amb la reforma de l'arquitecte Josep Ferragut.

Figura 7. Espai de la xemeneia i graella de la cuina del segle XIX.

En segon lloc, i ja per davall l'enrajolat hi documentàrem un paviment de pedretes i morter de calç associat a un paviment de lloses de pedra viva amb una graella incrustada. Aquesta graella estava feta amb trossos de teula com a material refractari i ens marcava el lloc on havia estat ubicada l'antiga xemeneia i cuina de l'estança (Figura 7). L'estratigrafia relativa i també un primer estudi dels materials recuperats durant l'excavació ens donaven una datació per aquest espai de mitjans segle XIX.

Com a tercera fase d'ús i un cop aixecat la part de morter de calç del paviment anterior, documentàrem un altre paviment també de morter de calç i pedretes però de millor factura que l'anterior, que datàrem aproximadament del segle XVII, en un moment de canvis i unificació de la casa.

Per acabar, i com a darrera fase d'ús d'aquest espai documentàrem un paviment de lloses de marès en molt mal estat de conservació i que hauria ocupat tota l'estança (Figura 8). Entre els materials recuperats en relació a aquest paviment cal destacar un escapulari de bronze que aparegué a una taca de cendres de damunt l'enllosat, així com tot un seguit de petites monedes recuperades entre les juntes de les lloses. A falta d'un estudi més profund de tots aquests materials podem situar aquesta darrera fase en un moment inicial de la casa en un arc cronològic aproximat d'entre els segles XV i XVI.

Figura 8. Enllosat de marès de la darrera fase d'ús de l'habitació. Com es veu a la fotografia l'enllosat i la graella de la segona fase de l'habitació s'hagué de conservar.

Un cop documentat, aquest paviment fou conservat i tapat amb tela geotèxtil i terra ja que durant les obres de reforma no seria afectat ni modificat.

A part de la cuina, la intervenció a la casa dels Arribas també ens proporcionà alguna sorpresa. Per exemple al subsòl de l'habitació 0M documentàrem un depòsit/aljub excavat a la roca d'uns 5-6 metres de profunditat i que es trobava cobert per mitjans de marès (Figura 9). Semblava que havia estat inutilitzat i sense sortida a

Figura 9. Depòsit documentat al subsòl de l'habitació 0M (esquerre) i pedrera coberta amb volta de marès documentada al subsòl de l'habitació 0Q (dreta).

l'exterior des de feia ja un grapat d'anys i tot i la seva aparença de depòsit d'aigua potable, pareixia com si almanco al seu darrer moment d'ús hagués estat utilitzat com a pou negre. Aquest depòsit no fou modificat amb les obres de reforma de la casa i al paviment de l'habitació s'hi adequà una comporta per fer-lo accessible en tot moment.

Un altre espai que ens aportà una troballa inesperada fou l'àrea ocupada per l'habitació 0Q, just a devora el garatge de la casa. En aquest cas es tractava d'un clot d'uns 5 metres de profunditat excavat per aprofitar el marès en algun moment de reforma a la casa. Les marques i els retalls que encara es conservaven a les parts del fons que encara no estaven reblides de terra així ens ho demostraven. Un cop acabada la reforma i pensant en un possible futur ús de l'espai, s'havia cobert tota l'àrea excavada amb una volta de canó (Figura 9). Amb les obres de reforma la volta fou consolidada i reforçada, i al paviment superior s'hi habilità una comporta perquè pogués ser accessible en tot moment.

4.2. INTERVENCIÓ A LES PARETS.

Per a l'estudi de l'evolució de Can Domenec fou la intervenció a les parets la que ens proporcionà més informació. Ja a la intervenció prèvia havíem duit a terme tot un seguit de cales de comprovació, però fou durant el seguiment de les obres quan obtinguérem més resultats i realitzàrem el gruix de la feina de documentació.

A partir del repicat de les parets documentàrem en primer lloc tot un seguit d'estances que conservaven referits antics. Bàsicament es tractava de part dels referits de l'entrada de la casa (0C), d'una capelleta amb pintures al fresc documentada en un dels estudis (0D) i de dues habitacions del primer pis (1A i 1C). Alguns dels referits antics de l'entrada, tot i la seva fragmentació foren conservats i integrats a l'obra. Pel que fa als referits de les dues habitacions del primer pis, aquests presentaven marques i possibles grafitis (vaixelles? I altres elements mals de definir) que per manca de pressupost no pogueren ser estudiats ni restaurats. De totes formes, aquests referits tampoc es repicaren i les parets es protegiren amb una estructura de pladur per conservar-los i per facilitar-ne el seu estudi en un futur.

Com hem esmentat, a un dels estudis de la casa hi documentàrem una capelleta que estava tapiada i que encara conservava pintures al fresc. En concret, a cada costat de la capelleta hi havia tota una decoració vegetal amb colors verds, marrons i daurats que a la part superior de l'espai culminava amb la presència de dos àngels a cada banda del monograma IHS (Jesucrist), que apareixia juntament amb el símbol de la creu. Es tractava del monograma utilitzat per la Companyia de Jesús, organització eclesiàstica fundada per sant Ignasi de Loiola. La paret del fons de la capelleta estava pintada de color negre/blau obscur i presentava grafitis d'estrelles com a representació simbòlica del cel (Figura 10).

Amb l'ajuda de l'inventari de la casa que es féu l'any 1791 poguérem confirmar que a dins aquesta capelleta hi havia la figura de la Puríssima, ja que a l'inventari dels estudis de la planta baixa s'anomena "una figura de la Puríssima dins de una capelleta" (Druguet et al. 2006). Es tractava per tant d'un element que calia datar al segle XVIII.

A part de referits amb importància històrica, als llocs on aquests eren més moderns i pogueren ser repicats, la intervenció arqueològica també ens permeté documentar molts d'elements que havien quedat fossilitzats a les parets i que vists en conjunt ens donaven una informació excepcional sobre l'evolució històrica de la casa. Es tractava bàsicament de finestres i portals tapiats o modificats de dimensions, antics forats de bigues, negatives d'escales, negatives d'aiguavessos i recreixe-

Figura 10. Capelleta amb pintures al fresc documentada en un dels estudis de la planta baixa.

ments de parets.

Per manca d'espai aquí no ens entretindrem a parlar de tots els elements documentats a les parets i només en donarem unes quantes pinzellades. Així d'entre aquests, un dels més destacats fou la troballa de la ubicació de l'antiga escala del segle XVI, des de la qual s'accedia al primer pis de la casa. L'existència d'aquesta escala s'intuïa a partir d'un arc a la paret que consistia amb els fragments de marès de la base de l'escala que encara hi quedaven encaixats, així com amb el rebliment de petites pedres als buits d'on s'havien extret les peces de marès d'aquesta escala (Figura 11).

Figura 11. Negativa de la ubicació de l'antiga escala de la casa.

Pel que fa als molts elements tapiats documentats durant la intervenció eren interessants les finestres descobertes a la planta baixa de la casa. Es tractava d'un conjunt de quatre finestres molt homogènies quant a la seva forma, dues quadrades i dues rectangulars i en forma d'espitllera, que segurament havien estat en funcionament en un mateix moment que datarem aproximadament del segle XVI (Figura 12).

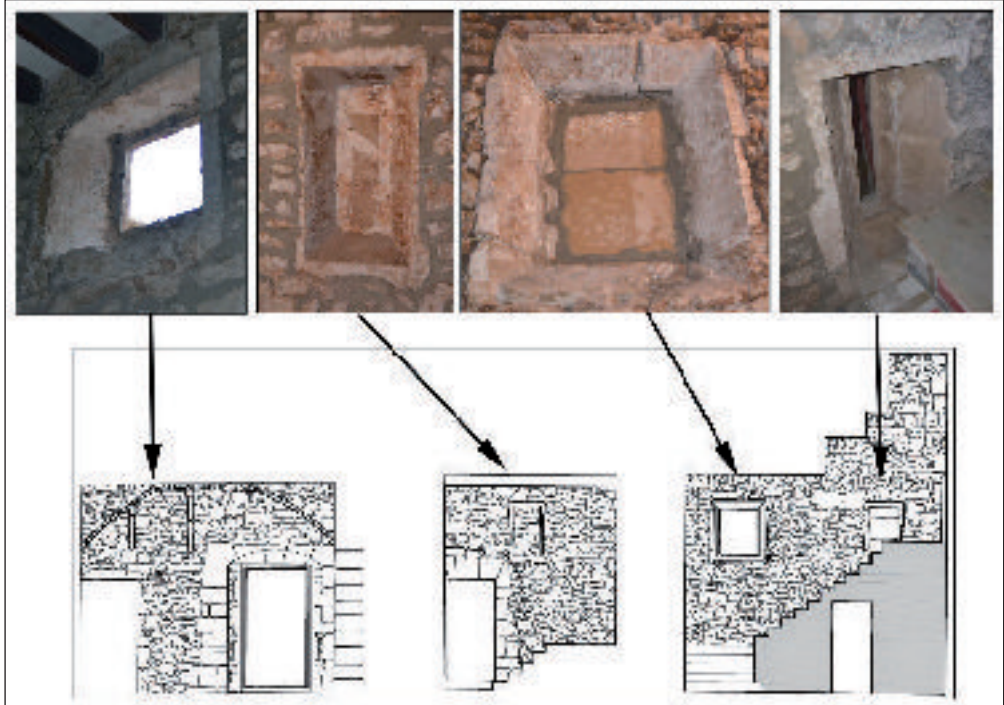

Figura 12. Les finestres tapiades descobertes durant la reforma de la planta baixa de la casa.

Com a curiositat cal esmentar que amb el repicat de parets a l'edificació annexa de la casa dels Arribas també descobrirem un forn que havia romàs tapiat durant molts d'anys, i també l'espai on hi havia hagut un cossi. Sembla que aquest espai era l'antiga cuina de la casa dels Arribas, fins que a mitjans del segle XX es va realitzar una reforma integral que canvià la funcionalitat de l'habitació i provocà la inutilització de l'espai. Amb la reforma de Can Domenec el forn fou restaurat i l'espai reorganitzat per recuperar la seva utilitat anterior (Figura 13)

4.3. INTERVENCIÓ ALS FORJATS.

Amb la intervenció a Can Domenec a part de les feines al subsòl i a les parets també es plantejava la demolició d'alguns forjats moderns, i el reforç d'algunes voltes i enteixinats. Tot i que fou necessari reforçar-los, netejar-los i consolidar-los, tots els enteixinats de fusta de la casa foren conservats i integrats al nou edifici reformat.

Pel que fa a les voltes també era necessari dur a terme el seu reforç estructural i per fer-ho primer era necessari buidar la seva part superior. Fou amb aquest procediment de buidatge de la volta d'aresta d'un dels estudis de la casa (OA) quan documentarem tot un seguit de materials ceràmics gairebé sencers ubicats als 4 cantons que formaven la volta. Com era normal en la construcció antiga d'aquestes

Figura 13. El forn al moment del seu descobriment (esquerre) i un cop recuperada la seva funcionalitat (dreta).

voltes, els cantons que aquestes formaven eren emplenats amb fragments ceràmics defectuosos però quasi sencers (gerres, olles, alfabies etc.) que permetien no carregar la volta i així alleugerir-ne el seu pes estructural (Figura 14).

Figura 14. Els quatre cantons de la volta d'aresta amb els materials documentats in situ.

Els materials ceràmics recuperats a l'interior de les voltes sempre donen una informació cronològica acurada del seu moment constructiu, i en el nostre cas ens aportaren una datació aproximada del segle XVII. Entre els materials documentats en destacaven tot un seguit de gerres comunes d'aigua quasi senceres que havien aparegut majorment al cantó sud-est (Figura 15), fragments d'alfàbia als cantons nord-est i sud-oest, i un bací quasi sencer que havia aparegut al cantó nord-oest (Figura 15). Tots aquests materials foren extrets amb cura i documentats, i un cop la volta havia estat degudament reforçada, i sempre seguint indicacions dels tècnics del Consell de Mallorca, foren dipositats de nou al lloc exacte de la volta d'on s'havien recuperat.

Figura 15. Gerres documentades al cantó sud-est de la volta (esquerre) i bací documentat al cantó nord-oest de la volta (dreta).

5. CONCLUSIONS. FASES CONSTRUCTIVES I EVOLUCIÓ DE L'EDIFICI.

Com hem vist als apartats anteriors la intervenció arqueològica integral al casal de Can Domenec afectà tant el subsòl, com les parets i els forjats de la casa, i ens permeté obtenir una visió força acurada de les diferents fases constructives i de l'evolució de tot l'edifici. A continuació i a tall de conclusió les intentarem presentar d'una forma resumida i de més antiga a més recent.

FASE I (Segle XV-XVI). En una primera fase s'ha documentat la construcció d'almenys dos edificis completament independents. Tan sols s'han conservat algunes pinzellades d'aquests immobles.

L'edifici més antic estava situat al nord de la casa actual (habitacions OD i OF). L'alçada original d'aquest immoble era inferior ja que poguérem documentar l'aiguavés de la teulada a la planta primera (habitacions 1C i 1J). La planta baixa estava excavada a la roca (ocuparia part de l'actual soterrani -1C). Pràcticament no tenim informació d'aquest espai, i tan sols hem trobat un portal de mig punt adovellat amb peces de marès que s'utilitzaria per accedir al pati. També hem pogut documentar l'antic forjat que separava la planta baixa de la planta primera. Al primer pis encara s'havia conservat la porta que comunicava les habitacions 1D i 1F i la finestra amb festejador oberta cap al corral. De moment desconeixem si la finestra gòtica que apareix a la paret est de l'habitació OD forma part d'aquesta fase, o és alguna estructura aprofitada com a element decoratiu en un moment posterior.

L'edifici del sud estava integrat com a mínim per les habitacions OB i OC. Tal volta era més gran, però les intermitents remodelacions que ha patit l'immoble amb l'evolució dels anys cap a la zona de l'oest, ens impedeixen realitzar una interpretació més acurada. De fet, ara per ara tampoc no podem descartar la possibilitat que en realitat fossin tres cases. L'accés principal a l'edifici es realitzava per l'actual portal. Al nord del rebedor hi havia l'antiga escala d'accés al primer pis, avui en dia

Figura 16. Planta baixa amb la situació dels dos edificis preexistents: l'edifici nord (a l'esquerra) i l'edifici central amb el celler (a la dreta)

desapareguda (Figura 11). Un arc carpanell amb els capitells estriats d'ordre dòric (Reus 1999) comunicava les dues meitats de la casa. Al fons de l'habitació trobam el portal d'accés al corral completament alineat amb el portal de l'entrada. D'aquest moment també documentarem una sèrie de finestres (algunes de les quals estaven parcialment tapiades) de planta rectangular i en forma d'espitllera (Figura 12). Al primer pis hi havia una habitació de petites dimensions (1H i 1I) amb una finestra amb festejador oberta cap al corral i una porta comunicava aquesta habitació amb la sala principal (1B). És molt probable que per damunt el primer pis hi hagués un sostre, del qual s'ha conservat dues petites finestres que s'obrin cap al corral (Figura 17). En aquesta fase també hem d'afegir algunes remodelacions puntuals associades amb l'augment del volum de les cases i amb la modificació d'alguns aiguavessos de la teulada.

Al mateix temps que l'immoble central es construeix el celler amb façana al carrer de la Cisterna, que ja està documentat al 1630 (Druguet et al. 2006).

FASE II (Segle XVII-XVIII). A partir del segle XVI i durant el segle XVII comença a produir-se una important transformació arquitectònica dels edificis d'Alcúdia, a causa dels canvis econòmics i socials. Al 1523 l'emperador Carles V recompensà Alcúdia amb el títol de Ciutat Fidelíssima i amb una sèrie de privilegis fiscals pel seu paper determinant durant les Germanies. A tot això hem d'afegir l'arribada de nous corrents renaixentistes que quedaran reflectits als casals benestants de la ciutat (Domingo i Druguet 2007).

Als voltants del segle XVII s'ha documentat una remodelació bastant important de Can Domenec, que suposà la transformació definitiva de l'edifici cap a la imatge actual. En aquesta fase es produeix la unificació dels dos immobles preexistents. L'estructura interior continua essent bàsicament la mateixa, però es produeixen una sèrie de solucions arquitectòniques per tal d'ennobrir i pujar la categoria de la casa. Aquesta transformació no es produeix d'un moment per l'altre. Sembla que en primer lloc s'unifiquen els immobles preexistents i de mica en mica es duen a terme una sèrie de millores per tal d'homogeneïtzar l'aspecte general de l'edifici.

Un dels principals canvis fou la construcció d'una nova façana que atorgava un aspecte més unitari a la casa (Figura 17). S'enderrocaren parcialment les gruixudes parets preexistents per construir un aplacat amb mitjans de marès. De les façanes originals tan sols s'han conservat les dovelles interiors de la porta d'accés de l'edifici central. La façana actual, amb el frontis llis i sense balcons, es caracteritza per la gran austeritat. Hi ha una manca d'ordre de les obertures a nivell vertical, segurament condicionades per les estructures i les fonamentacions dels edificis preexistents. Tot i així queda molt palesa la divisió horitzontal dels espais a partir de l'organització de les finestres, la cornisa de remat superior i una motllura que separa la planta primera i els porxos (Druguet et al. 2006). Originalment les finestres de la planta baixa eren més petites (com veurem més endavant, s'obriren finestral al segle XIX). Al primer pis en destaquen les finestres amb festejadors. Cal assenyalar que a la façana posterior no es va realitzar cap tipus de reforma i encara es pot observar els recreixements i els diferents cossos de les edificacions originals (Figura 17).

A l'interior de l'edifici s'obriren una sèrie de portes tant a la planta baixa com a la planta primera, per comunicar els dos conjunts arquitectònics. Les estructures preexistents provocaren que la configuració interior fos una mica peculiar, especialment a la zona de l'antic edifici nord. Aquesta particularitat ha quedat reflectida als forjats de les plantes, que a vegades no conserven el mateix anivellament.

La planta baixa de l'edifici nord estava excavada parcialment a la roca. Durant l'excavació del subsòl de l'habitació 1F documentarem el trespòl original de la cuina construït a partir de lloses de marès col·locades directament al damunt del terreny natural (Figura 8). Per damunt les estances de la planta baixa 0D i 0F hi havia una habitació sobreelevada respecte al nivell del carrer. Aquest espai correspon a l'antiga planta primera de l'edifici preexistent, que en la primera fase d'unificació de les cases es mantingué inalterable. Al seguiment arqueològic encara poguérem documentar els forats de les bigues de fusta del forjat. Per accedir-hi s'obrí una porta i es construïren unes petites escales a la cantonada nord-oest de l'habitació 0C.

A les habitacions de la planta primera 1C i 1J observarem el recreixement dels murs per la construcció d'uns sostres com els que ja hi havia a la casa central (Figura 17).

A la planta baixa de l'antic edifici central documentarem la construcció de dos nous arcs carpanells perpendiculars al carrer. D'aquesta manera s'aconseguí un espai diàfan a la planta baixa, que dóna sensació d'un espai obert de grans dimensions (Druguet et al. 2006). A més s'embelliren els sostres de les habitacions més representatives de la casa amb enteixinats que, tot i la seva austeritat, són exclusius

de les cases més benestants de la ciutat. Al sud de l'habitació 0C es construí una volta d'aresta avui en dia desapareguda. Per la construcció de la volta van tapiar-se algunes finestres i espilleres de l'edifici de l'edifici preexistent (Figura 12). La utilització de voltes d'aresta als casals d'Alcúdia suposa una innovació tècnica i funcional que comença a generalitzar-se a partir del segle XVII (Domingo i Druguet, 2007).

Pareix que l'escala d'accés a la primera planta es manté al mateix lloc (Figura 11). A la part central hi havia la sala noble de la casa amb dues finestres amb festejador. El sostre de l'estança (originalment més baix que l'actual) estava cobert amb un enteixinat de fusta que va caure al 1979. A cada banda de la sala hi hauria les habitacions principals de la casa. Finalment, al segon pis hi havia els sostres. L'alçada dels aiguavessos de la teulada era més petita, ja que hem documentat un recreixement de les parets de la teulada d'aproximadament un metre d'alçada realitzada amb mitjans de marès.

FASE III (Segle XVIII). Com ja hem comentat la transformació de l'edifici de Can Domenec es va realitzar de manera progressiva. Sembla que els canvis continuaren durant tot el segle XVIII fins arribar a la culminació del model de casa alcudienca classicista (Domingo i Druguet 2007). Una de les reformes més important fou l'enderroc del primer pis que encara es conservava de l'antic edifici nord. Les crugies laterals adjacents a l'entrada van buidar-se per construir uns semisoterranis coberts per una volta de canó aixecada amb mitjans de marès. Un d'aquests espais retallats al terreny natural fou aprofitat com a molí de sang (Druguet et al. 2006). Al damunt dels semisoterranis quedava un espai que estava lleugerament aixecat respecte al nivell del carrer, conegut amb el nom d'estudi (Domingo i Druguet 2007). Es tractava de les estances més representatives de les cases senyorials i moltes vegades presentaven una ornamentació especial. De fet a l'interior de l'estudi 0D trobarem una capelleta pintada amb motius religiosos datada de finals del segle XVIII (Figura 10). Segurament en aquesta fase també es construeix la volta d'aresta que hi ha a la cantonada sud-oest de l'edifici (Figura 14). Les relacions estratigràfics i l'estudi dels materials recuperats durant l'excavació del reblliment de la volta pareix confirmar-ho (Figura 15).

Finalment, com ja hem comentat, també poguérem documentar un recreixement amb mitjans de marès dels sostres d'aproximadament 1.50 metres d'alçada. S'obriren noves finestres conservant l'estil d'austeritat de la façana. Les antigues obertures quedaren tapiades amb lloses de marès (Figura 17).

FASE IV (Segle XIX). A partir del segle XIX i principis del segle XX s'han documentat una sèrie de reformes a la casa per adaptar-la a les noves necessitats socials i econòmiques de l'època. Joan Domenech Cifre encarregà al mestre d'obres Joan Mayol un projecte per aconseguir una façana completament simètrica, amb l'obertura de sis finestres balconeres (quatre a la planta baixa i dues al primer pis) i quatre finestres semicirculars als porxos. S'ha conservat un dibuix original del mestre d'obres amb el canvis proposats (Druguet et al. 2006). El projecte no s'acabà per complet i tan sols es van obrir tres finestres balconeres als estudis de la planta baixa. La reforma de Joan Mayol s'ha documentat arqueològicament amb l'ampliació de les finestres (Figura 17).

En aquesta fase també hem d'afegir la construcció d'una sèrie de cossos construïts amb mitjans de marès que aprofiten l'espai lliure que hi havia al corral. Entre aquests espais hem de destacar el menjador i l'anomenada casa dels Arribas. I molt probablement també es construí la nova escala d'accés al primer pis (Druguet et al. 2006).

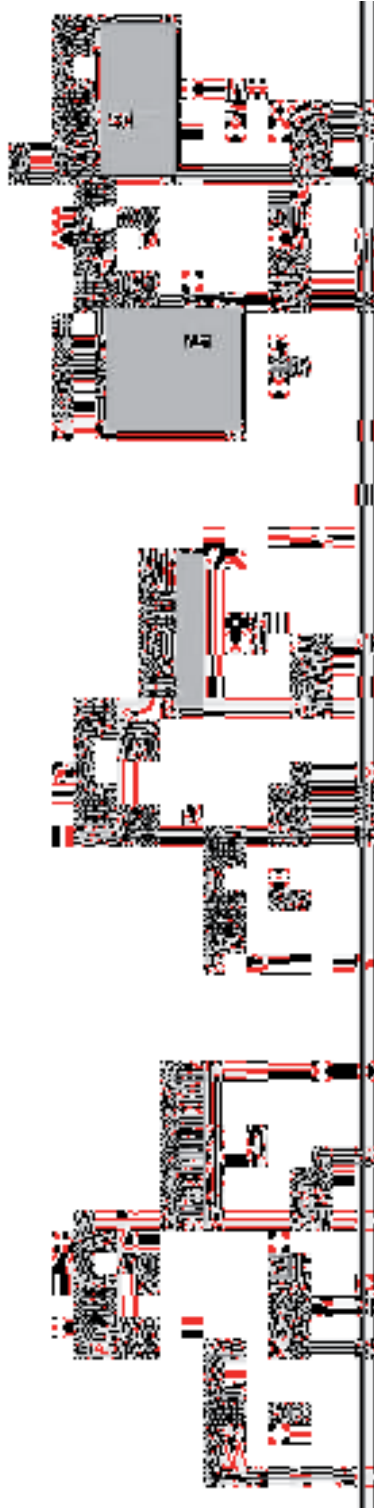

Figura 17. Evolució arquitectònica de la façana principal (a dalt) i la façana posterior (a baix).

FASE V (Segle XX fins l'actualitat). L'any 1953 la casa fou adquirida per la William L. Bryant Foundation, que des de l'any 1952 subvencionava les excavacions a la ciutat romana de Pol·lèntia. L'arquitecte Josep Ferragut va condicionar la casa a les noves necessitats de l'edifici. La major part de les habitacions canviaren la seva funcionalitat. A la planta baixà reformaren la cuina. A la resta d'estances s'instal·là el Museu Municipal, impulsat per Samuel Vilaire. Hi havia unes zones que s'utilitzaven com a magatzems per guardar els materials que s'extreien de les excavacions de Pol·lèntia, dirigides per M. Tarradell, A. Arribas i D. Woods. Però al museu no tan sols s'exposaven les peces que s'extreien de Pol·lèntia, ja que també hi havia altres elements entre els quals cal destacar els quatre escuts procedents de les murades d'Alcúdia (l'escut del virrei Manuel Sentmenat Oms procedent del bastió de Sant Ferran i tres escuts de la Porta de Mallorca) i dos portals renaixentistes (un dels quals prové de Can Joan del carrer del Moll) (Druguet et al. 2006).

Al primer pis s'habilità la biblioteca, la sala d'estudis i les habitacions dels arqueòlegs. Els porxos patiren una profunda transformació per poder acollir els estudiants que venien a les excavacions (Druguet et al. 2006). Aquesta circumstància provocà la construcció de banys i la instal·lació de serveis d'abastiment d'aigua i sanejament. A més van reforçar-se les teulades, els forjats i els enteixinats en mal estat de conservació. Tot i així, l'any 1979 va caure l'enteixinat de la sala. Per sort, tot i que aquella nit els arqueòlegs dormien a la casa, no hi hagué cap ferit.

A finals de la dècada dels anys 90 l'arquitecte municipal Daniel Piñero, s'encarregà de realitzar el repicat de la paret est de la habitació 0D i la restauració de la façana principal. També van reforçar-se alguns forjats i teulades en mal estat de conservació. Aquesta fou la darrera intervenció a Can Domenec abans de la recent reforma duita a terme al casal, i de la qual aquí hem presentat els resultats preliminars de la intervenció arqueològica.

7. BIBLIOGRAFIA

CARANDINI, A. (1997): *Historias en la tierra*, ed. Crítica, Barcelona.

DRUGUET, G., ROSSELLÓ, J. i DOMINGO, A. (2006): "Can Domenec dels Albellons". IV Jornades d'Estudis Locals d'Alcúdia, p.47-70, Alcúdia

DOMINGO, A., DRUGUET, G. (2007): "Una nova ciutat: Evolució arquitectònica d'Alcúdia, de l'edat Mitjana a l'edat Moderna". V Jornades d'Estudis Locals d'Alcúdia, p.133-158, Alcúdia.

HARRIS, E. C (1991): *Principios de estratigrafia arqueològica*, ed. Crítica, Barcelona,

REUS, G. A. (1999): "Cinc itineraris a través de la història arquitectònica d'Alcúdia" I Jornades d'Estudis Locals d'Alcúdia, p.101-139, Alcúdia.

L'ASSOCIACIONISME A ALCÚDIA DURANT LA SEGONA REPÚBLICA

Joan Joan Saurina
Investigador local

INTRODUCCIÓ

A principis del s. xx sorgiran les primeres associacions a Alcúdia, algunes d'un caràcter recreatiu com el Centre Recreatiu (1907) i el Cercle Alcudienc (1909), altres lligades a l'església com el Cercle d'Obrers Catòlics (1907) i el Sindicat Agrícola Catòlic (1919), algunes de caràcter cooperativista i assistencial com l'Associació de Pescadors i Mariners Alcudiencs (1904), el Pòsit de Pescadors (1922) i Defensora Alcudienca (1924). A més cal afegir a la Unió Juvenil Alcudienca (1904), la Unió Patriòtica (1924) durant la Dictadura de Primo de Rivera i el club de futbol Victòria Eugènia (1925).

Alcúdia havia anat augmentant progressivament la població en aquests primers decennis, hi havia 3.683 habitants l'any 1930, els seus habitants es dedicaven principalment a l'agricultura, ramaderia i pesca, també hi havia una serradora i unes drassanes al Barcarès propietat de Jaume Ramis i la fàbrica de Tapissos Vidal. El turisme anirà augmentant i permetrà el desenvolupament d'aquesta indústria, l'hotel Victòria a Alcúdia i els hotels Miramar, Marina i Marisol en el Port de Alcúdia ja funcionaven a principis de la dècada.

El partit Liberal de Joan March havia governat Alcúdia durant els últims anys de la Restauració, amb el suport de l'oligarquia local i els seus socis Antoni Qués Ventayol Torró Gros i els germans Ramis¹.

¹ Aquests es van enemistar amb Joan March, l'any 1922, arran del processament per contraban i frau a l'estat en el sumari obert pel ministre d'Hisenda Francesc Cambó, en ser confidents dels agents que investigaven.

Quan va caure la dictadura de Primo de Rivera, al gener de 1930, es van obrir noves vies per retornar a l'ordre constitucional, la permissivitat de les noves autoritats permetran l'actuació de centres republicans en tota l'illa. La proclamació de la Segona República, el 14 d'abril 1931, serà la solució per a la crisi de l'estat liberal.

Aquesta comunicació tracta fonamentalment de les associacions polítiques que va haver-hi a Alcúdia durant la Segona República, fent un recorregut històric des de la data de la seva fundació, passant pels principals esdeveniments que van ocórrer durant aquest període breu però intens de la nostra història fins al començament de la guerra civil.

EL CENTRE REPUBLICÀ

L'origen del republicanisme a Alcúdia s'origina a la fi de la Dictadura????? de Primo de Rivera, destaca la figura de l'empresari i armador Jaume Ramis Mut, d'esperit liberal i antimonàrquic que es dedicava als seus negocis de vaixells de pesca, la serradora i la drassana del Barcarès.

"El hecho de haber conocido a Marcelino Domingo, en los últimos tiempos de la Monarquía, en el chalet que en la playa de Alcudia² posee el oculista de Palma, Jaime Comas, donde aquel político pasó aquel invierno unos días, invitado por su amigo, motivó que se lanzara más de lleno a actuar en la vida pública.

Como había escuchado y entablado conversación con aquel prohombre republicano, se convenció que el cambio de régimen sería un hecho y desde aquel momento, con toda vehemencia, actuó en la política local, con etiqueta netamente republicana".³

El 25 de febrer de 1930, es va procedir a l'elecció de regidors que han d'integrar la corporació municipal conforme al que es disposa en l'article novè del Reial decret del 15 de desembre, va ser triat Jaume Ramis Mut en concepte de ser un dels majors contribuents. Es va reunir de nou el consistori l'endemà per prendre possessió els nous regidors, després es va procedir a l'elecció del nou alcalde i va ser triat Jaume Qués Reinés per unanimitat.⁴

El 10 de març de 1930, la comissió municipal permanent va acceptar la dimissió del regidor Jaume Ramis Mut, aquest va al·legar que havia d'estar al capdavant dels seus negocis que tenia establerts a la ciutat⁵.

Uns altres destacats dirigents republicans van ser els propietaris Bartomeu Serra Bisbal i Francesc Sureda Sureda que en els últims anys de la Monarquia van fer propaganda activa del republicanisme, aglutinant gent que desitjava un canvi de règim i de fet van ser socis fundadors del Centre Republicà d'Alcúdia.

Al juliol de 1930, es va fundar a Palma el Partit Republicà Federal de Mallorca, organització política que aglutinava a tots els centres republicans de la illa, responia a una confluència unitària dels partits republicans a nivell estatal, destacant el Partit Radical d'Alejandro Lerroux i Acció Republicana de Manuel Azaña, a la seva declaració de principis destacava la lluita contra la corrupció, la falta de justícia, l'anticlericalisme, el caciquisme, la burocràcia i la autocràcia.⁶

² Estava en el Mal Pas

³ JOSE M^a POU SABATER, El doble crimen de Argel p.62-63

⁴ AMA, Sig 33, llibre d'actes p.84-85v. Jaume Ramis no va assistir al ple

⁵ AMA, Sig 84, Correspondència entrades, Lligall 1 G.C.

⁶ DIARI CIUTADANIA N^o2, 13 setembre 1930 p.3

El 25 de novembre de 1930, els ciutadans Bartomeu Serra Bisbal i Sebastià Ventayol Ventayol van presentar una instància davant el Govern Civil per constituir una associació que es denominarà Centre Republicà, adjuntant els estatuts.

El 7 de desembre de 1930, es van reunir 29 persones, per formalitzar l'acta de de constitució de la societat, a la casa del carrer quarter de Cavalleria n.3 propietat de Jaume Ramis Mut.⁷ Una vegada llegits els estatuts es va procedir a nomenar la junta directiva que anava a regir la societat, sent triats:

President: Jaume Ramis Mut

Vicepresident: Jaume Moragues Verger

Tresorer: Nicolau Truyol Martorell

Secretari: Antoni Vanrell Guaita

Vocals: Francesc Gelabert Rotger, Jaume Fuster Cerdà, Josep Rebassa Pons, Cristòfol Bagur Llompart i Esteve Guaita Llabrés.

La societat Centro Republicà tenia per objecte agrupar a tots els individus que vulguin laborar en pro de l'ideal republicà, fomentar la cultura i el dret cívic.⁸

Un dels objectius que es van marcar des del principi els republicans era l'eradicació de l'analfabetisme "no debemos olvidar que aun tenemos un 60% de analfabetos, los cuales protegen y aplauden el caciquismo, y nosotros los que profesamos los ideales demócratas de Pi y Margall, somos los llamados a combatir y proclamar por los cuatro vientos, hasta donde han llegado los caciques que han vivido fuera de la ley".⁹

El 3 de febrer de 1931, el president Jaume Ramis comunicava al batle que en la casa n.3 del quarter de Cavalleria havien fundat una societat denominada "Centre Republicà".¹⁰ El Centre agrupava tots els republicans d'Alcúdia, tant de dretes com d'esquerres, els unia l'ideal republicà, actuant de manera conjunta i unitària en les primeres eleccions democràtiques.

El 21 de febrer de 1931, va haver-hi assemblea a Palma del Partit Republicà Federal de Mallorca sota la presidència de Francesc Juliá, cap del comitè provincial. Van assistir representants dels comitès municipals, entre ells el d'Alcúdia.¹¹

El 21 de febrer de 1931, els republicans criticaven a Joan March Verga a les pàgines del diari Ciutadania "sembla que el sr. March ha promès 5.000 ptas per a un retaule de l'església d'Alcúdia. ¿Voleu dir que son pel retaule? ¿No és més encert pensar que son per misses a profit de l'anima d'alguna de les seves víctimes?"¹²

El 7 de març de 1931, es donava a conèixer el programa del partit Republicà Federal de Mallorca "queremos los republicanos federales en el orden humano: libres el pensamiento, la conciencia, los cultos, respeto a todas las religiones; preferencia ni privilegios a ninguna; suprimidas las obligaciones del culto y el clero, dotados los sacerdotes de todas las iglesias de los mismos derechos que los demás ciudadanos, atenedos a los mismos deberes, y sujetos a la misma jurisdicción y las mismas leyes, civiles el matrimonio, el registro, el cementerio.

En el orden político: la voluntad del pueblo como único origen legítimo del poder público; los tres poderes limitados, el legislativo a legislar; el ejecutivo a ejecutar; el judicial a juzgar; punible la invasión a cualquiera de los tres en las atribuciones de los otros.

⁷ Avui casal de Can Joanet.

⁸ ARM, G.C. Expedient de Associacions 1623/1968

⁹ Diari Ciutadania, 24 de gener 1931 p.3

¹⁰ AMA, Sig 84, Correspondencia entrades, Lligall 17, Societats 1931

¹¹ DIARI CIUTADANIA, 21 de febrero 1931 p.3

¹² op. cit. 21 de Febrer 1931p.8

El poder legislativo, representado por dos Cámaras, el ejecutivo por un Presidente responsable; el judicial por el jefe de un Tribunal Supremo".¹³

El 14 de març de 1931, va quedar constituït el Front Únic Antimonàrquic, estava integrat pel Partit Socialista, La Unió General de Treballadors i el Partit Republicà Federal de Mallorca.¹⁴

15 de març de 1931, es va tractar en la sessió municipal sobre les properes eleccions que havien de celebrar-se el 12 d'abril, es va acordar que devien triar-se 5 regidors pel primer districte i 6 regidors pel segon.¹⁵

El 21 de març de 1931, es va fer una col·lecta popular en el Centre Republicà d'Alcúdia per a les famílies dels capitans Galán i García Hernández, presos i perseguits en els passats successos de desembre, es van recaptar 33 i 35 ptes.¹⁶

El 9 d'abril de 1931, es van produir aldarulls a la Plaça Major amb motiu d'un míting celebrat en el teatre de la localitat per Joan March Verga, el batle va demanar la presència de 2 parelles de la guàrdia civil i 2 de carabiners per a la jornada electoral del 12 d'abril a fi que els electors puguin emetre el seu vot sense ser molestats.¹⁷

En les eleccions del 12 d'Abri1 van guanyar els monàrquics a Alcúdia, traient els liberals 7 regidors, 1 republicà, 1 regionalista i 2 independents.¹⁸

El 14 d'abril de 1931, el batle va ordenar suspendre la funció en el teatre de la plaça "habiendo llegado a esta alcaldía noticias de que por elementos de esta población va a alterarse el orden público, ruego a vd suspenga la función anunciada para esta noche en el teatro de sus empresa, para evitar aglomeraciones de público que no considero convenientes en tales circunstancias".¹⁹

El 16 d'abril de 1931, el governador civil republicà va nomenar batle provisional d'Alcúdia a Jaume Ramis Mut.²⁰

El 17 d'abril de 1931, el governador civil trasllada un telegrama rebut pel Ministre de la Governació "Proclame V.E. inmediatamente constitución todos ayuntamientos esa provincia acatando resultado sufragio día 12 conforme Ley Municipal 1877 salvo aquellas localidades en que se habían formulado o se formulen protestas por coacciones, falseamiento elecciones, en cuyo caso quedará en suspenso la constitución del ayuntamiento y V.S. requerirá comité conjunción republicano socialista para que designe comisión meramente gestora con carácter interino, compuesta de un representante por cada distrito, en estos casos incoará el oportuno expediente electoral que habrá de tramitarse con la mayor rapidez posible, comuníquelo junta municipal censo".²¹ El batle li va contestar "tengo el honor de manifestarle que no ha podido constituirse el ayuntamiento en esta ciudad, por haberse formulado protestas por coacción contra la votación. Al mismo tiempo le suplico se sirva disponer que, por la conjunción republicano socialista, sean nombrados los representantes de los dos distritos que han de constituir la comisión gestora de este ayuntamiento".²²

El 20 d'abril de 1931, el governador civil davant les denúncies presentades

¹³ op. cit. 7 de marzo 1931 p.6

¹⁴ op. cit. 14 de marzo 1931 p.2

¹⁵ AMA, Sig 34, llibre d'actes, p.1

¹⁶ DIARI CIUTADANIA, 21 de marzo 1931 p.29

¹⁷ AMA, Sig 165, llibre de registre de sortida, 10 de abril 1931 n.115-116

¹⁸ LA VEU DE MALLORCA, 18 de abril 1931 p.3

¹⁹ AMA, Sig 165, llibre de registre de sortida, 14 de abril 1931 n.120

²⁰ AMA, Sig 84, Correspondencia entrades, Lligall 25 batlia, 1931

²¹ AMA, Sig 84, op. cit, telegrama G.C. 17 abril 1931

²² AMA, Sig 165, llibre de registre de sortida, 18 de abril 1931 n. 132

per coaccions²³ en les passades eleccions, va acordar nomenar una Comissió Gestora interina que es fes càrrec de l'ajuntament, presidida per Jaume Ramis Mut, i els gestors Bartomeu Serra Bisbal i Francesc Sureda Sureda, fins que es repetissin noves eleccions.²⁴

El 22 d'abril de 1931, a proposta de Francesc Sureda Sureda, va ser nomenat per aclamació Jaume Ramis Mut president de la Comissió Gestora.²⁵

El 29 d'abril de 1931, en la sessió "el presidente Jaime Ramis Mut saluda a la numerosa concurrencia que invade el salón de sesiones y agradece sus asistencia, hace historia del día memorable en que se proclamó la República en España y dijo que el emblema de la República es una matrona con una espada en una mano, que significa justicia, y unas balanzas la otra, que significa igualdad. Mas dijo que, en el sitio que ocupaba, en el salón de sesiones, el retrato del último rey de España, había dispuesto fuese colocada una reproducción de la imagen del Santo Cristo, a quien tanta devoción profesan los alcudienses."²⁶

En el local social del Centre Republicà hi havia un cafè regentat per Pere Marquès Calafat que servia de lloc esplai, també estava compartit amb la Joventut Republicana i l'U.G.T. de Carregadors i Descarregadors del Port.

El 16 de maig de 1931, els representants del comitè municipal d'Alcúdia van assistir a l'Assemblea del Partit Republicà Federal de Mallorca.²⁷

El 31 de maig de 1931, es van repetir les eleccions municipals a Alcúdia, va guanyar la conjunció republicana socialista amb 5 regidors, sent escollits Jaume Ramis Mut, Bartomeu Serra Bisbal i Joan Rebassa Vidal amb 166 vots, Nicolau Cifre Truyol i Francesc Sureda Sureda amb 174 vots²⁸, El partit Republicà de Centre va treure 4 regidors i el partit Regionalista 2 regidors.²⁹

El 3 de juny de 1931, la comissió gestora va acordar donar el nom de Marcelino Domingo al carrer Serra, capità Galán la del Lladoner i García Hernández a la de la Porta Roja.³⁰

El 5 de juny de 1931, es van reunir els regidors electes a la casa consistorial, en la sessió va ser designat alcalde per aclamació Jaume Ramis Mut, a continuació va ser proclamat tinent primer Bartomeu Serra Bisbal, tinent segon Nicolau Cifre Truyol, regidor sindic Nicolau Truyol Martorell i regidor interventor Miquel Salord Serra.³¹

El 8 de juny de 1931, es va acordar en la sessió plenària que fossin tres les comissions permanents en què ha de dividir-se l'ajuntament o siguin les de Foment, Hisenda i Governació. Van ser triats per la de Foment: Macià Ferrer Ferrer, Miquel Picó Cánaves i Bartomeu Serra Bisbal, per la d'Hisenda: Francesc Sureda Sureda, Arnau Adrover Ginart i Nicolau Truyol Martorell, per la de Governació: Nicolau Cifre Truyol, Arnau Adrover Ginart i Jaume Reynés Alemany.³²

El 15 de juny de 1931, en la sessió es va tractar la petició que va fer Miquel

²³ La UGT va denunciar al peó caminer Jordi Torres per coaccions per afavorir la candidatura monàrquica del batle Jaume Qués Reinés, va ser destituït del càrrec municipal a l'octubre 1931.

²⁴ AMA, Sig 84, Lligall 1 G.C. 1931

²⁵ AMA, Sig 53, Comissió Municipal Permanent p.63V

²⁶ AMA, Sig 53, op. cit. p.64

²⁷ DIARI CIUTADANIA, 16 de mayo de 1931 p.5

²⁸ B.O.P. 10060, 2 de juny 1931

²⁹ ARM, Sig 661, Llibre de ajuntaments del Govern Civil 1931-33 p.3

³⁰ AMA, Sig 53, Comissió Municipal Permanent p.71

³¹ AMA, Sig 34, Llibre d'Actes p. 1V

³² AMA, Sig 34, op. cit. p.3

Ventayol Ventayol en nom de la joventut republicana davant la Comissió Gestora, referent a la supressió del pressupost municipal de les 180 ptes que l'ajuntament abonava al vicari encarregat de dir missa de dotze els dies festius. Es va acordar per majoria que havia de continuar pagant-se aquesta quantitat.³³

El 22 de juny de 1931, es va donar lectura a una instància subscripta per una multitud de veïns sol·licitant la suspensió d'aquest acord, davant el temor que l'esmentat acord pogués ser causa d'alteració d'ordre públic, el batle va acordar suspendre l'acord al·ludit i també el pagament de les 300 ptes que l'ajuntament abonava a l'organista de la parròquia.³⁴

El 3 d'agost de 1931, el vicepresident del Centre Republicà Alcudienc va dirigir un escrit a l'ajuntament demanant que el mercat d'animals es traslladés a la plaça de l'escorxador i també l'adquisició d'una bàscula per al pesat dels bous, els quals han de ser pesats en el port de destinació o Sa Pobla.³⁵

El 26 d'octubre de 1931, es va llegir un ofici de l'Enginyer Cap del districte forestal de Barcelona on denegava la tala de 1000 pins per a la construcció de l'escola pública, argumentava que en els últims 7 anys s'havien talat més de 11000 pins dels diàmetres majors, quantitat impossible de justificar en un aprofitament raonable.³⁶

El 23 de novembre de 1931, es va acordar en la sessió plenària assenyalar el dia 8 de desembre per a l'acte de lliurament de la bandera a les forces de carabiners i guàrdia civil d'aquesta ciutat, també convocar a les forces vives amb la finalitat d'acordar els actes que han de celebrar-se, per donar realç a l'acte de lliurament.³⁷

El 28 de desembre de 1931, en la sessió es va llegir una instància signada per 10 socis del Centre Republicà demanant la baixa del dipositari Bartomeu Ventayol Riera, al·legant que en ser pare del secretari interventor és incompatible amb aquest càrrec. El secretari va dir que en nom del seu pare donava part de la seva dimissió.³⁸

En el mes de gener de 1932, Francesc Julià Perelló va impulsar l'adhesió al partit Republicà Radical d'Alejandro Lerroux, aquest fet provocarà l'escissió en els sectors de l'esquerra que s'allunyan i constituïran Acció Republicana. Aquest trencament provocà una gran confusió entre les agrupacions republicanes dels pobles, que eren simplement republicanes.³⁹

En el mes de febrer de 1932, es corria el rumor a Palma que anava a ser modificada la Comissió Gestora de la Diputació Provincial, passant a ocupar la presidència Jaume Ramis Mut, batle d'Alcúdia. Llorenç Bisbal va haver de sortir a desmentir-ho a les pàgines de l'Almudaina "y formando parte de dicha comisión Andrés Crespí, como presidente de la Agrupación Socialista de esta capital, debo manifestar públicamente que éste y la citada entidad que presido son completamente ajenas a dicho asunto, el cual, por otra parte carece de lógica democrática y tiene todas las trazas de una maniobra encaminada, más que a corregir indelicadezas políticas de los que hoy ocupan dicha Comisión Gestora, quizás tiende a otras finalidades poco recomendables desde el punto de vista de la pureza republicana.

Esto no quiere decir que no creamos necesaria y urgente una modificación de la Comisión Gestora Provincial, medida que lo aconseja el más elemental pudor administrativo ya que la Diputación ni ninguna otra corporación pública puede estar

³³ AMA, Sig 34, op. cit. p.4

³⁴ AMA, Sig 34, op. cit. p.5V

³⁵ AMA, Sig 34, op. cit. p.14

³⁶ AMA, Sig 34, op. cit. p.38-39

³⁷ AMA, op. cit. p. 44

³⁸ AMA, op. cit. p. 53

³⁹ MATEU MORRO, Esquerra Republicana Balear p.163

en manos de un solo partido que no tiene control en su actuación pública administrativa, máxime no siendo sus diputados de elección popular".⁴⁰

El 10 d'abril de 1932, l'ajuntament va acordar celebrar el primer aniversari de la proclamació de la Segona República amb un refresc i un ball públic, que s'il·luminés la façana de la casa consistorial, també es va acceptar l'oferiment gratuït de la banda de música republicana i convidar a la banda de música de Martí Bascuñana Ferrer per si tenia a bé amenitzar gratuïtament els actes previstos.⁴¹

L'11 d'abril de 1932, el president del Centre Republicà Antoni Vanrell Guaita va enviar un ofici a l'ajuntament cedint gratuïtament la banda de música per a la celebració dels festejos del 14 d'Abril, proclamació de la Segona República.⁴²

El director de la banda de música Martí Bascuñana va comunicar que li era impossible assistir amb la banda de música al·legant que la majoria dels músics tenien treballs improrrogables que els impossibilitava poder assistir als actes del dia 14 d'abril. El regidor Joan Rebassa en la sessió del 18 d'Abril va lliurar un escrit del Centre Republicà que deia "reunida la junta directiva del Centro Republicano en fraternal banquete con la asistencia de unos trescientos comensales conmemorando el primer aniversario de la República Española, entiende que si en la conmemoración del primer aniversario no se puede contar con los músico que acaudilla el maestro subvencionado por esta corporación municipal, huelga tal subvención, por tanto excusas que esta corporación no está en condiciones de regalar las pesetas que dicha subvención reporta".⁴³ L'ajuntament va acordar suprimir la plaça de mestre de música.⁴⁴

El 25 d'abril de 1932, el regidor Francesc Sureda Sureda va dir en el ple que després de portar un any de República, cadascú anava ingressant en el partit que més coincidia amb els seus ideals i per tant des d'avui pertanyia a les dretes republicanes.⁴⁵

El mes de juliol de 1932, es va produir la ruptura de la conjunció republicà socialista. Aquest fet provocarà que els socialistes d'UGT es traslladin al cafè situat a la plaça Constitució n.11 primer pis, estava regentat per Jaume Vera Qués Gasparó.

El 28 de novembre de 1932, un grup de 92 socis del Centre Republicà van dirigir un escrit a l'alcalde queixant-se del regidor Francesc Sureda Sureda, exposant les següents dades "1º que dicho ciudadano, ex-socio del citado Centro, tuvo que ser expulsado del mismo por haber burlado y traicionado los ideales de los que con sus votos le elevaron al cargo.

2º Que un grupo de concejales, entre los que figuraba el Sureda, presentaron un escrito, según el cual figuraba el acuerdo de no volver asistir a reunión o sesión alguna, mientras presidiera el actual alcalde; el cual fue elevado a dicha Presidencia, por los sufragios de los socios del antedicho Centro.

3º Que con motivo de haber sido puesto en libertad un ciudadano a quien el primer teniente de alcalde, había impuesto una multa de quince pesetas, el citado Francisco Sureda, subido a un banco de piedra que hay fuera de la Casa Consistorial, dijo que el, como el antedicho ciudadano, había sido víctima anteriormente del caciquismo de este pueblo, y había estado encerrado durante setenta y dos horas; y que la libertad de los alcudienses estaba en peligro debido a la forma caciquil de

⁴⁰ LA ALMUDAINA, 2 de març 1932 p. 2

⁴¹ AMA, Sig 34, Llibre d'actes p. 72V

⁴² AMA, Sig 85, Correspondència entrades, Lligall 17 Societats

⁴³ La nota anava signada per el president Antoni Vanrell Guaita i el secretari Onofre Adrover Fullana

⁴⁴ AMA, Sig 34, Llibre d'actes p.73V-74

⁴⁵ AMA, Sig 34, op. cit. p.74V

governar de las autoridades locales; y que antes había un cacique pero que ahora hay otro mayor".⁴⁶

El mes de juny de 1933, entre el grup d'enemics de Joan March es produí una dissidència, la de Jaume Ramis que a principis de de 1933 es va reconciliar amb l'enemic comú, mentre aquest romaní a la presó d'Alcalà de Henares.⁴⁷

El 25 de juny de 1933, mor assassinat a tirs Jaume Ramis i Bernat Sureda a Alger pel fabricant de tabacs Francesc Garau, havien visitat la seva fàbrica per tractar negocis de tabac amb Garau que era el seu proveïdor. En l'acalorada discussió i tement per la seva vida Francesc Garau va disparar diversos tirs a Jaume Ramis i Bernat Sureda acabant amb la vida de tots dos, de seguida es va lliurar a la policia i va al·legar que havia estat amenaçat per Sureda i Ramis, després d'un forcejament en què va ser copejat per Sureda els va disparar amb la seva pistola.⁴⁸ El succés va causar gran commoció a Alcúdia, el seu germà Damià Ramis va enviar un telegrama el 26 de juny, notificant a l'ajuntament d'Alcúdia el luctuós succés.⁴⁹

El 17 de juliol de 1933, en la tercera votació per a l'alcaldia, Bartomeu Serra Bisbal és proclamat batle amb el suport dels 4 regidors verguistas, va obtenir 5 vots a favor i 4 en blanc, en la sessió el regidor Francesc Sureda va dir "que votó en blanco por tres veces consecutivas porque el sr. alcalde, en vez de convocar el ayuntamiento a una reunión particular para tratar de la elección de alcalde, fue en busca del apoyo de personas extrañas al consistorio, después le preguntó a que partido político pertenecía, contestándole que pertenecía al Centro Republicano."⁵⁰

El mes de juliol de 1934, els republicans partidaris d'Acció Republicana de Manuel Azaña, es van traslladar al nou local d'Antoni Mª Qués, situat a la plaça Constitució n.8 primer pis, formant part del partit Esquerra Republicana Balear.

U.G.T. CARREGADORS I DESCARREGADORS DEL PORT D'ALCÚDIA

L'origen de l'U.G.T. a Alcúdia a principis de la República es troba al voltant d'una sèrie de treballadors del port que compartien uns ideals socialistes, perseguint la fi de millorar les condicions laborals i salarials de tots els obrers, destacant Gabriel Camps Colom "Cucuia", Miquel Domingo Calafat "Curret" i Esteve Guaita Llabrés "Retat".

El 3 d'abril de 1931, es va celebrar un míting en el Teatre Balear de Palma per la conjunció republicà-socialista, va presidir l'acte Llorenç Bisbal, Ignasi Ferretjans, Andreu Crespí, Jaume Garcia, Antoni Amer, Manuel Cirer, Ferran Pou i Alexandre Jaume, durant l'acte van presentar la candidatura de el "Front Únic Antimonàrquic". A l'acte va assistir una representació d'Alcúdia.⁵¹

El 13 de maig de 1931, Antoni Mestre i Pere Joan Martí Bennassar van denunciar que havien estat expulsats de la colla per haver-se negat a votar a favor del consignatari de la companyia de vapors. En vista d'això, la Comissió Gestora va acordar sol·licitar de la superioritat la desaparició de la colla, amb la finalitat de que puguin treballar per torn en les feines de càrrega i descàrrega tots els treballadors

⁴⁶ AMA, Sig 35, Llibre d'actes p. 7V-8

⁴⁷ PERE FERRER GUASP, Contraban, República i Guerra p.214

⁴⁸ JOSÉ M^a POU SABATER, El doble crimen de Argel p.33-39

⁴⁹ AMA, Sig 35, Llibre d'actes p. 38

⁵⁰ AMA, Sig 35, op. cit. p.42-43

⁵¹ OBRERO BALEAR, 3 de abril 1931 p.1

que ho sol·licitin.⁵²

El 19 de maig de 1931, es va produir la primera vaga de fusters en la serradora del Barcarès, aquests demanaven millores laborals i econòmiques, la vaga va durar uns dies.⁵³

El 29 de maig de 1931, en la reunió constitutiva van ser aprovats els estatuts i reglaments que han de constituir la societat Unió General de Treballadors de carrejadors i descarregadors del Port.

L'11 de juny de 1931, Sebastià Ventayol Ventayol i Jaume Marqués Pons varen presentar una instància davant el govern civil demanant l'aprovació dels estatuts.

El 22 de juny de 1931, es van declarar formalment constituït conforme a la llei, a continuació es va nomenar a la junta directiva:

President: Gabriel Camps Colom

Vicepresident: Antoni Massot Mudoy

Tresorer: Esteve Guaita Llabrés

Secretari: Miquel Ventayol Ventayol

Vocals: Joan Marquès Verger, Rafel Aguiló Sánchez i Bartomeu Gual Vilanova

En l'article primer dels estatuts es definia la fi social "esta sociedad, conforme con el programa del partido Socialista Obrero y dispuesta a defender y acatar las resoluciones de sus congresos, tiene por objeto agrupar a los trabajadores de carga y descarga del Puerto de esta población, con el fin de mejorar sus condiciones y luchar por la emancipación de su clase".

Es va establir el domicili social en el carrer quarter de cavalleria n.3, compartint espai amb el Partit Republicà Federal de Mallorca,⁵⁴ en el local hi havia un quadre de Pablo Iglesias.⁵⁵

El 24 de juliol de 1931, en la junta general extraordinària van acordar enviar una instància a l'ajuntament amb els punts següents:

1º Protestar ante la alcaldía de que en un solar público de la puerta del muelle, continuaba un depósito de leña y que era un peligro para los niños que solían ir a jugar por aquel sitio.

2º Protestar igualmente, dada la escasez de agua que no se haya abierto la cisterna de la Sala, cuya orden dio el sr. alcalde al secretario en sesión celebrada por la comisión gestora.

3º Que D. Jaime Qués Reinés (cuyo derecho desconoce la mencionada entidad) tiene instalado un motor en el pozo denominado Na Fígola, no pudiendo el público aprovecharse del agua de dicho pozo. Que el ayuntamiento reunido en sesión, manifieste si no se atreve a molestar al sr. Qués, cacique de la Monarquía, y el público se cuidará de que desaparezca el motor, que se tape la puerta que abrió en el pozo y limpie de aceite el agua, ensuciada sin derecho alguno".

27 de juliol de 1931, en la sessió celebrada per l'ajuntament, es va acordar quant al primer punt donar un vot de confiança al batle perquè solucioni el cas, en relació amb el segon que el dimecres es procedirà a habilitar aquesta cisterna per al proveïment d'aigua potable a la població, referent al tercer es va acordar que es revisessin les condicions de subhasta de la parcel·la en què està el pou de Na Fígola, esbrinant-se la propietat o dret que pugui tenir Jaume Qués Reinés.⁵⁶

⁵² AMA, Sig 53, Comissió Municipal Permanent p.67V

⁵³ LA VANGUARDIA, 27 de mayo 1931 p.24, s'ha solucionat la vaga de serradors que estava plantejada a Alcúdia.

⁵⁴ ARM, G.C. Expedient de Associacions 1623/1970

⁵⁵ Va ser pintat per Jaume Oliver Puigcorvé "Jaimito"

⁵⁶ AMA, Sig 34 Llibre d'actes p.12

El 14 de setembre de 1931, el president d'UGT va enviar un escrit al batle que deia literalment "con fecha seis de septiembre, he recibido unas denuncias de los operarios de la aserradora del Barcarés, exponen que entendiendo que tales asuntos de carácter social deben de tramitarlos por conducto de la Sociedad, es por lo que en previsión de una segunda huelga, eran de su deber ponerlo al corriente. El caso es concreto y reconocemos tiene razón el patrón, pero que nosotros no podemos abdicar de nuestros derechos legales sancionados por las leyes, nos consta positivamente que los patronos que a continuación se expresan, no cumplen sus operarios la jornada laboral de ocho horas. Gabriel Mayol, Rafael Riera y Miguel Siquier herreros, Juan Seguí, Rafael Cifre, Antonio Garcia, Julián Parets, José Rebassa y Tomás Albertí carpinteros, Juan Ferrer y Martín Fluxá fábrica de aserrar. Estos según noticias no están en condiciones de matrícula, no dudamos elevará las denuncias legales que la ley concede a quien corresponda".⁵⁷

El 16 de setembre de 1931, la UGT va delegar a Miquel Ventayol Ventayol perquè assistís a la reunió convocada per el batle, al mateix temps va nomenar una representació d'obres integrada per Joan Vera Martorell, Julià Salort Bisbal i Cristòfol Ramonell Ferrer.

El 21 de setembre de 1931, en contestació a la consulta que li havia fet el president d'UGT al Delegat de Treball sobre el compliment de la llei de jornada màxima en aquesta ciutat, li va manifestar que aquesta inspecció, en absència dels inspectors del Treball, correspon a la junta del Consell de Treball i, cas que aquesta no es troba constituïda, al batle i agents de l'autoritat.

Els treballadors de les barberies també van fer una denúncia davant la UGT reivindicant la jornada laboral de 8 hores, textualment deia "el gremio de barberos cansados de trabajar a capricho de los patronos, han acordado presentar las adjuntas bases de trabajo, las cuales han sido aceptadas por tres de los patronos y tan solo uno se ha negado alegando que en su casa manda el".

El 12 d'octubre de 1931, la UGT va presentar una denúncia davant la batlia contra el procedir del peó caminer Jordi Torres Cerdà amb motiu de les passades eleccions municipals, la denúncia deia "los que suscribimos tenemos el honor de poner en su conocimiento que el empleado municipal Jorge Torres Cerdá, en vez de atender a sus obligaciones propias del cargo que ejerce y en nombre del señor alcalde, mucho tiempo se ha dedicado a la busca de votos amenazando de no poder ir al monte comunal a cortar leña para nuestro menester, y de privarnos de apacentar nuestro ganado en las rostrógeras, y que nos impondría excesivas multas si no diéramos el voto a la candidatura que patrocinaba el señor alcalde que es la monarquía y en cambio acceder a sus pretensiones podríamos hacer lo contrario sin molestarnos en lo más mínimo.

Y como todo esto es negligencia en el servicio y abuso de autoridad, suplicamos se digne abrir el oportuno expediente para depurar las responsabilidades a que hubiera lugar".⁵⁸

El batle va decidir deixar en suspensió d'ocupació i sou a Jordi Torres mentre s'instruïa l'oportú expedient⁵⁹ per depurar responsabilitats, nomenant jutge al regidor Francesc Sureda Sureda i secretari a l'oficial major Jaume Qués Capellà.⁶⁰ El

⁵⁷ AMA, Sig 34, op. cit. p.24

⁵⁸ AMA, Sig 84, Correspondència entrades, Lligall 17 Societats

⁵⁹ Finalment va ser destituït del càrrec.

⁶⁰ AMA, Sig 34, Llibre d'actes p.34-37V

26 d'octubre, es va nomenar peó caminer amb caràcter interí a Jaume Mir Bagur.⁶¹

El 16 de gener de 1932, va ser triada nova junta directiva en sessió general ordinària, sent reelegit president Gabriel Camps Colom, vicepresident Miquel Domingo Calafat, secretari Joan Ferrer Martorell, Tresorer Tomàs Albertí Forteza, vocals: Rafel Aguiló Sánchez, Miquel Ferrer Domingo i Antoni Ramón Capó.⁶²

U.G.T. UNIÓ OBRERA

El trencament de la conjunció republicà socialista al juliol de 1932 va fer que es replantegessin les relacions amb els republicans, l'acostament dels germans Ramis a Joan March que estava empresonat a Alcalá d'Henares va fer que afloressin les primeres crítiques dels socialistes a la seva gestió de govern municipal, de fet es van sentir defraudats donat el suport que li havien atorgat amb els seus vots en les eleccions municipals del 31 de maig de 1931, amb la qual va obtenir la batllia.

Els socialistes van decidir crear un nou sindicat amb més àmplia base social, la Unió Obrera Alcudienca d'arts i oficis varis, i també traslladar-se a la Plaça Constitució n.11, primer pis cantonada Quartera.

El 24 de març de 1933, es va celebrar un acte de propaganda electoral en el teatre de la plaça, va estar presidit per Esteve Guaita Llabrés al costat dels membres de la comissió executiva Joaquim Forteza, Antoni Mora i Joan Lladó. El teatre ple de treballadors va tenir un immillorable acolliment als postulats de l'U.G.T., exposats pels companys, els quals van ser molt aplaudits.⁶³

El 28 d'abril de 1933, el president d'Unió Obrera Pere Gual va dirigir un escrit al batle "para rogarle que siendo el lunes próximo el primer de mayo en cuyo día se celebra internacionalmente la fiesta del trabajo; se digne a ser posible hacer valer su autoridad para que el obrero de Alcudia en general no trabaje en dicho día".⁶⁴

El 2 de juny de 1933, els socialistes criticaven la gestió del batle Jaume Ramis al capdavant de l'ajuntament durant els dos últims anys, li retreien que a la passada festa del primer de maig va obrir la seva fàbrica de serrar i va fer que "por la conciencia y dejación de sus derechos y deberes, cuatro obreros fueran a trabajar, tal vez bajo una velada coacción o amenaza". Un altre exemple era la Llei de Secularització de Cementiris, feia bastant temps que havia entrat en vigor i ho havia deixat en lletra morta, ho acusaven d'obrar sota la influència del capellà, finalment li retreien que no s'hagués creat una escola oficial en el Port pel que els veïns havien de portar als seus fills a l'escola de les monges.⁶⁵

El 29 de juny de 1933, el vicepresident Miguel Cerdà censurava a les autoritats que haguessin muntat un servei extraordinari per la guàrdia civil en la processó celebrada el 16 de juny, tement que alguns l'obstaculitzessin.⁶⁶

El 17 de juliol de 1933, el president d'Unió Obrera va enviar un escrit a l'ajuntament en el qual manifestava "que en esta localidad no se cumplimenta la jornada laboral de ocho horas, en particular por los patronos de otros pueblos que trabajan en esta localidad, y al mismo tiempo suplican que se designe a un empleado del municipio para que haciendo las veces de delegado oficial, haga cumplir las leyes

⁶¹ AMA, Sig 34, op. cit. p.38-39

⁶² ARM, G.C. Registre de Associacions 1623/1970

⁶³ OBRERO BALEAR, 24 de març de 1933 p.5

⁶⁴ AMA, Sig 85, Correspondencia entrades, Lligall 17 Societats

⁶⁵ OBRERO BALEAR, 2 de juny 1933 p. 5

⁶⁶ Op. cit. 2 juliol 1933 p.2

del código del trabajo".⁶⁷

El 18 d'agost de 1933, els socialistes tornaven a criticar la nul·la acció de govern municipal dels últims dos anys "es pues, hora ya, de que os percateis que si el pueblo os dió el sufragio fue para que administreis la localidad, y no para servir intereses particulares de los todavía por desgracia caciques del pueblo, que acechan y conspiran en la oscuridad como pajarracos de mal agüero. Dos años perdidos miserablemente y el pueblo sin escuela graduada, sin urbanización de murallas, sin exigir responsabilidades y sin ningún vestigio, ni nada que demuestre que estamos en Republica". Posaven per exemple l'acord de canviar alguns els rètols d'alguns carrers feia cosa de dos anys, es va aconseguir gràcies a l'ajuda desinteressada d'alguns joves de la localitat que gratuïtament van complimentar l'acord, finalment demanaven que "sería plausible y es lo que desea todo el pueblo, ya que nuestro ayuntamiento no puede o no sabe conseguir nuestras justas aspiraciones, que nuestra primera autoridad provincial viese la manera de colmar nuestros deseos, primordialmente la escuela, puesto que de realizarse, a lo par que facilitaría trabajo, veríamos realizado nuestro más ferviente deseo".⁶⁸

El 13 d'octubre de 1933, van tornar a refermar les crítiques dels socialistes a les pàgines de l'Obrer Balear al batlle Bartomeu Serra Bisbal, li retreien l'haver votat a Joan March per a vocal del Tribunal de Garanties Constitucionals després d'haver proferit furibundes en la passada campanya electoral, ho acusaven de no tenir iniciativa pròpia i d'estar al servei dels quals sense portar vara són els que veritablement manen regint el poble al seu antull. Li demanaven que "nos explicase la causa de las visitas que muchos lunes antes de ir a la sesión hace a Don D.R. (Damià Ramis)".⁶⁹

El 27 d'octubre 1933, els socialistes d'Alcúdia feien una cridada a tots els obrers d'Alcúdia en vistes a les properes eleccions del 17 de novembre "próxima ya la fecha de las elecciones, y enterados del negro pacto de las fuerzas reaccionarias de la localidad que, coaligados como todas las de España, pretenden derrotar al partido socialista con el fin de escamotear las reivindicaciones que hemos conseguido dentro de la República, os prevenimos, compañeros, contra tan burda y ruin maniobra, para que aplasteis de una vez para siempre a su fauna cavernaria". En l'escrit els recordava "que la clase obrera alcudiense que a más de lo expuesto tiene el acicate de haber sido traicionado por los republicanos de opereta locales, les dará la merecida réplica votando la candidatura socialista".⁷⁰

12 de novembre 1933, Miquel Domingo Calafat, president de la comissió electoral republicà socialista, va sol·licitar permís per celebrar un acte de propaganda electoral per al dia 14 de novembre en el teatre de la localitat.⁷¹

El 16 de novembre de 1933, feien una altra cridada als alcudiencs i els prevenien del que anava a succeir "sensacional alcudienses, increíble con ser cierto es el pacto ruín y rastrero que se han efectuado con vistas a las elecciones los republicanos con las huestes derechistas.

Aunque persuadidos por sus actos de la traición de nuestros exjefes (con humos de dictadorcillos) no los creíamos, a decir verdad capaces de efectuar alianzas con los enemigos del actual régimen. Porque... ¿como olvidar, por ejemplo, las diatribas denigrantes que en público proferían nuestros adalides de la libertad en

⁶⁷ AMA, Sig 35, llibre d'actes p.42

⁶⁸ OBRERO BALEAR, 18 d'agost 1933 p.5

⁶⁹ Op. cit. 13 d'octubre 1933 p.4

⁷⁰ Op. cit. 27 d'octubre 1933 p.5

⁷¹ AMA, Sig 85, Correspondencia entrades, Lligall 17 Societats

contra, no tan solo de la política de sus nuevos aliados, sino contra la personalidad de los mismos? Todavía resuenan en nuestros oídos aquellos gritos de echarlos al mar, abajo los caciques, que en actos de propaganda electoral, lanzaban los ex-republicanos y ex revolucionarios de antaño y hoy defensores de la política cavernaria ¿Como olvidar las promesas que nos hicieron para llegar a lo que son?"⁷²

El 4 d'octubre de 1934, el govern d'Alejandro Lerroux va donar entrada al govern a 3 ministres de la CEDA, això va provocar el rebuig del Partit Socialista que va fer una cridada a la vaga general, va ser especialment sagnant la repressió a Astúries sufocada per la Legió al comandament del general Francisco Franco i a Catalunya on el president de la Generalitat Lluís Companys havia declarat l'Estat Català. A Palma, el 6 d'octubre es produeixen aldarulls i pertorbacions de l'ordre públic, per la qual cosa el comandant militar accidental Alvaro Fernández Burriel va declarar l'estat de guerra a la província⁷³, clausurant els partits i sindicats d'esquerres, i suspent als seus càrrecs municipals.

El 24 d'octubre de 1934, el batle comunicava al comandant militar de Balears que havia estat destituït el regidor Joan Rebassa Vidal del Partit Socialista.⁷⁴

El 14 de gener de 1935, comunicava al president d'Unió Obrera la circular n. 10626 del Butlletí Oficial en què deia "Los Centros o Sociedades que hubieran sido clausuradas con motivo de los pasados sucesos revolucionarios, quedan autorizados para reanudar su funcionamiento siempre que no tengan responsabilidad judicial".⁷⁵

El 10 d'abril de 1935, el batle va enviar un escrit al Delegat Provincial de Treball, denunciant al patró Francisc Fluxá en relació al compliment que tenia amb l'obrer Pere Joan Salas, havent manifestat: "1º que el no es tal patrono sino un encargado de los trabajos de repoblación que se llevan a cabo por cuenta del distrito Forestal, 2º que no tuvo noticias de que el obrero Pedro Juan Salas se hallara imposibilitado para trabajar, hasta pasado cosa de 10 días, porque dicho obrero en vez de dar cuenta de su imposibilidad para trabajar, lo que hizo fue mandar a un hermano suyo para que trabajara en su lugar, como así lo hizo otras veces". A més afegia el batle que aquest patró no tenia assegurat als seus obrers contra el risc d'accidents del treball ni ha presentat davant aquesta batlia cap part d'accident corresponent al denominat.⁷⁶

El 8 de juny de 1935, el batle confirmava al Delegat Provincial de Treball que "efectivamente, por el patrono Pedro Bennasar se viene infringiendo la ley de jornada legal en las obras que viene efectuando en el hotel Golf".⁷⁷

El 4 de desembre de 1935, l'ajuntament va enviar un escrit al delegat de les obres del Port d'Alcúdia en vista de que en el Registro de Colocación Obrera de este municipio se hallan inscritas 42 obreros en paro forzoso, el ayuntamiento de mi presidencia en sesión del 2 de diciembre, acordó dirigirse a vd. en súplica de que, para los trabajos que se realizan en las obras del puerto de esta ciudad, sean preferentes los obreros parados que figuran en el registro".⁷⁸ El 7 de febrer de 1936, es trasllada una comunicació del Delegat Provincial de Treball al contractista de les obres del Port "habiendo recibido en esta Delegación diversas llamadas manifestando que en

⁷² OBRERO BALEAR, 16 de novembre 1933 p.2

⁷³ J. MASCARÓ PASARIUS, Historia de Mallorca , Vol.V p.36

⁷⁴ AMA, Sig.168, Llibre de registre de sortida 1934 n.515

⁷⁵ AMA, Sig 169, Llibre de registre de sortida 1935 n.35

⁷⁶ AMA, Sig 169 op. cit. 1935 n.191

⁷⁷ AMA, Sig 169, op. cit 1935 n.267

⁷⁸ AMA, Sig.169, op. cit. 1935 n.584

las obras del Puerto de esta ciudad se viene negando sistemáticamente la concesión de trabajo a los obreros parados nuestros en ese Registro de Colocación Obrera se servirá manifestar el contratista de dicha obra según la vigente Ley de Paro de colocar con preferencia a tales obreros y que de lo contrario esta Delegación se verá obligado a imponerle un turno forzoso conforme señalan las disposiciones complementarias de aquella".⁷⁹

El 14 de febrer de 1936, es va celebrar un míting multitudinari en el teatre de la ciutat, en l'informe que va remetre l'agent de vigilància Joan Vidal assenyalava que en el míting organitzat pel Front Popular d'esquerres havien concorregut unes mil persones, va presidir l'acte Nicolau Cifre Truyols el qual va cedir la presidència a Margalida Rullán Casanella, seguidament van intervenir els oradors Jaume García Bonafé, Antoni Mª Qués Ventayol, Margalida Rullán Casanella, Ramon Perpinyà Billosta i Joan Triay Barceló, va acabar l'acte sense novetat.⁸⁰

Després de la victòria del Front Popular a nivell nacional, les noves autoritats van decidir impulsar una nova política progressista d'esquerres als ajuntaments, destituint als ajuntaments i nomenant comissions gestores formades pels partits del Front Popular. A Alcúdia van ser cessats, el 9 de març, tots els membres del consistori pel governador civil, el mateix dia van prendre possessió els 5 membres de la Comissió Gestora, Bartomeu Mestre Vila, Francesc Gelabert Rotger i Josep Llompart Martí per Esquerra Republicana Balear, Miquel Domingo Calafat i Joan Rebassa Vidal per Unió Obrera.

El 25 de març de 1936, Unió Obrera va presentar una denúncia davant la batlia contra Jaume Reynés Vila, natural de la Pobla, amo de la finca de "Cas Carel-lo" on s'infringia arbitràriament la llei, una vintena d'obers eren explotats miserablement per aquest patró, els feia treballar més de deu hores diàries i pagant-los a més amb un jornal de fam de 3 '50 ptes diàries.⁸¹

El 28 d'abril de 1936, Unió Obrera d'Alcúdia va acordar celebrar la festa del treball amb la màxima esplendor possible, els actes consistirien en un míting, una manifestació i una vetllada teatral, van sol·licitar a l'alcalde que presidís algun d'aquests actes. El batle va autoritzar la manifestació del primer de maig demanant que "en todos lo actos sean guiados por la mayor armonía y orden dando muestras así del mayor civismo y cultura ciudadana para que sirva de ejemplo a los refractarios y gente discola de nuestro régimen".⁸²

L'1 de maig de 1936, "se celebró la fiesta del trabajo con una gran manifestación, organizada por la UGT y simpatizantes socialistas y comunistas a la que asistieron cerca de dos mil personas, cantando la Internacional, ante el estupor de los monárquicos y católicos. Antes de salir la manifestación hicieron uso de la palabra en el teatro -que estaba completamente abarrotado- los compañeros Esteban, Fernández y Torrens. Es de mencionar especialmente, la disciplina de la Agrupación Socialista y UGT del Puerto de Alcudia; todos como uno se presentaron usando camisa azul, corbata roja y boina bilbaína; con estos y algunos decididos de Alcudia, incluido nuestro querido compañero y presidente Miguel Curret y el camarada Saez, se formo un cuadro de dos por banda y en el centro de este cuadro se colocó el grupo de niñas, que tambien entonaron la Internacional, vestidas de blanco y con alpargatas rojas.

Al terminar la manifestación, gran número de compañeros y simpatizanes se

⁷⁹ AMA, Sig 169, op. cit 1936 n.69

⁸⁰ AMA, Sig 169, op. cit. 1936 n.79

⁸¹ AMA, Sig 86, Correspondència entrades, Lligall 17 Societats

⁸² AMA, Sig 169, Llibre de registre de sortida 1936 n.308

dirigieron a Aucanada, donde bajo los pinos y a la vista de la entrada de esta hermosa bahía se hicieron grandes y sabrosas paellas.

En la noche para finalizar la celebración del primero de mayo se celebró con gran éxito una función teatral".⁸³ En el transcurs de la manifestació es van escoltar alguns críts contraris al règim republicà.

El 7 de maig de 1936, el president d'Unió Obrera Miquel Domingo Calafat va enviar un escrit al Delegat Provincial de Treball demanant se servís reparar un cas de notòria injustícia que es cometia amb el veí Pere Joan Salas. Li recordava que havia estat passada una comunicació de la batlia i que fins avui no havia rebut avís cap per tant li suplicava fer quant estigués a la seva mà per solucionar aquest assumpte.⁸⁴

El 24 de maig de 1936, es va organitzar un acte en el teatre organitzat per Unió Obrera, van assistir els camarades Parets, Rigo, Vila i Bernal i un nombrós públic que va aplaudir als oradors.

El 5 de juny de 1936, el diari L'Obrer Balear es feia ressò de l'acord que havien aconseguit els obrers que treballaven en les obres del Port d'Alcúdia, "La sociedad Unión Obrera de Alcudia, tenía presentada una petición de aumento de salario para los obreros que trabajan en las Obras de Construcción del Puerto de aquel pueblo, obreros que están afiliados a aquella Sociedad.

Gracias a las gestiones realizadas por la directiva de Unión Obrera, asesorada por la ejecutiva de U.G.T. se ha logrado, sin necesidad de ir a la huelga, aunque los camaradas aludidos estaban decididos, que la compañía a cuya cuenta se realizan las citadas obras, les concediera un aumento de 0´75 ptas diarias".⁸⁵

El 16 de juny de 1936, es va remetre un escrit del governador civil a la junta directiva d'Unió Obrera "es deseo decidido del gobierno atender a la conservación de orden público con el fin de que este deseo tenga el debido cumplimiento por todas las autoridades encargadas de su conservación deberá vd en lo sucesivo prestar a tal finalidad toda su atención procurando sofocar en sus comienzos cualquier intento de perturbación reclamando para ello el auxilio de la fuerza pública. Para tales efectos, y como en el relacionado tan pronto reciba la presente notificará a los directivos de las organizaciones obreras que haya en esa localidad y su término que en lo sucesivo se declararán ilegales las huelgas sin el previo cumplimiento de los requisitos que la ley determina".⁸⁶

La junta directiva estava formada, el mes de juliol de 1936, pel president Miquel Domingo Calafat, vicepresident Joan Rebassa Vidal, Secretaris: Esteve Guaita Llabrés i Roque Bañón Azorín, tresorer Pere Gual Campins i vocals: Antoni Llabrés Vives, Gaspar Guaita Llabrés i Rafel Aguiló Valls.⁸⁷

Amb el començament de la guerra civil, es va clausurar la Societat Unió Obrera i confiscats tots els seus béns, els membres de la comissió executiva seran empresonats i represaliats en els dies següents. Esteve Guaita Llabrés⁸⁸ va aconseguir escapar a Menorca en un llaüt, allí romandrà els 3 anys que va durar la guerra civil, al final va aconseguir pujar al buc de guerra anglès Devonshire marxant cap a l'exili a França. Gabriel Camps Colom, primer cap d'UGT a Alcúdia, sofrirà la presó en Ca Mir i serà víctima d'una treta el 12 de gener de 1937.

⁸³ EL OBRERO BALEAR, 8 de maig 1936 p.3

⁸⁴ AMA, Sig 86, Correspdència entrades, Lligall 17 Societats

⁸⁵ EL OBRERO BALEAR , 5 de juny 1936 p.2

⁸⁶ AMA, Sig 169, Llibre de registre de sortida 1936. n.361

⁸⁷ B.O.P. n. 10904, 22 d'octubre 1936

⁸⁸ Va tornar a Alcúdia al final dels anys 60

PARTIT REPUBLICÀ DE CENTRE

Era la nova denominació que va adoptar el partit Liberal de Joan March Verga en instaurar-se la República a Espanya.

El 9 d'Abril de 1931, es va celebrar un acte electoral en el teatre Victoria d'Alcúdia "por don Juan March y otros sres. de fuera de dicha ciudad, el cual a pesar de la gran concurrencia de gente transcurrió sin incidentes.

Más tarde cuando los oradores se disponían a marchar por parte de algunos jóvenes al parecer de tendencia republicana se dieron algunos gritos subversivos, produciéndose un tumulto que logró apaciguar la fuerza de la benemérita, sin tener que lamentar incidentes desagradables restableciéndose poco después el orden." ⁸⁹

El 12 d'abril de 1931, els liberals formant part de la coalició monàrquica conservadora van tenir la majoria absoluta en les eleccions municipals. El resultat a Alcúdia va ser de 7 regidors per al partit Liberal, 1 republicà, 1 regionalista i 2 independents.⁹⁰

Els republicans antiverguistas, no contents amb el resultat, van denunciar coaccions i amenaces en les passades eleccions, el governador republicà va fer repetir les eleccions en tots els municipis de Mallorca que s'haguessin presentat denúncies.

Partit Liberal amb l'adveniment de la República va adoptar el republicanisme com a nova forma de govern i es va presentar en les eleccions municipals com el Partit Republicà de Centre.

El 31 de maig de 1931, es van repetir les eleccions municipals a Alcúdia. Sent el resultat de 4 regidors per al partit Republicà de Centre, van sortir escollits: Arnau Adrover Ginart y Miquel Picó Cánaves amb 139 vots⁹¹, Miquel Salord Serra i Jaume Reynés Alemany amb 128 vots, els republicans del Partit Republicà Federal 5 regidors i la Lliga Regionalista 2 regidors.⁹²

El 12 de juny de 1933, en virtut del que disposa l'article novè del decret del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles arts del dia 7 de juny, l'ajuntament va acordar nomenar a Miquel Salord Serra i Arnau Adrover per formar part de la comissió local de substitució de l'ensenyament donat per les confessions i congregacions religioses.⁹³

El 25 de juny de 1933, va morir assassinat Jaume Ramis per Francesc Garau a la seva fàbrica de tabacs d'Alger. El luctuós succés va ser conegut a Alcúdia l'endemà mitjançant telegrama de Damià Ramis adreçat a l'ajuntament.⁹⁴

El 3 de juliol de 1933, es va procedir a la votació per a l'elecció de batle segons el que es disposa en l'article 54 de la llei municipal, convidant als regidors perquè cadascú inscrivís en una papereta el nom del que havia d'exercir la batlia i una vegada efectuat anessin dipositades en una urna.

La votació va donar el resultat d'un vot per a Bartomeu Serra Bisbal i set paperetes en blanc, va quedar triat interinament Bartomeu Serra Bisbal per no haver obtingut la majoria absoluta.⁹⁵

El 10 de juliol de 1933, es va procedir a la segona votació per a l'elecció de

⁸⁹ Diari la Almudaina, 12 d'abril 1931 p.4

⁹⁰ Diari La Veu de Mallorca, 18 d'abril 1931 p.3

⁹¹ B.O.P. 10060, 2 de juny 1931

⁹² ARM, Sig 661, Llibre de ajuntaments del Govern Civil 1931-33

⁹³ AMA, Sig 35, Llibre d'actes p.36

⁹⁴ AMA, Sig 35, op. cit. p.38

⁹⁵ AMA, Sig 35, op. cit. p.39

batle sent el resultat de 5 vots per a Bartomeu Serra Bisbal i 4 paperetes en blanc.⁹⁶

El 17 de juliol de 1933, es va procedir a la tercera votació per a l'elecció de batle, obtenint la batlia amb els vots dels verguistas Bartomeu Serra Bisbal per cinc vots a favor i quatre en blanc. El regidor Francesc Sureda Sureda li va recriminar que no hagués consultat abans a les forces polítiques que componien el consistori i que en canvi hagués parlat amb persones alienes, durant la sessió el batle Bartomeu Serra va confirmar que pertanyia al Partit Centre Republicà.⁹⁷

El 3 de setembre de 1933, es va celebrar sessió amb la finalitat de procedir a l'elecció del representant titular i suplent en el tribunal de Garanties Constitucionals, segons el que es disposa en el decret del 10 d'agost de 1933, el resultat va ser de cinc vots per a Joan March Ordinas i quatre vots per a Joan Manent Victory.⁹⁸

El 19 de novembre de 1933, es van celebrar eleccions de diputats a Corts, va sortir guanyadora la coalició de centre dreta per majoria absoluta, sent Joan March Ordinas i Pere Matutes Noguera els candidats més votats.⁹⁹

El 8 de gener de 1934, es va acordar demanar a Obres Públiques si el projecte de millorança del port d'Alcúdia, ha estat remès ja a Madrid, i en tal cas amb que data es va fer.¹⁰⁰ L'enginyer d'Obres Públiques, va contestar, el 12 de gener, que el projecte d'ampliació i millora del port d'Alcúdia havia estat aprovat tècnica i definitivament per un pressupost de contracta d'1.718.171 '46 ptes.¹⁰¹

El 12 de febrer de 1934, es va donar lectura a una instància que el Foment Turístic de Pollença elevava al Ministre d'Obres Públiques sol·licitant siguin estudiades i portades a efecte les obres de construcció de la carretera del Port Pollença a Alcúdia, considerant que aquesta carretera uniria els dos centres de turisme més importants de la illa, amb el que afavoriria en gran manera el turisme, beneficiaria també l'agricultura posat que donaria comunicació a una porció de finques rústiques, i que al mateix temps l'execució de les obres resoldria en part la crisi de treball que començava a observar-se; es va acordar per unanimitat recolzar aquesta instància.¹⁰²

El 28 de març de 1934, l'ajuntament va acceptar els termes procedents de l'enderrocament de les muralles en la forma disposada en la R.O. de 17 de novembre de 1917 i el pagament fraccionat en cinc terminis del valor dels citats terrenys.¹⁰³

El 2 d'abril de 1934, es va acordar enviar un telegrama al President del Consell de Ministres i un altre al ministre d'Obres Públiques, suplicant que s'inclouï als propers pressupostos de l'Estat la quantitat per dur a terme la reforma del port.¹⁰⁴

El 25 de juny de 1934, en la sessió es va acordar passar una comunicació a l'Il·lm. Sr. Administrador de Rendes Públiques perquè s'articuli la formalització de l'escriptura de cessió dels fossats i muralles.¹⁰⁵

El 2 de juliol de 1934, davant l'anunciada visita del ministre d'Obres Públiques a aquesta illa, l'ajuntament va acordar dirigir una carta al diputat Teodor Canet, perquè intercedís davant el ministre per a les obres del Port d'Alcúdia, també passar una comunicació a Antònia Ventayol Vives i Antoni Mª Qués Ventayol perquè mani-

⁹⁶ AMA, Sig 35, op. cit. p.40

⁹⁷ AMA, Sig 35, op. cit. p.42-43

⁹⁸ AMA, Sig 35, op. cit. 55

⁹⁹ B.O.P. n. 10448 de 23 de novembre 1933

¹⁰⁰ AMA, Sig 35, llibre d'actes p.81V

¹⁰¹ AMA, Sig 35, op. cit. p.84V

¹⁰² AMA, Sig 35, op. cit. p.88

¹⁰³ AMA, Sig 36, Llibre d'actes p.1-5

¹⁰⁴ AMA, Sig 36, op. cit. p.7-8

¹⁰⁵ AMA, Sig 36, op. cit. p.22

festessin si estaven disposats a lliurar les 25.000 ptes i 5.000 ptes respectivament, que van oferir davant l'inspector Provincial de Primer Ensenyament per construir una escola graduada.¹⁰⁶ D. Antoni Mª Qués Ventayol va contestar que estava disposat a encarregar-se de la construcció de la nova escola graduada i que per a això faria treure la subhasta a un contractista que s'encarregués de cobrar directament la subvenció de l'estat.

El 30 de juliol de 1934, es va acordar construir un mur de contenció en la placeta que ha resultat amb l'enderrocament de la caserna de cavalleria.¹⁰⁷ El 17 de setembre de 1934, es va donar l'ordre perquè el mestre d'obres Bernat Martorell Cabanellas Canta comencés les obres de construcció de la plaça del quarter de cavalleria.¹⁰⁸

El 8 d'octubre de 1934, es va designar nou tinent de batle a Miquel Salord Serra amb 6 vots per renúncia de Nicolau Truyol Martorell.¹⁰⁹

El 16 de desembre de 1934, es va acordar dirigir un telegrama al diputat a Corts Teodor Canet perquè faci gestions a fi d'aconseguir la subhasta de les obres de millora del Port d'aquesta ciutat i un altre al comandant militar de Balears perquè manifesti l'estat en què es troba l'expedient per a les obres del port.¹¹⁰

L'1 d'abril de 1935, l'Administració de Rendes Públiques comunicava que havia d'efectuar-se el pagament de 8.329 '85 ptes amb la finalitat de poder atorgar l'escriptura pública de cessió de les muralles i fossats a aquest ajuntament.¹¹¹

El 15 d'abril de 1935, es va rebre un telegrama del diputat Teodor Canet, pel qual participava que el Consell de Ministres havia acordat subhastar les obres del port d'Alcúdia per 1.700.000 ptes.¹¹²

El 13 de maig de 1935, es va convocar una sessió extraordinària per al dia 17, per nomenar l'arquitecte que ha de designar el solar on ha d'instal·lar-se l'escola graduada i ha de confeccionar el projecte.¹¹³ Es va acordar designar a l'arquitecte Guillem Forteza per formar el projecte de l'obra i designar l'emplaçament de l'escola.¹¹⁴

El 17 de juny de 1935, el diputat Lluís Zaforteza va enviar una carta en la qual participava que la carretera del Port de Pollença a Alcúdia havia estat inclosa en el pla nacional de carreteres.¹¹⁵

El 21 d'octubre de 1935, el diputat Teodor Canet manifestava en una carta dirigida a Joan Roca que les obres d'ampliació del port començarien a la fi de mes o a principis de novembre.¹¹⁶

El 18 de novembre de 1935, es va acordar dirigir una comunicació al representant de la companyia encarregada de dur a terme les obres del port, per haver derrocat part de l'edifici del Llatzeret sense haver sol·licitat permís.¹¹⁷

El 30 de desembre de 1935, l'ajuntament va acordar crear una escola unitària

¹⁰⁶ AMA, Sig 36, op. cit. p.24

¹⁰⁷ AMA, Sig 36, op. cit. p.29

¹⁰⁸ AMA, Sig 36, op. cit. p.38V

¹⁰⁹ AMA, Sig 36, op. cit. p.42

¹¹⁰ AMA, Sig 36, op. cit. p.53

¹¹¹ AMA, Sig 36, op. cit. p.69V

¹¹² AMA, Sig 36, op. cit. p.70

¹¹³ AMA, Sig 36, op. cit. p.77

¹¹⁴ AMA, Sig 36, op. cit. p.78

¹¹⁵ AMA, Sig 36, op. cit. p.84

¹¹⁶ AMA, Sig 37, Llibre d'actes p.9

¹¹⁷ AMA, Sig 37, op. cit. p.15V

de nens en el caseriu del Port i dues graduades a Alcúdia de tres seccions ambdues a força de dues unitàries, una de nens i una altra de nenes ja existents.¹¹⁸

El 6 de gener de 1936, el regidor Francesc Sureda informava que pesar de de haver dirigit una comunicació a l'encarregat de l'obres del port, es derroqués una paret de la quarantena i continuava sense demanar autorització. El regidor Miquel Salord va proposar que l'alcalde cridés al capatàs de les obres i li ordenés que suspengués els treballs en terrenys de la quarantena del municipi fins que l'ajuntament autoritzés les obres.¹¹⁹

El 20 de gener de 1936, D. Pere Más i Reus, propietari dels terrenys contigus del caseriu del Port disseminats entre platja D'Alcúdia i l'albufera, va presentar una instància sol·licitant a l'ajuntament que citats terrenys siguin declarats zona d'eixample del Port d'Alcúdia i d'urbanització la seva platja conformement al plànol presentat; al mateix temps que s'accedeixi a les construccions que s'aixequin a la zona de referència i per terme de 30 anys l'exempció d'impostos, a fi de contribuir al foment urbà d'aquest districte. L'ajuntament va acordar declarar zona d'eixample del Port d'Alcúdia i d'urbanització la seva platja, conformement al plànol presentat pel sr. Pere Más i Reus, els terrenys contigus del caseriu del Port denominats indistintament platja d'Alcúdia i Albufera, també es va acordar no atorgar l'exempció d'impostos a les construccions que s'aixequin en aquesta zona.¹²⁰

El 7 de març de 1936, el governador civil Isidro Liarte Lausín va enviar un ofici anunciant el cessament de tots els regidors de l'ajuntament d'Alcúdia " aconsejando los momentos actuales un cambio de orientación en el Gobierno de los intereses municipales más en consonancia con la voluntad popular demostrada con el resultado de las elecciones, que evite el desbordamiento del descontento reinante en esa villa, traducido en hechos concretos que prueban la inminencia de perturbaciones y graves alteraciones del orden público que precisa a toda costa evitar y sea garantía del sosiego y tranquilidad pública, cambio de orientación que solo personas distintas de las actuales autoridades municipales puedan imprimir a la política municipal de esa localidad; he acordado cesen en sus cargos de concejales todos los que actualmente integran ese ayuntamiento y nombrar en sustitución una Comisión Gestora formada por los sres. Bartolomé Mestre Vila, Francisco Gelabert Rotger, José Llompart Martí, Miguel Domingo Calafat y Juan Rebassa Vidal." ¹²¹

PARTIT REGIONALISTA

El partit Regionalista va ser fundat al desembre de 1930, format per antics membres del partit maurista, d'un perfil conservador i catòlic, seguidors de Francesc Cambó, defensaven la llengua catalana i un estatut propi per les Illes Balears, volien revitalitzar la consciència mallorquina en tots els seus aspectes culturals, també volien lluitar contra l'oligarquia de Joan March Ordinas.

L'any 1931 el partit Regionalista tenia implantació en gairebé tots els pobles de Mallorca, les primeres notícies d'Alcúdia es podien llegir en el diari "La Veu de Mallorca" en la qual es feia ressò d'un cicle de conferències en el local de la congregació Mariana "s'han comensat un cicle de conferències científico culturals, la primera és estada donada per Antoni L. Revuelta, que fou presentat pel vicari Valentí

¹¹⁸ AMA, Sig 37, op. cit. p.22

¹¹⁹ AMA, Sig 37, op. cit. p.23V

¹²⁰ AMA, Sig 37, op. cit. p.25

¹²¹ LA VEU DE MALLORCA, 7 de febrer 1931 p.9

Herrero.¹²² El dia 9 es va donar conferència del cicle organitzat , encarregant-s' en el mestre del Real Pòsit de Pescadors D. Antoni Jiménez sobre educació dels sentiments del nin. El dia 16 donà la tercera del mateix cicle Miguel Llompart, administrador de correus d'aquella ciutat."¹²³

En les eleccions del 12 d'Abril de 1931, els regionalistes van aconseguir 1 regidor, també en molts pobles de Mallorca van aconseguir representació, van qualificar d'esplèndida la votació a Alcúdia.¹²⁴

El governador civil va manar repetir les eleccions municipals en Alcúdia a causa de les denúncies presentades per coaccions, es van tornar a celebrar el 31 de maig, els regionalistes van treure 2 regidors, sent triats Macià Ferrer Ferrer amb 174 vots i Nicolau Truyol Martorell amb 166 vots.¹²⁵

El 5 de juny de 1931, van prendre possessió els nous regidors sent proclamat regidor síndic Nicolau Truyol Martorell, aquest va manifestar no estar conforme amb el càrrec que se li havia conferit per no haver estat triat per votació, l'ajuntament va acordar consultar-ho amb la superioritat.¹²⁶

El 28 de juny de 1931, a les eleccions de diputats a Corts Constituents, Bartomeu Fons y Jofre de Villegas de la Lliga Regionalista va ser el candidat més votat amb 399 vots.

El 7 d'agost de 1933, el regidor Macià Ferrer va dir que no volia aprovar els comptes de les festes de Sant Jaime i la revetlla d'ahir, perquè considerava que de pagar-se aquests comptes l'ajuntament incorreria en la falta de malversació, atès que amb 50 ptes en cada funció es podia haver obtingut la banda de música de la localitat.¹²⁷

El 14 d'agost de 1933, el regidor Arnau Adrover va proposar que anessin aprovades els comptes de despeses ocasionades amb motiu de les revetlles que van tenir lloc els dies 25 de juliol i 6 d'agost que importen un total de 242´15 ptes. Es va entaular una llarga discussió entre el batle i els regidors Nicolau Cifre i Macià Ferrer, els dos primers en el sentit que anessin aprovades i l'últim al contrari, la proposició va ser aprovada amb 5 vots a favor i 3 vots en contra de Macià Ferrer, Nicolau Truyol i Francesc Sureda.¹²⁸

El 23 d'octubre de 1933, el regidor Nicolau Truyol va proposar que la placa contenint el nom de Marcelino Domingo, fora substituïda per una altra amb el nom de Serra.¹²⁹

En les eleccions generals del 19 de novembre, el partit Regionalista es va presentar en coalició electoral amb la candidatura de centre dreta, sent el seu representant Bartolomé Fons y Jofre de Villegas triat diputat a Corts.

El 3 de setembre de 1934, es varen presentar dues instàncies presentades pels regidors Macià Ferrer Ferrer i Nicolau Truyol Martorell per les quals sol·liciten els sigui admesa la renúncia del càrrec de regidor, l'ajuntament va acordar celebrar sessió extraordinària el 8 de setembre.¹³⁰

El 8 de setembre de 1934, l'ajuntament va acordar admetre la renúncia de

¹²² Op. cit. 28 de Febrer 1931 p.9

¹²³ Op. cit. 18 d'abril 1931 p.3

¹²⁴ B.O.P. n.10060, 2 de juny 1931

¹²⁵ AMA, Sig 34, Llibre d'actes p.1V-4

¹²⁶ B.O.P. n.10073, 2 de juliol 1931

¹²⁷ AMA, Sig 35, Llibre d'actes p.47

¹²⁸ AMA, Sig 35, op. cit. p.48V

¹²⁹ AMA, Sig 35, op. cit. p.69

¹³⁰ AMA, Sig 36, Llibre d'actes p.35

Macià Ferrer Ferrer degut que va manifestar que havia d'absentar-se per motius de treball i va desestimar la renúncia de Nicolau Truyol Martorell perquè es fundava en el motiu que tenia moltes ocupacions, cosa que no podia tenir-se en compte per a la renúncia.¹³¹

L'1 d'octubre de 1934, es va tractar la renúncia del càrrec de regidor presentat per Nicolau Truyol Martorell, tenint en compte que era la tercera vegada i que la fundava en el motiu de ser recaptador de cèdules personals de la Diputació Provincial, càrrec que li feia incompatible amb l'acompliment de regidor, finalment es va admetre la renúncia.¹³²

El Partit Regionalista al principi de la República eren entusiastes i defensors de les reivindicacions autonomistes i de la cultura catalana, en veure atacades les seves creences religioses i d'ordre per la política laica i antireligiosa del govern republicà empenyeran cap a la dreta als regionalistes formant part en 1933 i 1936 de la coalició de dretes.

PARTIT REPUBLICÀ RADICAL

El seu origen a Mallorca ho trobem al juliol de 1930 quan es va fundar el partit Republicà Federal de Mallorca que agrupava partits de diverses tendències polítiques. En les eleccions municipals d'abril i generals al juny de 1931 es van presentar en candidatura conjunta amb el partit Socialista Obrer Espanyol, obtenint l'acta de diputat Francesc Julià Perelló del Partit Republicà Federal.

A Alcúdia es van repetir les eleccions municipals, el 31 de maig de 1931, obtenint la majoria els republicans amb 5 regidors que s'havien presentat amb l'etiqueta d'independents i Jaume Ramis com antimonàrquic, entre ells destacava el propietari agrícola Francesc Sureda Sureda, republicà de dretes d'abans de la República, simpatitzava amb el polític Miguel Maura Gamazo de la Dreta Liberal Republicana, mantenint una fluïda correspondència amb ell informant-li dels assumptes del municipi durant l'etapa que va ser ministre de la Governació (abril-octubre 1931).

El 28 de desembre de 1931, a proposta de Francesc Sureda es va acordar donar el nom de Miguel Maura al carrer de la Roca.¹³³

El mes de gener de 1932, el diputat Francesc Julià impulsarà la la adscripció del partit Republicà Federal de Mallorca al partit Republicà Radical d'Alejandro Lerroux, aquest fet provocarà la divisió i escissió en el sector més esquerrà dels republicans. A Alcúdia, el Centre Republicà conservarà el seu caràcter independent sota el lideratge de Jaume Ramis, el primer desacord ho protagonitzarà Francesc Sureda, el 15 de febrer de 1932, quan es va negar a signar l'acta de la sessió anterior al·legant que no es feia constar en la mateixa la protesta que va formular contra el procedir de diversos individus que van esvalotar mentre s'estava celebrant una conferència en el teatre.¹³⁴

El 25 d'abril de 1932, es va produir la primer escissió del Centre Republicà quan Francesc Sureda va declarar en la sessió plenària que des d'aquesta data pertanyia a les dretes republicanes.¹³⁵

El 2 de maig de 1932, el regidor Francesc Sureda va dir que la política que

¹³¹ AMA, Sig 36, op. cit. p.36

¹³² AMA, Sig 36, op. cit. p.41

¹³³ AMA, Sig 34, Llibre d'actes p.56

¹³⁴ AMA, Sig 34, op. cit. p.62

¹³⁵ AMA, Sig 34, op. cit. p.74V

s'havia seguit fins a li data no convenia al poble, que la destitució d'empleats no conduïa més que a crear ambient hostil a l'ajuntament, i que per tant proposava anés revocat l'acord pel qual es va suprimir la plaça de mestre de música. Com a part del públic va començar a promoure aldarull, el regidor Sureda va abandonar el saló, acompanyant-li els regidors Macià Ferrer, Nicolau Truyol, Miquel Salord i Miquel Picó.¹³⁶

El 23 de maig de 1932, el governador civil va enviar una comunicació "por quejas formuladas ante esta gobernación por algunos concejales de ese ayuntamiento, tengo conocimiento de la forma desairada en que se desarrollan las sesiones municipales por la intervención del público en las discusiones, hecho que se repite en cada una de ellas, que nadie corta, y que constituye una coacción para los concejales."¹³⁷

El 21 de novembre de 1932, el regidor Sureda va manifestar que després de la visita practicada a aquesta ciutat pel governador civil, en la qual va manifestar els seus desitjos que entre els membres del consistori regnés la més completa harmonia, es reintegrava des d'aquest moment a l'ajuntament.¹³⁸

El 28 de novembre de 1932, un grup de 92 socis del Centre Republicà es van queixar al batle del procedir del regidor Francesc Sureda Sureda, en l'escrit li recriminaven al ex-soci del Centre Republicà haver trait els ideals dels quals ho van votar i que un grup de regidors, entre ells el sr. Sureda, van manifestar que no tornarien a les sessions mentre les presidís l'actual batle.¹³⁹

El 20 de febrer de 1933, el regidor Sureda va manifestar al batle que el tenia criteri propi, que havia tornat al consistori per exigir responsabilitats i bandejar el caciquisme, i que encara hi havia cacics.¹⁴⁰

El 6 de novembre de 1933, el partit Radical va programar un acte electoral en el teatre d'Alcúdia, a aquest efecte va encarregar a Francesc Sureda la realització del acte "habiéndome encargado el Comité Provincial del partido Radical, pida a vd. permiso para celebrar un mitin en el teatro de esta ciudad el día 9 de noviembre por la noche, en que tomarán parte los siguientes oradores: Eusebio Heredero Clar, Doctmael López Palop y el obrero Perpiñá."¹⁴¹

En les eleccions generals del 19 de novembre, el Partit Radical va ser el tercer més votat a Alcúdia, Teodor Canet Menéndez va obtenir 135 vots i Francesc Juliá Pelleró 131 vots.¹⁴² En la segona volta, celebrada al desembre, Teodor Canet i Francesc Juliá van treure l'acta de diputat amb el suport de la coalició de dretes.

El 8 d'octubre de 1934, es va acordar dirigir-se al diputat a Corts Teodor Canet, en súplica que faci les gestions necessàries perquè s'activi la tramitació de l'expedient de l'escola graduada.¹⁴³

El 15 d'octubre de 1934, l'ajuntament va acordar felicitar telegràficament al govern per la forma com ha sabut defensar la unitat de la pàtria, el règim i la constitució i contribuir amb 250 ptes a la subscripció per gratificar a la tropa que va intervenir amb la repressió del moviment sediciós.¹⁴⁴

¹³⁶ AMA, Sig 34, op. cit. p.76V

¹³⁷ AMA, Sig 34, op. cit. p. 80

¹³⁸ AMA, Sig 35, Llibre d'actes p.6

¹³⁹ AMA, Sig 35, op.cit. p.7V-8

¹⁴⁰ AMA, Sig 35, op.cit, p.20V

¹⁴¹ AMA, Sig 85, Correspondència entrades, Lligall 11 varis 1933

¹⁴² B.O.P. n. 10448, 23 de noviembre 1933

¹⁴³ AMA, Sig 36, Llibre d'actes p.42

¹⁴⁴ AMA, Sig 36, op. cit. p.43V

El 12 de novembre de 1934, amb la finalitat de rendir un homenatge a les altes virtuts que encarna l'il·lustre patrici Excm. Sr. President del Consell de Ministres D. Alejandro Lerroux i Garcias, l'ajuntament va acordar nomenar-ho ciutadà d'honor d'aquesta ciutat.¹⁴⁵

25 de març de 1935, el regidor Francesc Sureda va manifestar que sent a punt de procedir a la practica d'embargaments als deutors de l'arbitri sobre l'inquilinat, convindria exceptuar als obrers necessitats, incloent-los en la relació de partides fallides. A més va dir que hi ha una part del poble que venia declarant-se en rebel·lia, pel que fa al pagament de l'arbitri i que considerant-ho a ell el causant de la implantació d'aquest impost, havia rebut amenaces.¹⁴⁶

El 29 de juliol de 1935, el regidor Francesc Sureda va manifestar "la mayoría de concejales no acuden a las sesiones y los que acuden a ellas no tienen iniciativa de ninguna clase, al contrario hacen la contra si hay alguno que haga alguna proposición que convenga a los intereses municipales, si es por parte de esta alcaldía en completo abandono la administración municipal, y en completo descuido lo que atañe a los servicios de policía, y como este estado de cosas no puede continuar y vamos de fracaso en fracaso, por sentido común, por patriotismo entiendo y suplico que hemos de presentar la dimisión en masa de todo el ayuntamiento al gobernador civil".¹⁴⁷

El 12 d'agost de 1935, en la sessió Francesc Sureda va dir que aviat començaria a sentir-se l'escassetat de treball i que per tant proposava s'enviés una comunicació a l'arquitecte Guillem Forteza perquè s'activés el projecte de l'escola graduada.¹⁴⁸

El 23 de setembre de 1935, el regidor Francesc Sureda es va lamentar de la falta d'assistència de la majoria de regidors a les sessions, la qual cosa retardava l'aprovació definitiva de l'expedient de transferències de crèdit, les que són summament necessàries per procedir a la realització d'obres d'imprescindible necessitat.¹⁴⁹

El 9 de desembre de 1935, el batle va informar que s'havia entrevistat amb el diputat Teodor Canet per recomanar-li assumptes de summa conveniència per als interessos de la població, com són la volta a aquesta ciutat de les dues companyies de metralladores, la terminació de la carretera de Santa Margalida al Port d'Alcúdia, la construcció de la del Port Pollença a Alcúdia, la construcció de l'escola graduada i la creació d'una escola de nens en el caseriu del Port.¹⁵⁰

El 3 de febrer de 1936, l'ajuntament va acordar donar el nom d'avinguda de Teodor Canet al carrer n.3 del caseriu del Port, a fi de perpetuar la memòria del diputat Teodor Canet que tant ha treballat per aconseguir la construcció del port d'aquesta Ciutat.¹⁵¹

El partit radical afectat per les divisions internes i els escàndols de corrupció com el cas de l'estraperlo no va presentar candidatures en les eleccions generals del 16 febrer de 1936.

Francesc Sureda Sureda va ser cessat de regidor, el 7 de març de 1936, pel governador civil al costat dels altres regidors del consistori, el seu metge ja li havia recomanat repòs per motius de salut, va morir a Alcúdia l'any 1937.

¹⁴⁵ AMA, Sig 36, op. cit. p.48V

¹⁴⁶ AMA, Sig 36, op. cit. p.68V

¹⁴⁷ AMA, Sig 36, op. cit. p.92

¹⁴⁸ AMA, Sig 36, op. cit. p.94

¹⁴⁹ AMA, Sig 37, Llibre d'actes p.3V

¹⁵⁰ AMA, Sig 37, op. cit. p.16

¹⁵¹ AMA, Sig.37, op. cit. p.26V

ACCIÓ POPULAR AGRÀRIA – C.E.D.A.

Partit polític hereu de la Unió de Dretes, d'ideologia conservadora, defensava el treball, la propietat i la família; identificant-se amb els principis de l'església catòlica, tenia una àmplia base de seguidors en els propietaris agrícoles i acceptava el règim republicà com a sistema de govern.

Acció Popular es va organitzar com a partit polític a Mallorca en 1933 arran de la visita de Gil Robles a Palma en 1932, adscrit a la CEDA, es va presentar en la coalició centre dreta a les eleccions a Corts al novembre de 1933, els caps del partit eren Lluís Zaforteza Vilallonga, Tomàs Salord Olives, Jeroni Massanet i Francesc Joan de Sentmenat.

En les eleccions a Alcúdia del 19 de novembre de 1933, la coalició de centre dreta va ser la candidatura més votada, traient Tomàs Salord 868 vots i Lluís Zaforteza 862 vots.¹⁵²

El 19 de desembre de 1934, es va aconseguir un crèdit per a la repoblació forestal a les muntanyes d'Alcúdia "debido a las gestiones practicadas por el diputado señor. Zaforteza, se ha conseguido se nombre a un ingeniero de montes con destino en Baleares y con residencia en Palma, como igualmente la concesión de un crédito con cargo al paro forzoso de 22.367 64 pesetas, trabajo de repoblación forestal en el monte de la Victoria (Alcudia).¹⁵³

El 7 de març de 1935, D. Miquel Vidal enviava una carta a l'ajuntament anunciant que juntament amb el seu amic el diputat Lluís Zaforteza s'havien preocupat moltíssim de l'assumpte del port d'Alcúdia, que a primers d'Abril s'anava a girar els diners i amb això s'aconseguiria solucionar l'atur obrer i al mateix temps portar una millora que tant anhelava el poble d'Alcúdia.¹⁵⁴

El 10 de febrer de 1936, es va celebrar un acte electoral d'Acció Popular en el teatre de la plaça, a l'acte van assistir unes mil persones, va ser presidit per Antònia Ramis Colomar qui en breus paraules va advocar pel triomf de les dretes a Espanya, seguidament va intervenir Antònia Palmer, Bartomeu Ventayol Vanrell¹⁵⁵, Margalida Alcocer Lull, Pilar Solanas Cazaña i Francesc Joan de Sentmenat.¹⁵⁶

A pesar que les Joventuts d'Acció Popular i la Mobilització Civil d'Acció Popular van participar en la preparació de l'alçament, el 19 de juliol de 1936, la CEDA es va dissoldre en esclatar la guerra civil i molts dels seus militants es van incorporar a Falange Espanyola.

ESQUERRA REPUBLICANA BALEAR

La fundació del partit Esquerra Republicana a Alcúdia es deu fonamentalment al ric propietari Antoni Mª Qués Ventayol Torró que gaudia d'una bona posició social i econòmica en el municipi.

Antoni Mª Qués Ventayol va néixer el 3 d'abril de 1888 al carrer de la Parra n.3 d'Alcúdia, era fill de de Antoni Qués Ventayol Torró Gros i d'Antonia Ventayol Vives. El seu pare que era soci de Joan March Verga va fer una important fortuna durant la primera guerra mundial, mentre Antoni Mª Qués va fixar la seva residència

¹⁵² B.O.P. n.10448, 23 de novembre 1933

¹⁵³ LA VANGUARDIA, 19 de desembre 1934 p.27

¹⁵⁴ AMA, Sig 86, Correspondència entrades, Lligal 11 varis 1935

¹⁵⁵ Era misser resident a Palma

¹⁵⁶ AMA, Sig 169, Libre de comunicacions de sortida n.71 1936

a Algèria sent apoderat i home de confiança de Joan March, allí es va casar amb una rica hereva francesa i va enviduar als pocs anys, va decidir tornar a Mallorca on va fixar la seva residència a Palma. Era membre del Partit Liberal, delegat¹⁵⁷ i accionista de la companyia Transmediterrània i membre del Rotary Club de Mallorca.

Al començament de la Segona República es va barallar amb Joan March Ordinas que li va causar un profund disgust personal que li va portar a separar-se del partit Liberal.¹⁵⁸ Va ser cessat, el 30 de gener de 1931, en el càrrec de delegat de la companyia Transmediterrània a Palma, també els seus germans Jaume i Joan en els seus càrrecs de cap de negociat i cap d'oficines.¹⁵⁹

La seva ideologia va ser evolucionant cap al republicanisme d'esquerres, es va afiliar a Esquerra Republicana de Manuel Azaña, la seva folgada posició social ho podia mantenir independent però el volia estar en bones relacions amb les autoritats locals que representessin la política governant, així podia afavorir als seus amics i dependents, però en el fons era més conservador que ningú.¹⁶⁰

L'11 d'octubre de 1931, el governador civil Màxim Cajal, l'inspector de primer ensenyament Fernando Leal, Antonio Mª Qués i altres autoritats van visitar l'ajuntament d'Alcúdia. El batle va donar compte en la sessió plenària de la visita efectuada "el propietario Antonio Mª Ques Ventayo, en representación de su señora madre, Antonia Ventayol Vives, donante de veinte cinco mil pesetas, para la construcción de una escuela graduada de cuatro grados para niños, habia girado a esta ciudad para resolver definitivamente el asunto de los fosos y murallas, los cuarteles de infantería y caballería, y también dar forma a la donación hecha por la expresada Antonia Ventayol.

Después el presidente dijo que Antonio Mª Ventayol Qués donaba también cinco mil pesetas para la escuela graduada y que dicho señor adelantaría, sin interés alguno, la cantidad necesaria para la terminación de las obras, cuyo reembolso se verificaría cuando el Estado abone al ayuntamiento la subvención correspondiente".¹⁶¹

El 8 d'abril de 1934, va donar començament l'assemblea constituent del nou partit Esquerra Republicana Balear per la fusió d'Acció Republicana i el Partit Radical Socialista Independent, a tal fi es van reunir en el cafè Terminus amb un menjar i després van seguir a la tarda en el saló d'actes d'E.R.B. , es va acordar confeccionar els estatuts d'E.R.B. i a continuació es va procedir a l'elecció de de els càrrecs electius, amb residència a Palma del Consell Regional, sent triat president Vicenç Tejada, vicepresident Jaume Comas, secretari Eduard Gomez, tresorer Emili Darder i comptador Antoni Mª Qués.¹⁶²

El 2 de juliol de 1934, Francesc Gelabert Truyol i Sebastià Salort Rosselló van presentar un ofici al Govern Civil, desitjant constituir una agrupació filial del partit Esquerra Republicana Balear a Alcúdia i per això presentaven el seu reglament perquè pogués ser aprovat. El secretari Sebastià Salort va presentar, l'11 de juliol, una certificació de l'acta de constitució.

El 12 de juliol de 1934, es van reunir els senyors que desitjaven formar una agrupació del partit Esquerra Republicana Balear, a continuació es va designar a la junta directiva, sent triat:

President: Nicolau Cifre Truyol

¹⁵⁷ LA VANGUARDIA, 6 d'agost 1924

¹⁵⁸ CRÒNICA D'UNA INFAMIA, Josep Moll Marquès p.403

¹⁵⁹ LA VANGUARDIA, 30 de gener 1931 p.24

¹⁶⁰ CRÒNICA D'UNA INFAMIA, op. cit. p.403

¹⁶¹ AMA, Sig 34, Llibre d'actes p.32

¹⁶² ULTIMA HORA, 10 d'abril 1934 p.4

Vicepresident: Miquel Reynés Alemany
 Secretari: Sebastià Salort Rosselló
 Sotssecretari: Bartomeu Adrover Brodat
 Tresorer: Francesc Gelabert Truyol
 Vocals: Joan Company Oller
 Llorenç Cladera Cifre
 Josep Llabrés García
 Antoni Llabrés Vives
 Bartomeu Mestre Vila¹⁶³

El local d'esquerra republicana es va inaugurar el 15 de juliol amb un solemne acte, el diari República ho destacava a les seves pàgines "constituïda ja desde fa alguns dies l'agrupació, la junta directiva volgué donar solemnitat a la inauguració del seu local social, espaiosíssim, del primer pis del número 8 de la plaça Constitució i igualment tengueren interès en que hi assistissin alguns membres del consell regional del partit. A tal fi es desplaçaren allí al pasat diumenge els correligionaris Qués, Jofre i Carreras.

Davant un públic nombrosíssim, el president senyor Cifre, obrí l'acte i després d'una breu presentació dels oradors, aquests prengueren la paraula amb l'ordre indicat.¹⁶⁴

El 24 d'octubre de 1934, el batle comunicava al comandant militar de Balears que havia estat destituït el regidor Nicolau Cifre Truyol d'Esquerra Republicana Balear.¹⁶⁵

El 14 de gener de 1935, el batle va donar avis al president d'Esquerra Republicana Balear que podien reprendre les activitats tots els centres i societats obreres d'esquerra que no hagin tingut responsabilitats judicials.¹⁶⁶

El 14 de febrer de 1936, es va enviar una comunicació al secretari d'Esquerra Republicana de Palma en la qual s'autoritzava a pegar uns cartells de propaganda electoral en la via pública. El cartell començava amb les paraules: Alcudiençs treballadors i acabava: per l'emancipació de les classes humils. Alcudiençs voteu per la candidatura esquerrana.¹⁶⁷ A la nit del mateix dia es va celebrar un acte electoral pel Front Popular en el teatre de la plaça Constitució, l'acte va estar presidit per Nicolau Cifre Truyol president d'Esquerra Republicana a Alcúdia, durant l'acte va intervenir Antoni Mª Qués Ventayol que va dir " "que cuando el aconseja que se vote a la candidatura izquierdista, indica o que el aconseja que se vote a la candidatura o que cree que va bien y que es el único remedio para que las cosas vayan empeorando, pues las derechas gobiernan y quieren seguir gobernando equivocadamente con guardia civil, policía, ejército etc.. en lugar de ir aumentando paulatinamente el bienestar obrero. Agrega que es corriente se diga ahora que se está peor que con la monarquía y es verdad, pues la República está servida por los mismos de la monarquía, y alude al ayuntamiento de Alcudia que les votaron como izquierdista y, dice, se han echado a la derecha. Continúa manifestando que un amigo suyo de Barcelona que está en la Aduana le dijo que tenía que ir muy temprano a la oficina debido a que diariamente recibe telegramas ordenando se dejen pasar determinadas mercancías prohibidas que constituyen un fraude al Estado y el dinero del fraude se lo repartían ciertos primates políticos ayudando además con estas mercancías a la competencia

¹⁶³ ARM, G.C. Expedient de Associacions 1635/2500

¹⁶⁴ DIARI REPÚBLICA n.26, 21.7.1934

¹⁶⁵ AMA, Sig.168, Registre de sortida 1934 n.515

¹⁶⁶ AMA, Sig 169, Registre de sortida 1935 n.34

¹⁶⁷ AMA, Sig 169, op. cit. 1936 n.75

de los productos españoles; que los sucesos de Asturias fueron provocados por ciertos políticos como Salazar Alonso y que en ellos se mató por la espalda a honrados obreros y que los muertos de Asturias serán unos verdaderos mártires; que si hay desórdenes en España es porque el gobierno lo hace mal como una cupletista cuando se la patean. Dice que la pequeña propiedad debe ser respetada pero no aquella que únicamente sirve para ir a cazar su propietario y que las leyes de la República no consisten en expropiar a nadie sino en indemnizar debidamente y no hacen negocios tan sucios como el del Straperlo y el del Crédito Balear".¹⁶⁸

El 9 de març de 1936, es va reunir la recentment nomenada comissió gestora pel governador civil, en la sessió va ser nomenat batle¹⁶⁹ per aclamació a Bartomeu Mestre Vila Garriga¹⁷⁰ d'Esquerra Republicana Balear, tot seguit va passar a ocupar la butaca presidencial i després de donar les gràcies als seus companys per la distinció que li havien dispensat, va oferir al públic administrar justícia; també va fer ús de la paraula el gestor Miguel Domingo Calafat qui va saludar als seus companys de la societat obrera i va dir que en tot moment procurarà que es faci justícia.¹⁷¹

El 14 de març de 1936, en la sessió de l'ajuntament es va decidir suspendre de sou i de feina al secretari Sebastià Ventayol Torrens Frare per irregularitats ocorregudes durant els anys 1927-29 i a l'oficial de secretaria Jaume Qués Capellà Secretari per la seva desafecció al règim republicà, també es va suspendre al dipositari interí Sebastià Ventayol Ventayol. A causa de la gravetat dels fets denunciats¹⁷² que podia ser causa de destitució, es va nomenar al gestor Miquel Domingo Calafat per instruir l'oportú expedient. Va ser nomenat secretari amb caràcter interí a Rafel Moragues Vila i dipositari a Onofre Adrover Fullana.¹⁷³

El 13 d'abril de 1936, es va acordar solemnitzar el cinquè aniversari de la proclamació de la República, aprovant-se el següent programa: dia 13 a la nit, concert per la banda de música, dia 14 al matí, cercavila per la banda de música i a les onze "lunch" popular a l'ajuntament i concert per la citada banda de música; a les quatre de la tard carreres ciclistes i pedestres atorgant-se valuosos premis, a la nit balls populars en la plaça Constitució.¹⁷⁴

L'11 de maig de 1936, l'ajuntament va acordar dirigir un afectuós telegrama de felicitació a D. Manuel Azaña Diaz, amb motiu de la seva elevació a la primera magistratura de la República i a D. Santiago Casares Quiroga amb motiu de la seva designació per a la presidència del Consell de Ministres.¹⁷⁵

El 18 de juny de 1936, una vegada examinat detingudament l'expedient i llegit pel secretari el plec de càrrecs que va formular el gestor instructor i també el plec de descàrrecs presentat pel referit funcionari format expedient, sotmetent el gestor instructor a la consideració de la corporació municipal. Després de deliberar llarga estona es va acordar per unanimitat destituir a Sebastià Ventayol Torrens del càrrec de secretari municipal. El 20 de juny de 1936, una vegada llegit i examinat l'expedi-

¹⁶⁸ AMA, Sig 86, Correspondencia entrades 1936

¹⁶⁹ AJTMT33, causa 429/1936. Miquel Domingo Calafat va declarar que per mediació d'Antoni Mª Qués amic del governador Liarte, va ser nomenat Bartomeu Mestre Vila batle d'Alcúdia.

¹⁷⁰ Era el llogater del magatzem a la plaça davall el centre d'esquerra republicana i homo de confianza d'Antoni Mª Qués a Alcúdia.

¹⁷¹ AMA, Sig 37, llibre d'actes p.29

¹⁷² Es referia a una denúncia del Front Popular perquè comprovessin les irregularitats comeses per ajuntaments anteriors.

¹⁷³ AMA, Sig 37, llibre d'actes p.31-34

¹⁷⁴ AMA, Sig 37, llibre d'actes p.39

¹⁷⁵ AMA, Sig 37, op. cit. p.42V

ent, es va acordar destituir a Jaume Qués Capellá del càrrec d'oficial de secretaria.¹⁷⁶

El 19 de juliol de 1936 al matí, va ser detingut per la guàrdia civil Antoni Mª Qués Ventayol a la seva casa familiar d'Alcúdia on estiuejava. El tinent de carabiners Camilo Alvarez Ruiz quan va dissoldre la societat d'Esquerra Republicana, estant present Bartomeu Mestre Vila li va replicar que s'anava a clausurar. El suboficial de la guàrdia civil a l'arribada de Palma a la tarda va anar al magatzem de la plaça i li va dir a Bartomeu Mestre Vila que havia de posar-se a la disposició del tinent de carabiners, aquest va baixar de seguida al Port per fer-ho.

L'endemà va fer la vida de costum, sobre les 11:00 h. va ser a l'ajuntament a despatxar els assumptes de tràmit, després de de menjar va rebre l'encàrrec del tinent de carabiners que anés a la casa consistorial, trobant allà al tinent i sergent de carabiners i al suboficial de la guàrdia civil, el tinent li va fer present que s'havia declarat l'estat de guerra i que anava a fer-se càrrec de l'ordre públic havent de quedar batle en funcions administratives de la batlia interinament fins que el govern civil nomenés un nou batle, a això es va prestar afirmativament dient que no ocorreria cap aldarull en el Port, com així va ocórrer fins al 22 de juliol en què va lliurar totes les funcions al nou batle Magí Marquès Estrany.¹⁷⁷

El 21 de juliol de 1936, el governador García Ruiz adduint raons d'ordre públic va nomenar batle a Magí Marquès Estrany, que no era falangista, constituint amb cinc veïns la nova Comissió Gestora.¹⁷⁸

El 24 de juliol de 1936, es van reunir a l'ajuntament Bartomeu Mestre Vila i el nou batle Magí Marquès Estrany amb l'objecte d'examinar el llibre d'actes, comptabilitat i uns altres.¹⁷⁹

En iniciar-se la guerra civil, els directius d'Esquerra Republicana d'Alcúdia sofriran la repressió i seran empresonats, la junta estava formada, el mes de juliol de 1936, pel president: Nicolau Cifre Truyol, vicepresident: Miquel Reynés Alemany, secretari: Martí Ferrer Martí i Onofre Adrover Fullana, sotssecretari: Antoni Morell Vera, comptador: Pere Guaita Moll, tesorero: Francesc Gelabert Rotger, Vocals: Llorenç Cladera Cifre, Sebastià Vives Rotger i Joan Martí Reynés.¹⁸⁰

Antoni Mª Qués Ventayol va estar empresonat a Illetes i la Presó Provincial, sent jutjat en consell de guerra juntament amb Emili Darder, Alexandre Jaume i Antoni Mateu, va ser condemnat a mort i afusellat el 24 de febrer de 1937 en la tàpia del cementiri de Palma.

Bartomeu Mestre Vila, va ser detingut el 9 d'agost i empresonat en Ca Mir, va jutjat, el 22 de novembre de 1937, en la causa 429/1936 al costat d'Antonio Fernández Villa i Salvadora Batllaura Rubinat pel delictes d'auxili a la rebel·lió militar. Va ser condemnat a 30 anys de presó, el 25 de febrer de 1941 li va ser commutada la pena a 6 anys i 1 dia. El 12 d'agost de 1942 va sortir en llibertat condicional fixant la seva residència a Pollença d'on era natural la seva esposa.¹⁸¹

FALANGE ESPAÑOLA DE LAS J.O.N.S.

La fundació de Falange Espanyola a Mallorca es deu bàsicament als contactes que un estiuejant del Mal Pas (Alcúdia), Alfredo Corominas va establir amb el procu-

¹⁷⁶ AMA, Sig 37, op. cit. p. 47-48

¹⁷⁷ AJTMT33., causa 429/1936

¹⁷⁸ AMA, Sig 86, Correspondència entrades 1936

¹⁷⁹ AMA, Sig. 37 op. cit. p.50

¹⁸⁰ B.O.P. n. 10904, 22 d'octubre 1936

¹⁸¹ AJTMT33, causa 429/1936

rador Antoni Nicolau Montaner.

En el mes de juliol de 1933, el procurador Antoni Nicolau s'entrevistava amb Alfredo Corominas, iniciant una amistat que més tard havia de superar-se en l'entranyable camaraderia falangista. Allí tractaven de fer possible l'organització de Falange a Mallorca, en un canvi d'impressions i en un intercanvi mutu d'entusiasme.¹⁸²

El marquès de Zayas contava que "la Falange local de Alcudia se organizó en abril de 1936, aunque los camaradas que la componían hacían propaganda desde bastante tiempo atrás. Estaba integrada por los camaradas Antonio Vallés Bonnin, Rafael Vich Domingo, Jaime Qués Capellá, Gabriel Torres Plomer, Antonio García Truyol, Jaime Parrona Vich, Antonio Serra Daniel y Francisco Viver Ventayol.

El primero de la lista fue nombrado jefe local por el camarada Alfonso de Zayas. Celebraban reuniones clandestinas para cumplimentar las órdenes recibidas y la mayoría sufrieron prisión, como propagandistas en Alcudia, y en ocasiones en otros pueblos. La labor que realizaron a todas horas entre amigos y enemigos dió como resultado se presentasen voluntarios para el frente de Porto cristo más de cuarenta jóvenes de Alcudia." ¹⁸³

El 16 d'abril de 1936, el batle va comunicar al governador que havia complimentat les seves ordres, havent-se verificat diversos registres domiciliaris amb resultat negatiu. A més li notificava que es va celebrar el cinquè aniversari de la República amb gran entusiasme sense incidents durant la celebració dels actes.¹⁸⁴

El 17 d'Abril de 1936, el batle Bartomeu Mestre Vila va denunciar a Bartomeu Ventayol Ventayol, Jaume Qués Capellá, Rafel Vich Domingo i Gabriel Torres Plomer per repartir propaganda feixista " los individuos denunciados hayan amparo y protección en un café que bajo el aparente nombre de una sociedad recreativa llamado Circulo Alcudense, se dedican sus principales dirigentes a fomentar los manejos anteriormente citados, habiendo podido averiguar que las hojas clandestinas de Falange Española fueron entregadas por Antonio Nicolau, conocido fascista en Palma de Mallorca." ¹⁸⁵ Una vegada efectuada les detencions per la guàrdia civil, el batle va enviar un telegrama al governador "habiendo efectuado 4 detenciones de individuos que por actuaciones anteriores y de significación fascista considera indispensable mantenimiento orden público, espero de vd. órdenes sobre el particular." ¹⁸⁶ L'endemà va enviar als quatre detinguts a la presó de Sant Domingo a Inca a disposició del governador civil,¹⁸⁷ allà van estar poc temps i ben aviat van ser alliberats.

El 20 de juny de 1936, el batle informava al governador civil del repartiment de propaganda clandestina per part de falangistes a la ciutat "tengo el honor de remitir a vd., tres hojas clandestinas de Falange Española de las JONS que han sido encontradas en esta ciudad y que debieron repartirse a altas horas de la noche. Lo que participo a V:E. a los efectos oportunos , significándole que por esta alcaldía se practican gestiones para el total esclarecimiento de los hechos." ¹⁸⁸

El batle Bartomeu Mestre va cridar en diverses ocasions a Rafael Vic per cridar-li l'atenció i que els joves feixistes no causessin aldarulls ni algaravies pel be i la pau de la població.¹⁸⁹

¹⁸² J. MASCARÓ PASARIUS, *Història de Mallorca Vol.V p.10-11, La Segona República Espanyola*

¹⁸³ AMA, Sig 169, Registre de sortida 1936 n.204

¹⁸⁴ AMA, Sig 169, op. cit. n.208

¹⁸⁵ AMA, Sig 169, op. cit. n.207

¹⁸⁶ AMA, Sig 169, op. cit. n.212

¹⁸⁷ AMA, Sig 169, op. cit. n.400

¹⁸⁸ AJTMT33.,causa 429/1936

¹⁸⁹ AMA, Sig 169, Registre de sortida 1936 n.498

El 8 de juliol de 1936, el batle va denunciar al comandant de lloc de la guàrdia civil que en la nit passada havien estat arrencades algunes plaques dels carrers de la ciutat, totes elles pertanyents a il·lustres personalitats, li pregava que disposés una parella de vigilància des de la matinada a l'alba perquè no es repetissin els fets.¹⁹⁰

El 20 de juliol de 1936, van arribar 2 camions militars i l'escamot de soldats va ocupar la plaça, van fer obrir totes les portes i finestres de les cases i davant una multitud de gent van lliurar el bàndol de guerra signat pel general Goded.

CONCLUSIONS

L'associacionisme a Alcúdia durant la Segona República serà d'una eclosió de societats i partits d'un caràcter marcadament polític, hi haurà també una associació recreativa nova en aquest període com La Peña de tendència conservadora en els seus afiliats i unes altres que es crearan com el Club Alcúdia i el Patronat Catòlic Social de la vall de Són Fe d'escassa activitat en ser fundades al final de la Segona República, a més de les que ja funcionaven durant la Restauració.

En aquest període la vida social i associativa girarà al voltant de la plaça, serà el punt de trobada en els cafès després de la jornada laboral on els alcudienecs parlaran de política i dels problemes quotidians, també s'informaran a través de la ràdio i la premsa dels canvis polítics que succeiran d'una forma vertiginosa.

Un altre lloc important serà el port, allí treballaven els carregadors i descarregadors dels vaixells de passatgers i mercaderies, els pescadors i mariners formant un grup social molt important que es veurà afectat per la baixada de l'activitat pesquera a causa de la falta de demanda en els ports peninsulars i l'endeutament per la posada de motors en les embarcacions, la crisi del sector s'allargarà en tot el període republicà.

Aquest període de govern municipal republicà es veurà caracteritzat per la falta de recursos econòmics i d'inversions governamentals, la sobreexplotació forestal de les muntanyes comunals per cobrir les despeses extraordinàries de l'ajuntament farà que es prohibeixi la tala de pins, solament al final arribarà aprovat la repoblació forestal de la muntanya de la Victòria i el projecte de millora i ampliació del port, només la iniciativa privada emprendre projectes turístics com la construcció de l'hotel i camp de golf i la urbanització del poble espanyol a Alcanada.

La Segona República a Alcúdia es divideix en tres períodes molt definits: el primer va des de la proclamació de la República fins a la mort del batle Jaume Ramis Mut (1931-1933), que coincideix amb el bienni republicà, el segon sota la presidència del batle Bartomeu Serra Bisbal que abasta el bienni negre (1933-1936) i el tercer amb la victòria del Front Popular (1936) i el batle popular Bartomeu Vila Mestre.

El primer període, sota la presidència de Jaume Ramis Mut es caracteritza pel seu caràcter populista i de fervor republicà, l'entusiasme popular que va deslligar l'adveniment de la República va portar una major participació popular en les sessions de l'ajuntament, fins al punt que alguns assistents interrompien als regidors. Molts dels assistents veuran defraudades les seves expectatives en veure que els seus anhels de construir una escola graduada no arribava, a poc a poc sorgiran dissidències en el Centre Republicà i qüestionaran el seu accionar caciquil. Al final Jaume Ramis s'anirà apropant a Joan March per renovar la seva vella amistat i reactivar els

---

¹⁹⁰ AMA, Sig 169, Registre de sortida 1936 n.498

seus negocis de tabac, aquest fet provocarà la repulsa dels seus socis els socialistes.

El segon període, sota la presidència de Bartomeu Serra Bisbal, aquest que era republicà de dretes es va afiliar al partit de Centre Republicà de Joan March, formant majoria amb els quatre regidors del partit Republicà de Centre, aquest fet va provocar la crítica dels seus ex-socis els socialistes vist el gir polític que havia donat l'ajuntament, amb la victòria radical-cedista al novembre de 1933 s'intensificaran els contactes amb el diputat menorquí Teodor Canet per aconseguir el projecte de millora del port i amb Lluís Zaforteza per a la repoblació forestal, s'aconseguiran al final del seu mandat aconseguint pal·liar l'atur obrer, també la cessió definitiva a la ciutat dels fossats i muralles. Altres projectes com la la carretera del Port Pollença a Alcúdia i la construcció de l'escola graduada hauran d'esperar.

El tercer període, sota la presidència de Bartomeu Mestre Vila es caracteritza per la radicalització de la vida política local, un sector conservador i monàrquic veurà amb preocupació la victòria del Front Popular i l'ascens de l'esquerra a Alcúdia. El cessament del secretari Sebastià Ventayol i l'oficial major Jaume Qués provocaran el malestar i el rebuig del sector més conservador. El tarannà del batle amb un to conciliador i pactista no serà suficient perquè cada vegada més es vagi distanciant i dividint la societat en dos blocs, el començament de la guerra civil marcarà el final d'un somni per a molts alcudienços.

ARXIUS

AMA Arxiu Municipal d'Alcúdia
AJTMT33 Arxiu Juzgado Togado Militar Territorial 33 Palma de Mallorca
ARM Arxiu Regne de Mallorca

DIARIS

Diari La Almudaina
Diari Ciutadania
Diari El Obrero Balear
Diari Ultima Hora
Diari República
Diari La Veu de Mallorca
Diari La Vanguardia
B.O.P. Boletín Oficial de la Provincia de Baleares

BIBLIOGRAFIA

DARDER JOAN i OLIVER PERE, Els inicis de la pesca al bou a Alcúdia, V Jornades d'Estudis Locals d'Alcúdia. Ajuntament d'Alcúdia, 2007.
DE ZAYAS ALFONSO, Historia de la Vieja Guardia de Baleares.
FERRER GUASP PERE, Contraban, República i Guerra.
MASCARÓ PASARIUS J., Història de Mallorca Vol.V, La Segona República Espanyola.
MOLL MARQUÈS JOSEP, Crònica d'una Infàmia.
MORRO MARCÉ MATEU, Esquerra Republicana Balear, Quinze anys dels Premis d'investigació Ciutat de Palma.
POU SABATER JOSE M^a, El doble crimen de Argel. El proceso que debe conocer toda España (1934).
SERRA BUSQUETS SEBASTIÀ I COMPANYY MATEU ARNAU (COORD.), El moviment associatiu a les illes Balears, XIX Jornades d'Estudis Històrics Locals, Palma 2000

SERRA BUSQUETS SEBASTIÀ I COMPANYY MATES ARNAU (COORD.), La Segona República, XXV Jornades d'Estudis Històrics Locals, Palma 2006
SUAREZ SALVÀ MANEL, La presó de Can Mir
QUETGLAS DAMIÀ, Memòria Civil. Mallorca en guerra. Aproximació al que passà a Alcúdia, col·leccionable n.39 diari Balears (1986)

PLANTES AUTÒCTONES DE LES ILLES BALEARS AL TERME MUNICIPAL D'ALCÚDIA

Rafel Cladera Bibiloni
Enginyer Agrònom

PRÒLEG

Les plantes que ens envolten són sovint maltractades, ignorades i devaluades, se les anomena, amb massa freqüència "males herbes" o "bordes". Per altra banda, ens criden l'atenció certes plantes exòtiques i omplim d'aquestes els nostres jardins.

Una de les principals causes d'aquests fets és el desconeixement que tenim de la nostra flora autòctona. És sabut, que allò que no es coneix difícilment es pot estimar, ni tan sols respectar.

Intentarem amb aquesta intervenció, donar a conèixer les nostres plantes, o almenys provocar, l'interès per aquestes a les persones que vinguin a aquestes jornades. donarem informació sobre la seva classificació botànica, (família, gènere, espècie), i divulgarem el seu nom popular, ja que forma part de la nostra cultura. També incidirem en la seva utilitat actual i la que els donaven els nostres avantpassats.

Així, trobarem plantes que són utilitzades, per a la fabricació de mobles, objectes artesans, producció de carbó, construccions de bardisses. Altres són ornamentals, aromàtiques, medicinals, ... Farem principal incidència en el fet que totes aporten a la natura una gran riquesa en diversitat genètica, són més resistents a condicions adverses que les plantes cultivades, amb què estan emparentades.

Farem també referència a les plantes exòtiques, introduïdes amb finalitats més o menys justificables però que en ocasions, s'han descontrolat i ocupen zones del nostre entorn. Unes s'hi han adaptat i s'han integrat aportant variabilitat i riquesa a la nostra flora; altres han desplaçat les plantes autòctones i fins i tot han fet desaparèixer algunes espècies endèmiques de les nostres Illes.

Per últim, volem proposar a les autoritats competents que part de les nostres plantes autòctones, fins i tot endèmiques, ocupin un lloc dins els jardins municipals,

rotondes de carreteres, passeigs, rondes, etc., i que figuri el nom al peu de cada una d'aquestes. Així properes generacions podrien conèixer les plantes que ens envolten, i aprendrien a estimar la nostra riquesa i a respectar el nostre entorn, a més a més aquests jardins podrien servir com a reserva de plantes autòctones i endèmiques.

Voldria agrair a tres persones que m'engrescaren dins el món de la botànica, el Sr. Del Monte, Marcial, dos encarregats del laboratori de botànica i a la vegada apassionats per les plantes, i a Pablo del Monte, que feia el doctorat dins el mateix departament, avui catedràtic de Botànica de l'Escola d'Enginyers Agrònoms de Madrid.

També vull agrair a Raimon, la cançó titulada Al meu País la pluja, que reproduïm aquí, en especial la segona estrofa, em va fer pensar que jo no volia, per als meus fills, una escola com la que la meva generació havia viscut.

Per últim agrair l'ajut que he rebut de la meva família, en especial Mª Àngeles, Martí, Lluc i Bea, així com de multitud d'amics com Pere Vicens, Gero Corró, Joan Bibiloni, Xisca Serra i un llarg etcètera de persones, pel seu suport moral, pacient i tècnic a l'hora de posar nom a totes les espècies.

AL MEU PAÍS LA PLUJA

Al meu país la pluja no sap ploure:
o plou poc o plou massa;
si plou poc és la sequera ,
si plou massa és la catàstrofe.
Qui portarà la pluja a escola?
Qui li dirà com s'ha de ploure?
Al meu país la pluja no sap ploure.

**No anirem mai més a escola.
Fora de parlar amb els de la teua edat
res no vares aprendre a escola.
ni el nom dels arbres del teu paisatge,
ni el nom de les flors que veies,
ni el nom dels ocells del teu món,
ni la teva pròpia llengua.**

A escola et robaven la memòria,
feien mentida del present.
La vida es quedava a la porta
mentre entràvem cadàvers de pocs anys.
Oblit del llamp, oblit del tro,
de la pluja i del bon temps,
oblit del món del treball i de l'estudi.
"por el Imperio hacia Dios"
des del carrer Blanc de Xàtiva.
Qui em rescabalarà dels meus anys
de desinformació i desmemòria?

Al meu país la pluja no sap ploure:
o plou poc o plou massa;
si plou poc és la sequera ,
si plou massa és la catàstrofe.
Qui portarà la pluja a escola?
Qui li dirà com s'ha de ploure?
Al meu país la pluja no sap ploure.

RAIMON (Del llibre D'aquest viure insistent)

FAMÍLIA Abietàcies
GÈNERE Pinus
ESPÈCIE halepensis Mill.
NOM COMÚ Pi mediterrani, pi blanc, pi garriguenc
Castellà: Pino carrasco

LOCALITZACIÓ Arbre comú.

FLORACIÓ Primavera, i fructifica en la tardor de l'any següent.

OBSERVACIONS Proporciona la trementina.
Presenta flors masculines i femenines a un mateix arbre.

FAMÍLIA	Anacardiàcies
GÈNERE	Pistacia
ESPÈCIE	lentiscus L
NOM COMÚ	Mata Castellà: Lentisco

LOCALITZACIÓ Comuna des del nivell de la mar fins als 700 metres

FLORACIÓ Març

OBSERVACIONS Bonnier denomina a aquesta FAMÍLIA Terebintàcies .
Té propietats astringents.
Del fruit (llentrisca), se n'extreia un oli que s'usava en l'enllumenat. (llums de cruia).
De la reina se'n treu un vernís.
S'utilitza com a peu de P. vera.

FAMÍLIA Araliàcies
GÈNERE Hedera
ESPÈCIE helix L
NOM COMÚ Heura
Castellà: Hiedra

LOCALITZACIÓ Comuna sobre roques, parets i soques d'arbres.

FLORACIÓ Setembre

OBSERVACIONS

- La infusió de fulles verdes s'utilitza per rentar, exteriorment les ferides.
- Els fruits són laxants.
- Els fruits s'utilitzen per tenyir de gris-violeta.
- Les fulles torrades tenen propietats vermífugues.

FAMÍLIA
GÈNERE
ESPÈCIE
NOM COMÚ

Capparidàcies
Capparis
spinosa L
Taperera
Castellà: Alcaparra

LOCALITZACIÓ

Llubí, Campos, com a zones de cultiu
Murades d'Alcúdia, subespontànies

FLORACIÓ

Abril - agost

OBSERVACIONS

Els botons florals (tàperes) i
els fruits (taperots), són utilitzats com a
envinagrats.

FAMÍLIA	Cistàcies
GÈNERE	Cistus
ESPÈCIE	albidus L
NOM COMÚ	Estepa blanca

LOCALITZACIÓ	Comuna, molt adaptada des de vorera de mar fins als 1.200 metres. A Alcúdia la trobam al puig de Sant Martí, la Talaia, platges.
---------------------	--

FLORACIÓ	Març - maig
-----------------	-------------

OBSERVACIONS	Arbust de 30 - 90 cm. Fulles blanquinoses. Flors rosades i grans.
---------------------	---

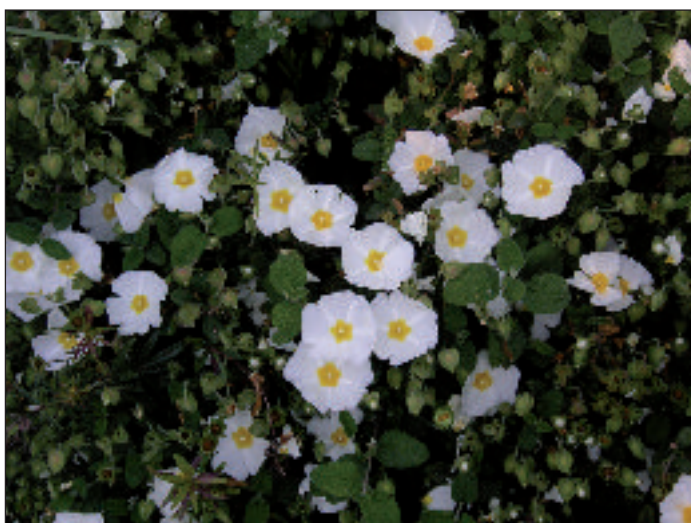
FAMÍLIA	Cistàcies
GÈNERE	Cistus
ESPÈCIE	creticus L incanus L
NOM COMÚ	Estepa blava
LOCALITZACIÓ	Badia d'Alcúdia, escassa
FLORACIÓ	Abril- maig
OBSERVACIONS	La majoria d'autors la identifiquen com C. creticus L. Bonafé ho fa com C. incanus L

FAMÍLIA	Cistàcies
GÈNERE	Cistus
ESPÈCIE	monspeliensis L
NOM COMÚ	Estepa llimonenca
LOCALITZACIÓ	Garriga, muntanya i dunes costaneres
FLORACIÓ	Març - maig
OBSERVACIONS	Arbust d'un metre d'alçada. Fulles aromàtiques i aferradisses. Flors blanques i petites.

FAMÍLIA	Cistàcies
GÈNERE	Cistus
ESPÈCIE	salvifolius L
NOM COMÚ	Estepa negra
LOCALITZACIÓ	Garriga i muntanya fins als 1.000 metres. Per tot arreu.
FLORACIÓ	Març - maig
OBSERVACIONS	Arbust de 20 - 60 cm. Fulles obscures. Flors blanques.

FAMÍLIA	Compostes (Asteràcies)
GÈNERE	Cichorium
ESPÈCIE	intybus L
NOM COMÚ	Cama-roja. Castellà: Achicoria
LOCALITZACIÓ	Comuna pels camins i camp conreats.
FLORACIÓ	Abril - juny
OBSERVACIONS	Són tòniques, diürètiques, riques en vitamines. Es mengen trempades en ensalada i bullides, les millors són les nascudes dins un guaret de faves. Les arrels torrades s'utilitzen com a sucedani del cafè. Les infusions són estomacals. Actualment se'n cultiven algunes varietats, com l'endívia.

FAMÍLIA	Compostes (Asteràcies)
GÈNERE	Cynara
ESPÈCIE	cardunculus L
NOM COMÚ	Card coler, card de formatjar Castellà: Cardo lechoso
LOCALITZACIÓ	És comú entorn de les possessions Alcúdia.
FLORACIÓ	Juny - juliol
OBSERVACIONS	Conté inulina. S'utilitzaven els pèls de les flors (carxofes) per formatjar. Les parts comestibles són bones per la diabetis. N'hi ha tres varietats: Pèls blaus. El millor per formatjar. Pèls roses. Pèls blancs El seu parent cultivat és Cynara scolymus Carxofera

FAMÍLIA Euforbiàcies
GÈNERE Euphorbia
ESPÈCIE dendroides L
NOM COMÚ Lletrera
Castellà: Lechetrezna

LOCALITZACIÓ Prop de la mar.
Alcúdia (puig de Sant Martí, mirant al nord,
i a les costes de Manresa). Pollença. Lluc.

FLORACIÓ Març - abril

FAMÍLIA
GÈNERE
ESPÈCIE
NOM COMÚ

Fagàcies
 Quercus
 ilex L
 Alzina.
 Castellà: Encina

LOCALITZACIÓ

Lluc - Valldemossa. Llubí
 Dehesa del S.O. peninsular
 A Alcúdia hi ha exemplars disseminats i el
 bosquet de Ca na Lloreta

FLORACIÓ

Abril - maig

OBSERVACIONS

Fructificació: desembre
 Hi Ha multitud de formes basades en la
 forma de les fulles.
 Els fruits s'utilitzen per alimentar el ramat porcí,
 també com a alimentació humana.
 De les branques, residus de poda, se'n fa carbó.

Subespècies:

A) D'aglans amargs: genuïna P.Cout.
 B) D'aglans dolços: bellota (Desf) A.D.C.

Sinònims:

Quercus rotundifolia Lamk

FAMÍLIA	Gramineas
GÈNERE	Ampelodesma
ESPÈCIE	mauritanicum Durd. et Schinz
NOM COMÚ	Càrritx, carcera Castellà: Carrizo
LOCALITZACIÓ	Molt comú, des del litoral fins als 1.400 metres.
FLORACIÓ	Abril
OBSERVACIONS	Era una pràctica corrent la crema controlada per obtenir-ne pastures, ja que les fulles tendres se les menja el bestiar oví.

FAMÍLIA
GÈNERE
ESPÈCIE
NOM COMÚ

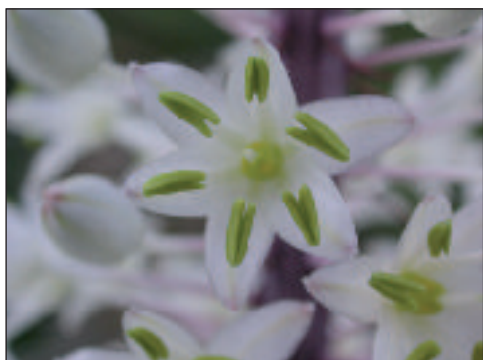
Liliàcies
Urginea
marítima (L) Baker
Ceba marina.
Castellà: Cebolla albarrana

LOCALITZACIÓ

Comuna a les muntanyes.
La Victòria, el coll Baix (Alcúdia)
Serra de Tramuntana
Los Yébenes (Toledo)

FLORACIÓ

Setembre - novembre

FAMÍLIA Mirtàcies
GÈNERE Myrtus
ESPÈCIE communis L
NOM COMÚ Murta.
Castellà: Mirto, Arrayán

LOCALITZACIÓ Comuna, dins garrigues.

FLORACIÓ Maig - juliol

OBSERVACIONS Les fulles, fruits i flors són estimulants.
La infusió de fulles és diürètica i anticatarral.
És antisèptica si s'aplica externament.
S'utilitza en cosmètica.
És una planta molt aromàtica.

FAMÍLIA	Oleàcies
GÈNERE	Olea
ESPÈCIE	europaea L
VARIETAT cultivada	europaea DC
NOM COMÚ	Olivera
	Castellà: Olivo
VARIETAT silvestre	silvestres Brot
NOM COMÚ	Ullastre (Revell)
	Castellà: Acebuche
LOCALITZACIÓ	Per tot arreu.
FLORACIÓ	Abril - maig

OBSERVACIONS La fusta de l'ullastre s'ha utilitzat per fer moltes eines tal com: mànecs d'aixades, arades, formes de sabates.
Damunt l'ullastre s'hi han empeltat quasi la totalitat d'oliveres de la Serra de Tramuntana.

FAMÍLIA	Oleàcies
GÈNERE	Phillyrea
ESPÈCIE	angustifolia L
NOM COMÚ	Aladern de fulla estreta. Castellà: Ladierna de hoja estrecha.
LOCALITZACIÓ	Alcanada (Alcúdia). Comú a les pletes i a les garrigues del Pla
FLORACIÓ	Març - maig
OBSERVACIONS	Les fulles són astringents.

FAMÍLIA
GÈNERE
ESPÈCIE
NOM COMÚ

Orquidàcies
Himatoglossum
longibracteatum (Biv) Schlchter

LOCALITZACIÓ

Albufera, puig de Sant Martí (Alcúdia)
Bonany (Petra)

FLORACIÓ

Gener - març

OBSERVACIONS

Sinònims *Barlia robertiana* (Loisl) Greuter

FAMÍLIA Orquidàcies
GÈNERE Ophrys
ESPÈCIE apifera Huds
NOM COMÚ Bellera, Abelles.
Castellà: Abejera.

LOCALITZACIÓ Llocs humits
Alcúdia, Bellver.

FLORACIÓ Abril - maig

FAMÍLIA
GÈNERE
ESPÈCIE
NOM COMÚ

Orquidàcies
Ophrys
lutea Cav
Mosques Grogues

LOCALITZACIÓ

Comú de Muro, el Colombar (Can Balma)
Garrigues del Pla.

FLORACIÓ

Març.

FAMÍLIA	Orquidàcies
GÈNERE	Oprhys
ESPÈCIE	speculum L
NOM COMÚ	Sabatetes del Bon Jesús
LOCALITZACIÓ	Alcanada (Alcúdia). Freqüent a les garrigues. Des del nivell de la mar fins als cims més alts.
FLORACIÓ	Febrer - maig
OBSERVACIONS	Sinònims: Oprhys vernixia Brot

FAMÍLIA
GÈNERE
ESPÈCIE
NOM COMÚ

Orchidàcies
Ophrys
tenthredinifera Willd
Mosques vermelles

LOCALITZACIÓ

Són comunes. Alcúdia, Bellver, Lluç.

FLORACIÓ

Febrer - març

FAMÍLIA	Palmàcies
GÈNERE	Chamaerops
ESPÈCIE	humilis L
NOM COMÚ	Garballó Castellà: Palmito

LOCALITZACIÓ Comú

FLORACIÓ Març

OBSERVACIONS Planta molt lligada a la cultura popular mallorquina: de les fulles es fan distints utensilis (fer llata). Els dàtils són astringents, a causa d'un taní que contenen. les fulles tendres són comestibles. És l'única palmera autòctona d'Europa.

FAMÍLIA
GÈNERE
ESPÈCIE
NOM COMÚ

Papilionàcies
Ceratonia
siliqua L
Garrover
Castellà: Algarrobo

LOCALITZACIÓ

Comú a terrenys marginals. Es troba a totes les illes i per tota la zona mediterrània de la península.

OBSERVACIONS

El seu fruit s'utilitza como aliment del bestiar i com espessidor en alimentació humana.

FAMÍLIA	Punicàcies
GÈNERE	Punica
ESPÈCIE	granatum L
NOM COMÚ	Magraner Castellà: Granada
LOCALITZACIÓ	Cultivat i espontani. Comú a bardisses i marjals.
FLORACIÓ	Maig - juny.
OBSERVACIONS	El fruit es refrescant i ric en vitamina C.

FAMÍLIA Ramnàcies
GÈNERE Rhamnus
ESPÈCIE alaternus L
NOM COMÚ Aladern, Llampúgol
Castellà: Aladierno, Coscollino

LOCALITZACIÓ Tota la serra de Tramuntana i altres zones de muntanya. A Alcúdia n'hi ha a la Talaia de la Victòria.

FLORACIÓ Febrer - març

OBSERVACIONS Planta polimorfa.
De la fusta es fabricaven les culleres i les forquetes, i altres utensilis de cuina. Un dels enemics a les nostres muntanyes és la superpoblació de cabres existents en els darrers temps.

FAMÍLIA	Rosàcies
GÈNERE	Prunus
ESPÈCIE	spinosa
NOM COMÚ	Aranyoner Castellà: Endrino
LOCALITZACIÓ	És comú a zones marginals (torrents, camins...).
FLORACIÓ	Abril
OBSERVACIONS	Fructificació: setembre – octubre. L'extracte dels fruits és astringent. Es posen dins l'anís per obtenir el "patxaran". Hi ha multitud d'espècies del mateix gènere que es cultiven: Prunus amigdalus Ametler Prunus persica Melicotoner Prunus domestica Prunera europea Prunus cerasifera Prunera japonesa o americana Prunus pisardii Prunera de jardí Prunus armeniaca Albercoquer Prunus avium Cirerer dolç Prunus cerasus Cirerer àcid S'utilitza l'aranyoner com a peu del melicotoner.

FAMÍLIA
GÈNERE
ESPÈCIE
NOM COMÚ

Umbel·líferes (Apiàcies)
Crithmum
maritimum L
Fonoll marí
Castellà: Hinojo marino

LOCALITZACIÓ

Comú per totes les zones rocoses del litoral marítim

FLORACIÓ

Juny - octubre

OBSERVACIONS

Conté vitamina C. Les fulles i parts tendres s'usen en envinagrats.

FAMÍLIA	Umbel·líferes (Apiàcies)
GÈNERE	Ferula
ESPÈCIE	communis L
NOM COMÚ	Canyaferla Castellà: Cañaheja

LOCALITZACIÓ Talaia d'Alcúdia, Tramuntana.

FLORACIÓ Maig - juny

FAMÍLIA
GÈNERE
ESPÈCIE
NOM COMÚ

Verbenàcies
Vitex
agnus-castus L
Aloc, Alis,
Castellà: Hierba de la castidad, Zausgatillo

LOCALITZACIÓ

Torrent de Pareis. Port de Valldemossa.
Torrent del Mal Pas (Alcúdia), Albarca (Manacor)

FLORACIÓ

Juny - agost

FAMÍLIA	Iridàcies
GÈNERE	Iris
ESPÈCIE	germanica L
NOM COMÚ	Lliri blau. Castellà: Lirio cárdeno
LOCALITZACIÓ	Cultivat als jardins. Subespontani
FLORACIÓ	Febrer - març
OBSERVACIONS	Var. violacea Flors violetes Var. florentina Flors blanques

FAMÍLIA
GÈNERE
ESPÈCIE
NOM COMÚ

Aïzoàcies
Carpobrotus
edulis (L) I. Bolos

LOCALITZACIÓ

Zones costaneres, planta invasora i ben adaptada.
A Alcúdia la trobam dins les pedreres de Manresa.

FLORACIÓ

Estiu

OBSERVACIONS

Originària de Sud-àfrica fou introduïda a Europa amb finalitat ornamental i medicinal. Se'n té constància a Menorca des de l'any 1874 (Rodríguez Femenia). Flor groga, i fulles de secció triangular formant un triangle equilater. Es tracta d'una espècie subespontània.

PLANTES ENDÈMIQUES DE LES ILLES BALEARS AL TERME MUNICIPAL D'ALCÚDIA

FAMÍLIA	Aràcies
GÈNERE	Arum
ESPÈCIE	pictum L
NOM COMÚ	Rapa blava
LOCALITZACIÓ	La Victòria (Alcúdia). Formentor. Es troba fins als 700 m
FLORACIÓ	Setembre - novembre
OBSERVACIONS	És un endemisme Tirrènic (Gimnèsies, Còrcega, Sardenya i Illes Toscanes)
Sinònims:	Arum balearicum Bucchoz Arum corsicum Lois Pictum: Pintat

FAMÍLIA	Compostes (Asteràcies)
GÈNERE	Senecio
ESPÈCIE	rodriguezii Willk
NOM COMÚ	Lletsó
LOCALITZACIÓ	Coll Baix (Alcúdia); Costes de Manresa (Alcúdia) Far de Formentor. Roquers ran de la mar
FLORACIÓ	Març - juliol
OBSERVACIONS	Endemisme de Mallorca i Menorca

FAMÍLIA	Escrofulariàcies
GÈNERE	Digitalis
ESPÈCIE	dubia Rodr.
NOM COMÚ	Didalera Castellà: Digital
LOCALITZACIÓ	Tramuntana, far de Formentor, coll Baix (Alcúdia) cap del Pinar (Alcúdia)
FLORACIÓ	Maig - juny
OBSERVACIONS	Endèmica de Mallorca, Cabrera i Menorca. La infusió de fulles regula els batecs del cor. És tòxica. Es cultiva en els jardins com a ornamental. Present al Catàleg Balear d'Espècies Vegetals Amenaçades. Sinònims: Digitalis minor L

FAMÍLIA
GÈNERE
ESPÈCIE
NOM COMÚ

Escrofulariàcies
Sibthorpia
africana L

LOCALITZACIÓ

Cala Murta. Talaia d'Alcúdia.
Molt abundant a tota la Serra tant de Tramuntana
com de Llevant, des del nivell de la mar fins als 1400 m.

FLORACIÓ

Abril - juny

OBSERVACIONS

Endèmica de Balears.
Sinònims: Disandra africana Camb
Sibthorpia balearica Knoche

Sibthorpia: Dedicada al botànic Sibthorp
Africana: Error de Linné

FAMÍLIA	Gutíferes (Hipericàcies)
GÈNERE	Hypericum
ESPÈCIE	balearicum L
NOMRE COMÚ	Estepa Joana, estepa oliera, socarrell
LOCALITZACIÓ	Talaia d'Alcúdia, Formentor, torrent de Son Real, talaia d'Albercutx. Molt comuna a Mallorca. Es troba des del nivell de la mar fins als cims. L'òptim es troba a partir del 600 m.
FLORACIÓ	Primavera i tardor
OBSERVACIONS	Planta endèmica de les Balears. És un endemisme molt potent. A Menorca i Eivissa és més fràgil. S'utilitzava per socarrar els porcs

FAMÍLIA	Iridàcies
GÈNERE	Crocus
ESPÈCIE	cambessedessii J.Gay
NOM COMÚ	Safrà bord
LOCALITZACIÓ	Serra de Tramuntana. Cap de Formentor, puig de Sant Martí i la Victòria (Alcúdia).
FLORACIÓ	Setembre - febrer
OBSERVACIONS	És endèmica de les Gimnèsies. Sinònims: Crocus minimus Camb Crocus minimus D.C. forma Cambessedesii Knoche

FAMÍLIA	Orquidàcies
GÈNERE	Oprhys
ESPÈCIE	balearica Delforge
NOM COMÚ	Borinot
LOCALITZACIÓ	Garrigues del Pla i de la muntanya. Des del nivell de la mar fins als 1.200 m. La talaia de la Victòria, puig de Sant Martí.
FLORACIÓ	Març - maig
OBSERVACIONS	Endèmica de les Balears. Tota la família es troba present al Catàleg Balear d'Espècies Vegetals Amenaçades.

FAMÍLIA	Orquidàcies
GÈNERE	Orchis
ESPÈCIE	robusta (Stephenson) Gözl H.R.Reinhard
NOMBRE COMÚN	Orquídia de Prat
LOCALITZACIÓ	Camí de les Puntes (Albufera d'Alcúdia)
FLORACIÓ	Abril - maig
OBSERVACIONS	És exclusiva del Parc Natural de l'Albufera, l'aiguamoll de Chaonia (Marroc) i a Algèria Sinònims: Orchis palustris var. mediterranea (Guss) Schleter. Orchis palustris var. robusta Stephenson. Orchis palustris ssp. robusta (Stephenson) Sunderman Anacamptis palustris ssp. robusta (Stephenson) R.M.Bateman, Pridgeon & M.W.Chase

FAMÍLIA	Papilionàcies (Fabàcies, lleguminoses)
GÈNERE	Hippocrepis
ESPÈCIE	balearica Jacq.
SUBEPÈCIE	balearica
NOM COMÚ	Violeta de penyal
LOCALITZACIÓ	Penya Roja o penya del Migdia (Alcúdia), Camí vell de Caimari – Lluc. Enfilada pels penya-segats.
FLORACIÓ	Febrer - maig
OBSERVACIONS	Endèmica de les Balears. La ssp. Grossi (Pau) Mus, Rosselló & Torres, és endèmica de les Pitiüses. Hippocrepis: Ferradura de cavall.

FAMÍLIA	Primulàcies
GÈNERE	Cyclamen
ESPÈCIE	balearicus Willk
NOM COMÚ	Pa porcí, rapa de porc, viola de Sant Pere
LOCALITZACIÓ	Lluc, la talaia d'Alcúdia, serra Tramuntana. Molt freqüent a sols pedregosos. Des del nivell de la mar fins als cims més alts.
FLORACIÓ	Març - abril
OBSERVACIONS	Planta endèmica de les Illes Balears, citada a la Fonolleda.(França). Es troba a la llista del Conveni de Washington, que regula el comerç internacional d'alguns vegetals.

FAMÍLIA	Ranunculàcies (Peoniàcies)
GÈNERE	Paeonia
ESPÈCIE	cambesedesii Wilk
NOM COMÚ	Palònia, Peònia, Pampalònia
LOCALITZACIÓ	Camí des Moro (Alcúdia), Cala Figuera, serra de Tramuntana, des del nivell de la mar fins els 1400 m.
FLORACIÓ	Abril - maig
OBSERVACIONS	Planta endèmica de les Gimnèsies. És present al Catàleg Balear d'Espècies Vegetals Amenaçades

FAMÍLIA	Umbel·líferes (Apiàcies)
GÈNERE	Pastinaca
ESPÈCIE	lucida L.
NOM COMÚ	Carnassa, carnera, herba pudenta
LOCALITZACIÓ	Camí del cap del Pinar i les Fontanelles (Alcúdia). Albarca (Artà)
FLORACIÓ	Maig - juny
OBSERVACIONS	Endèmica de les Gimnèsies.

FAMÍLIA	Umbel·líferes
GÈNERE	Thapsia
ESPÈCIE	<i>gymnesica</i> Pujadas i Rosselló
NOM COMÚ	Fonollassa groga
LOCALITZACIÓ	Albarca (Artà), talaia d'Alcúdia
FLORACIÓ	Juny
OBSERVACIONS	Endèmica de Mallorca i Menorca

BIBLIOGRAFIA

- ALOMAR, G., MUS, M., ROSSELLÓ, J.A. Flora endèmica de les Balears. Consell Insular de Mallorca. FODESMA .1997
- ALOMAR, G., MAYOL J. Pequeña guía de las orquídeas de Baleares. Govern Balear. Conselleria d'Agricultura i Pesca 1994
- BECKET, E. Flora il·lustrada de Mallorca. Edit. Moll. Primera Edició Mallorca 2007.
- BLAMEY, M., GREY-WILSON, C. Flores silvestres del Mediterráneo. Ed. Omega S.A. 1993
- BONAFÉ, F. Flora de Mallorca. Vol. 1-4 Edit. Moll. Palma. 1977-1980
- BONNER, A. Plantes de les Balears Edit. Moll. Palma. Novena edició 1994
- CAO BARREDO, M. Les flors de Menorca
- DELFORGE, P. Guía de las orquídeas de España y Europa. Norte de África y Próximo Oriente. Linx Edicions. Primera edició en castellà.2002
- GIL, L., LLORENS L. Claus de determinació de la Flora Balear. El Gall Editor. 1999
- VICENS, G., BONET, B. La flora de la Serra de Tramuntana. Guia d'itineraris botànics Govern Balear. Conselleria d'Educació i Cultura. 2000
- HERBARI VIRTUAL DEL MEDITERRÀNI OCCIDENTAL
- COMUNICACIONS PERSONALS

EPÍLEG

Per acomiadar-me us vull agrair la vostra presència i a la vegada dar-vos coratge per intentar ensenyar als nostres fills a estimar tot allò que forma part del nostre entorn, **NATURA, CULTURA, LENGUA ...**, per això no he trobat paraules millors que les que va escriure Salvador Espriu dedicades a Pompeu Fabra i que es poden fer extensives a tots els que avui ens hem reunit aquí, be com a ponents, organitzadors o assistents:

EL MEU POBLE I JO

A la memòria de Pompeu Fabra.
Mestre de tot.

Beviem a glops
aspres vins de burla
el meu poble i jo.

Escoltàvem forts
arguments del sabre
el meu poble i jo.

Una tal lliçó
hem hagut d'entendre
el meu poble i jo.

La mateixa sort
ens uní per sempre:
el meu poble i jo.

Senyor, servidor?
Som indestriables
el meu poble i jo.

Tenim la raó
contra bords i lladres
el meu poble i jo.

Salvàvem els mots
de la nostra llengua
el meu poble i jo.

A baixar graons
de dol apreníem
el meu poble i jo.

Davallats al pou,
esguardem enlaire
el meu poble i jo.

Ens alcem tots dos
en encesa espera,
el meu poble i jo.

Salvador Espriu

LA PICA D'AIGUA BENEÏDA DE SANTA ANNA: PROPOSTA D'ATRIBUCIÓ A PERE MOREY

Joana Maria Palou i Sampol
Museu de Mallorca

És aquest un modest treball el qual sols pretén tan sols donar a conèixer una molt bella obra atribuïble a l'escultor mallorquí Pere Morey.¹ Es tracta de la pica d'aigua beneïda de l'església de Santa Anna, antiga Santa Maria de la Torre.² Convé dir que no he sabut trobar cap document que es pugui relacionar amb la pica: origen, comitent, encàrrec, dates..., i que a les publicacions a l'ús s'hi fan molt poques referències.³ Però com és ben sabut la font més important de l'obra d'art és la pròpia obra d'art i en aquest cas justament les traces formals i la comparança estilística permeten la filiació de la pica, al meu parer sense gaire dubtes.

La pica està instal·lada a l'entrada de l'església, a mà esquerra, sobre el mur dels peus. Tot i que ja estava en el lloc actual quan es va fer la restauració de 1903,⁴ no sembla que sigui la ubicació per a la qual es va obrar la peça si es considera la poca manya amb la qual s'ha penjat o que la forma no casa degudament amb el lloc. Tanmateix seria massa aventurat proposar un origen diferent a Santa Anna sense cap notícia al respecte. És de pedra maresa, parcialment degradada; la cubeta és octogonal amb motllurat senzill, sostinguda per un àngel portador d'un escut en cada mà, els quals representen respectivament l'anagrama IHS i un peix.

La figura de l'àngel es significa de cos sencer, cara ovalada, agradable, front alt, grans ulls en forma d'ametlla, nas regular, llavis molsuts, cabells caragolats en grans rínxols curts; vesteix túnica amb coll ample, des d'on comencen els grans plecs que

¹ Vegeu una síntesi de la vida i obra de l'artista a PALOU, Joana Maria (1996): "Morey, Pere", dins Gran Enciclopèdia de la Pintura i l'Escultura a les Balears 3, Promomallorca, Palma, p. 309-317; --- (2009): Pere Morey, policromia de Pere Marçol. L'arcàngel sant Miquel. Segle XIV, Museu de Mallorca, Palma.

² MAS FORNERS, Antoni; ROSSELLÓ BORDOY, Guillem; ROSSELLÓ VAQUER, Ramon (1999): Història d'Alcúdia de l'època islàmica a la Germania, Ajuntament d'Alcúdia, p. 77-80.

³ PALOU, Joana M. (1976): "Notas sobre la arquitectura religiosa de la colonización catalana en Mallorca (siglos XIII y XIV)", Mayurqa 16, p. 243.

⁴ VENTAYOL, Pedro (1924-1925): "El oratorio de Sta. Ana de Alcudia", BSAL 20, p. 186.

es recullen a la cintura i cauen fins als peus. El tronc es presenta més o menys frontal, en canvi es dóna un gran moviment a les cames, eixancades i com en genuflexió, de manera que el genoll dret s'avança i l'esquerre roman replegat. Les grans ales, tan desgastades que han perdut tot detall, serveixen com a element sostenidor de la peça, com si sobresortissin del mur. Les mans elevades a banda i banda del cap sostenen un escut que representa respectivament l'anagrama JHS, el de la dreta, i un peix, el de l'esquerra. Destaca el gran moviment, hom podria dir la volada, que s'ha volgut inferir a la figura, mitjançant la postura del cap, amb la cara avançada, les ales obertes i sobretot les cames com si prenguessin impuls, cobertes per plec feixucs, traçats en línies diagonals per accentuar-ne el dinamisme. Tot plegat és una obra agosarada, nova per a l'època i no gaire ben articulada.

Els trets estilístics de l'obra: elegància i detall de formes, gust en el joc de les teles feixugues i sinuoses, consideració del moviment i de la proporció, decorativisme palès... l'emmarquen en el gòtic internacional i les característiques formals la relacionen amb la producció documentada de Pere Morey, així com també amb l'atribuïda. Per a la comparança cal adduir en general les figures profètiques del sòcol del portal del Mirador de la seu de Mallorca i en particular la sèrie d'àngels músics que serveixen de base a la Mare de Déu del mainell, a més de les figures angèliques del retaule major gòtic de la nostra catedral. Fins aquí on sabem l'obra de Pere Morey representa justament la introducció del gòtic internacional a Mallorca, quan menys pel que fa a l'escultura, i per això és capdavantera de l'època. Morey, picapedrer ben considerat en el seu temps com demostra el conjunt d'encàrrecs que se li varen encomanar, era artista de conceptes més que no de realitzacions, les quals tanmateix sempre assolixen una qualitat considerable. Els seus dissenys són importants, remarcables i innovadors –potser fins i tot en l'àmbit de la Corona d'Aragó–, emperò les execucions resulten a vegades encarcerades, no gaire ben resoltes i repetitives. Aquesta reiteració formal ajuda d'altra banda a la identificació de les obres sortides del seu obrador. Vegi's així que Morey usa la mateixa fórmula quasi exacta per a les cares angèliques, ovalades, agradoses, emmarcades per cabells caragolats que neixen molt amunt del front, ulls grossos i ametllats; vesteix els àngels amb idèntica túnica i treballa de igual manera els plecs. Les figures de Morey són inexpressives baldament cerqui distingir-les amb petits detalls com és ara canvis en els tocats, cabells o barbes i elements decoratius i resulten sempre sumptuoses i espectaculars, per be que no sempre ben resoltes.

Fa mal precisar la data d'execució de la pica de Santa Anna atesa la manca de fites documentals. Per comparança amb les altres obres adduïdes de Pere Morey, de manera particular les datades ja sigui de manera fefaent, cas del Sant Miquel del Museu de Mallorca, o per aproximació, com serien les peces del portal de Mirador, i tenint en compte que a partir de 1389 la dedicació a la seu havia de ser intensa,⁵ la pica de Santa Anna es degué obrar entre els anys 1385 i 1388.

El missatge iconogràfic de la decoració de la pica alcudienca és ben adient amb la funció de la peça, a més de pregon i ric. La forma octogonal de la cubeta fa referència a la resurrecció, atès que el número vuit representa el nou començament i la perfecció i d'aquí que les piques d'aigua beneïda i les baptismals de manera habitual reproduïxin aquesta forma. Els escuts que porta l'àngel duen respectivament l'anagrama JHS, el qual s'interpretava popularment com *Jesus Hominum Salvator*, i un peix, un dels símbols que des del primer cristianisme al·ludeix a Crist perquè la paraula grega *ichthys*, peix, forma un acròstic que es correspon amb l'expressió *Jesus Christus Theou Hyos*

⁵ LLOMPART, Gabriel; PALOU, Joana M. (1995): "L'escultura gòtica", dins PASCUAL, A. (coord.): La seu de Mallorca, Ed. Olañeta, Palma, p. 57-58 i 66-69.

Soter. D'altra banda el peix, criatura que viu a l'aigua, representa també el renaixement i l'aigua viva, això és l'aigua baptismal que regenera per la gràcia.⁶ De manera que la interpretació dels dos escuts seria una reiteració de la fórmula "Jesucrist Fill de Déu i Salvador" i la significació que l'aigua beneïda purifica, regenera i mou els fidels cap a la salvació. Potser resulta una mica agosarat, però es pot apuntar a més la possibilitat de que l'àngel sigui Gabriel, l'arcàngel anunciador de l'Encarnació, això és el principi de la Salvació que ha de portar a la Resurrecció, arrodonint de manera sintètica i admirable el sentit de l'aigua beneïda que aquí prenen els fidels per purificar-se en entrar a l'església.

Alcúdia posseeix doncs a l'església de Santa Anna una peça única, rara, de gran qualitat, que es pot datar devers els anys 1385 i 1388 i que s'ha d'afegir sens dubte al catàleg de l'obra escultòrica de Pere Morey.

⁶ Réau, Louis (1955): *Iconographie de l'art chrétien 1*, Presses Universitaires de la France, Paris, p. 67 i ss.; Daniéllou, Jean (1961): *Les symboles chrétiens primitifs*, Ed. Du Seuil, Paris, p. 56-58; Chevalier, Jean; Gheerbrant, Alain (2000): *Diccionario de los símbolos*, Herder, Barcelona, p. 824.

TESTAMENTS, OBRES PIES I ENTERRAMENTS A LA CIUTAT D'ALCÚDIA

Gabriel Alenyà i Serra *Ferrerico*
Investigador local

Item, orden y man que en la brevetat possible sian axi mateix celebrades
Mil vuit centes cinquanta misses baixes... de caritat de sis sous quiscuna.
(Testament de Jaume Serra i Torrens, 26-12-1780)

A MANERA D'INTRODUCCIÓ ENCAPÇALAMENT DEL TESTAMENT DE TIRANT LO BLANC

Com hagué donada refecció a l'ànima, féu-se venir lo seu secretari e féu e ordenà son testament en presència de tots los qui ab ell eren, lo qual era del tenor següent:

“Com sia certa cosa lo morir e, a la creatura racional, incerta la hora de la mort, e com dels savis s'espera proveir al sdevenidor per ço que acabat lo peregrinar de aquest miserable món, tornant al nostre Creador, davant la sua sacratíssima magestat, pugam donar compte y rahó dels béns que ns són acompanyats. E per amor de açò, **yo, Tirant lo Blanch**, del linatge de Roca Salada e de la Casa de Bretanya, cavaller de la Garrotera y príncep y cèsar de l'Imperi Grech, detengut de malaltia de la qual tem morir, emperò en mon seny, ferma e integra e manifesta paraula, presents mos senyors e germans meus d'armes, lo rey Scariano e lo rey de Sicília, e lo meu cosin germà, lo rey de Feç, e molts altres reys, duchs, comtes e marquesos, en nom del meu senyor Jhesucrist, fas e ordén lo present meu testament e darrera voluntat.

En lo qual pos marmessors meus, e del meu present testament executadors elegesch, ço és, la virtuosa e excel·lent Carmesina, princessa de l'Imperi Grech e esposa mia, e lo egregi e car cosin germà meu, Diafebus, duch de Macedònia, als quals suplich caramente tinguen la mia ànima per recomanada.

E prenh-me per la mia ànima, de mos béns, cent milia ducats, que sien distribuïts a coneguda e voluntat dels dits meus marmessors. E més, suplich als damunt dits marmessors els done càrrech que facen portar lo meu cors en Bretanya, en la sglésia de Nostra Senyora, hon jahen tots los del meu parentat de Roca Salada, com aquesta sia ma voluntat.

E mes, vull e man que de mos béns sien donats a cascú de mon linatge qui-s trobaran presents en lo meu òbit, cent milia ducats. E més, leix a cascú de mos criats e servidors de casa mia, cinquanta milia ducats. E de tots los altres béns e drets meus, los quals, mijançant lo divinal adjutori yo m'é sabuts guanyar, e per la magestat del senyor emperador me és stada feta gràcia, fas e instituesch hereu meu universal a mon criat e nebot Ypòlit de Roca Salada, que aquell en loch meu sia posat e succehesca, axí com a la mia persona, a fer de aquells a totes ses voluntats”.

He trobat adient fer esment al testament de TIRANT LO BLANC, perquè com es veurà al decurs d'aquest treball els notaris per molts segles mantingueren i empraren les mateixes fórmules i paraules que Joanot Martorell posa en boca de Tirant lo Blanc.

TESTAMENTS I OBRES PIES

Els testaments i les obres pies són fonts indispensables per fer una aproximació de com pensaven i vivien els nostres avantpassats i el concepte que tenien sobre la mort i tot allò que l'envoltava.

Els testaments il·lustren el dret successori i la necessitat de deixar ben clara i diàfana la situació legal de cadascun dels membres de la unitat familiar respecte al patrimoni comú: Llegítima, drets viduals, béns parafernals, pàtria potestat, tutories, etc.

Els testadors són normalment homes, molt sovint casats, pertanyents majoritàriament a les classes benestants: Nobles, propietaris senyors, propietaris pagesos, menestrals, comerciants o bé eclesiàstics. És clar que els pobres no feien testament, algunes actes d'enterraments ho deixen dit així: No fou testament ni obre pia per-

què era pobra, o també: No fou testament perquè no tenia de que fer-ne.

En total, han estat consultats cinquanta testaments i dues donacions Causa mortis, compresos entre els anys 1769-1784, 15 anys, trobats a l'arxiu de la Parròquia de Sant Jaume d'Alcúdia.

A més a més, també queden reflectides algunes manes pies trobades en els llibres d'enterraments de la mateixa parròquia.

Dos testaments i una donació causa mortis foren fets a Búger, davant el Vicari d'aquella vila Miquel Alemany, i després rebuts i signats pel Notari d'Alcúdia Joan Domènech. Un fou dictat a la Possessió dita Son Pons de la Llebre, d'aquella vila.

Un altre Testament fou fet a la vila de Campanet, però pel notari d'Alcúdia Joan Domènech, el dia 21 de març de 1771: **Maria Thamorer, donzella, natural de la ciutat de Palma, moradora emperò de la present vila de Campanet...**

Dels testaments fets a Alcúdia, un fou dictat a lo lloc dit Can Bregat i un altre a la possessió dita Vertayent.

Quaranta-sis testadors el dicten **estant detingut en lo llit de malaltia corporal de la qual tem morir...** Només sis ho fan sa per la gracia de Deu de cos y enteniment...

Entre els testadors es troben desset dones: tres donzelles, sis viudes i vuit casades. Només quatre d'ells tenien els seus pares **encara vivent** i també, només quatre lo **firmer de la sua pròpia mà per haver manifestat saber escriure**.

En els testaments de les dones casades o viudes, seguit del seus noms i cognoms sempre es fa esment al nom o noms del marit o marits, com és el cas d'Antonina Malonda Pastor, vídua en primeres núpcies de Miquel Gual, en segones de Pere Blay Ribes y al present Muller de Barthomeu Arbós... natural de la vila de Santa Margalida, y moradora de la present ciutat de Alcúdia (Data del testament 17 d'abril de 1775)

Obres pies: Els postulats religiosos tenen prou importància perquè els testadors fixin el màxim possible de misses amb la finalitat d'assegurar-se el descans etern, i no només això, sinó que la celebració dels oficis o misses es faci **tant prest cia possible**, probablement, aquesta clàusula d'urgència estès lligada a l'idea del purgatori.

A la segona meitat del s. XVII i al s. XVIII s'institucionalitzen les fundacions d'obres pies, que estipulen la missa perpetua en sufragi de l'ànima del difunt en l'aniversari del seu traspàs, o el dia el seu sant.

La parròquia de Sant Jaume de la nostra Ciutat comptava amb un Comú de preveres, (segle XVII/XVIII) compost per el Molt Reverent Senyor Rector i un nombre de vicaris o beneficiats, que en molts de casos superava la mitja dotzena, a més a més, hi havia la comunitat dels Pares Franciscans del convent de Jesús.

També existien els sermoners, capellans o frares esterns, que eren contractats per predicar en les grans solemnitats, el sermoner o predicador era una figura inseparable en totes les festes solemnes de caire religiós. A més a més, existien els sermoners de quaresma o quaresmers, que eren els sacerdots encarregats de predicar, en el decurs de la quaresma, per les nits, els novíssims o darrerries de l'home: Mort, judici, infern o glòria.

Per aquests motius els testaments estan tots amarats d'aquesta religiositat. **(La religió, la seva religiositat foren sempre signes d'identitat del nostre poble** (vaig deixar dit al Pregó de Festes de l'any 2009).

Els testaments i les donacions tenen un preàmbul per referir-se a la redempció de l'home per Déu, al penediment pels pecats, a la mort inevitable, la caducitat de la vida i la necessitat d'estar preparat per quan vingui l'hora de la mort.

La proximitat de la mort era viscuda entre l'angoixa i l'esperança. Un dels paràgrafs que apareix en quasi tots els testaments és l' atribuït a Sant Agustí: "Com ninguna cosa cia mes certa que el mori, y mes incerta que la hora de la mort... y sia escrit per el Profeta: «Això diu el Senyor: Deixa en regla el teu testament, perquè la teva vida s'acaba: dintre poc moriràs» (Isaïes 38,1 < 9)".

Els mateixos notaris tenien un model de testament, avui es diria **testament proforma**. Les dates dels seus encapçalaments sempre fan esment a "Lo any del naixement de nostre Senyor... i seguia: EN NOM DE DEU NOSTRA SENYOR JESUCRIST I DE LA HUMIL SEMPRES VERGE MARIA MARE SUA I ADVOCATA NOSTRA, CONCEBUDA SENS MÁCULA DE PECAT ORIGINAL. AMEN.

O també: En el nom de la Santíssima Trinitat i de l'eterna unitat Pare, Fill i Esperit Sant que són tres persones i un sol Déu veritable que viu i regna per sempre sense fi, i de la benaventurada Verge gloriosa nostra Senyora Santa Maria mare del nostre Senyor Jesucrist veritable déu i veritable Home, a qui jo tinc per Senyora i per Advocada en totes les meves coses a honra i servei seu, i del benaventurat apòstol senyor Santiago, llum i mirall de les Espanyes, i de tots els sants i santes de la cort celestial. Amén.

En la majoria dels casos el testador és analfabet (dels cinquanta-dos testaments vits, només quatre dels testadors sabien escriure), han de recórrer al Notari, al Rector de la Parròquia o al Pare Guardia del Convent de Jesús, els quals repeteixen gairebé sempre els mateixos formulismes, amb poques variants, després de les invocacions de caire religiós esmentades.

D'aquesta manera, el que en un principi exercia simplement la funció de la transmissió dels béns del difunt als hereus. S'esdevingué com una ajuda per alleugerir el viatge de l'ànima del testador cap al Paradís, creuant tan ràpid com sigui possible el Purgatori i presentar-se lliure d'acusacions a les portes del Paradís.

Els testadors són plenament conscients de la precarietat de la seva vida corporal, expressió utilitzada freqüentment per ells mateixos. Però, alhora, estan plenament convençuts que si obren d'acord en les ensenyances de l'Església, arribaran obtenir el premi de la vida eterna i així ho expressen: **Primerament y antes de totes es coses encomenant la mia Ànima en mans de Nostro Señor Jesuchrist qui la creada, y ab la sua preciosíssima sanch redimida...** (expressió comuna a tots els testaments).

Sovint els testadors no es limiten a indicar el nombre de misses i el seu preu o l'església on s'han d'oficiar, sinó que especifiquen, fins i tot, l'altar del sant o santa de la seva devoció en presència dels quals s'han de celebrar les misses:

Na Joana Dardala Estelrich viuda d'Antoni Alzina, fou testament en data 13 de desembre de 1770, estant detinguda en lo llit de malaltia corporal de la qual tem morir... I entre altres disposicions deixa dit:

Vull y man que per **spai y termini de vint anys sien celebrats cada any tres officis** en el referit convent de Sant Francesch, lo un el dia de Sant Joan Baptista, lo altre el dia de Sant Jaume Apòstol i lo altre el dia de Sant Salvador, tot en salut de la mia ànima i remissió de los meus pecats, per cuia celebració destino dotze sous moneda de Mallorca pagadors de mons bens, per cada un de ells.

D'aquesta manera els testaments es va constituir en una autèntica assegurança de vida eterna, era com un pacte que s'establia entre l'Església i el testador, segons el qual es cobria l'àmbit sobrenatural o espiritual:

Pagaments de drets parroquials, almoines en els diferents bacins i a Terra Santa, i, per fi, al bigarrat món de l'establiment dels sufragis perpetus que el testador estableix per entrar a la vida eterna.

Segurament la gran preocupació dels testadors a l'hora de preveure el pagament del seu enterrament i oficis religiosos es devia a la consciència que sense diners no hi havia misses, i sense misses la seva salvació no estava del tot assegurada.

Per això, Joan Moragas Vilanova, talaier, al seu testament de data 23 d'abril de 1770, deixà ordenat: **Seguida la meva mort man sia venut el meu parell de bous de arada, y del seu valor se prengan quinze lliures moneda de Mallorca, una vegada tan solament de les qualas pagats los gastos del meu enterro y dames de ell dependent de lo que sobrare sien celebrades en dit Convent Missas baixas en suffragi de la mia ànima**, y en el temps de la celebració del ofici cos present vull se digan tres Missas baixas una en lo altar de las Ànimes altre en el de Sant Joseph, y la altra en el de los Dolors, del mateix Convent en suffragi de la mia Anima. I para que Deu Nostro Señor me perdon las mias culpas y pecats fas los llegats següents: Primo, Leix al Molt Reverent Rector o Vicari de qui el dia de mon òbit seré Parroquià cinch sous de dita moneda per son dret parroquial semel tantum.

Item per amor a Deu Leix al Platillo de les Ànimes del Purgatori, y a la terra Santa de Hyerusalen a quiscum dos sous de la matexa moneda.

Al peu del testament una nota diu: Mori dit testador als trenta de Juliol mil set cents vuitanta, la Ànima del qual per la Misericòrdia de Deu sia en el Cel Amen, y **fonch donada notas de las obras pias**. Donar notes a les obres pies es feia mitjançant el lliurament d'una copia del testament a la Parròquia, o en el Convent, perquè es complís tot el manat pel testador referent a sufragis, fundacions d'aniversaris, etc.

A la nostra parròquia entre els càrrecs que exercien els preveres beneficiats –els càrrecs eren rotatius i duraven dos anys– estaven l'arxiver i el bosser. L'Arxiver era l'encarregat i el responsable de portar el control del compliment de celebrar les manes pies, mentrestant el bosser s'encarregava del cobro de les rendes, censals, alous i demás deixes testamentaries, en molt de casos amb espècies: Blat, oli per la llàntia del Santíssim, etc.

Però no sempre era possible seguir celebrant aquests sufragis perpetus, ja que molts d'hereus, per distints motius deixaven de pagar els alous, rendes, o censals al Comú de Preveres.

A l'acta de determinacions del Comú de preveres celebrada el dia 26 d'abril de 1736, Mathias Sureda, prevere y Arxiver informà que en el carrer del Ostal se troben unas cases ab corral que el present son Correlotes, (sic) que eran de Juan Torrens, les quals ab altres bens estan obligades a fer y prestar al Molt Reverent Comú... sous de cens tots anys per dos oficis per ànima de Barthomeu Basser fadrí, un al dia de St. Juan Baptista y lo altra el dia de St. Juan Evangelista... los dits successors abandonaren y renunciaren a favor del Molt Rdo Comú las ditas cases y corral...

No és el primer cas en què l'hereu renuncia a l'herència per estar massa gravada amb alous, rendes o censals, com el cas d'un avantpassat meu:

Joan Alenyà, resident a la ciutat d'Alcúdia, com a pare i legítim administrador d'Antoni Alenyà, fill seu, hereu de la meitat dels béns d'Antoni Alenyà, germà seu difunt, manifesta que la dita herència és massa onerosa i es troba gravada amb mol-

tes rendes, per la qual cosa no convé de cap manera al seu fill tenir-la i posseir-la. Per això gratis... renuncia a dita herència. (Notari Marti Alenyà, data 15-10-1542.- Arxiu del Regne de Mallorca, signatura A-270, full 110).

Les clàusules econòmiques ocupen bona part dels testaments, indicatiu clar de la importància que donaven als béns terrenals, encara que fossin pocs:

En data de 7 de juny de 1784 en Benet Marmet Serra, al seu testament entre altres coses deixà dit:

Item leix a Caterina Calve muller de Antoni Font en remuneració de los obsequis rebuts en el temps de la mia enfermetat la porció de estopa sens filar que tenc a me casa... Item, leix a mon oncle Jaume Serra... tres faldetes que foren de dita Beneta Serra, ma mare y Germana sua, com també li leix mitx quintar de cañom trencat y espadat.

En els testaments, també queda reflectit l'afany de controlar el futur immediat, de traslladar la pròpia voluntat més enllà de la mort: **Instituiesch hereva meva usufructuària de tots mons bens a ma muller... de mentres visqui viuda de mi, castament i censa marit i no de una altra manera...** (Això es repeteix a la majoria dels testaments).

EL MARMESSORS

Els marmessors testamentaris són les persones cridades pel testador per tal d'executar o complir la darrera voluntat d'aquest o per tal de vigilar que aquesta sigui complida per tercers.

Els testaments ens permeten conèixer quants marmessors eren escollits, qui eren i també ens informen de quines funcions se'ls atribuïen i amb quines capacitats se'ls investia per tal de dur a terme la tasca assignada.

Sembla ser que, com més patrimoni té el testador, més marmessors anomena.

L'elecció del marmessor era, sens dubte, una qüestió de confiança, ja que se li encarregaven tasques sobre les quals el testador no tindria cap possibilitat d'actuar.

Per tal d'agrair al marmessor la seva dedicació, i possiblement per intentar convèncer els indecisos, alguns testaments inclouen entre els seus llegats una deixa pels marmessors, pro onere manumissorie. El seu valor oscil·la entre els 5 sous i les 10 lliures.

ENTERRAMENTS

La preocupació pel destí del propi cos, fa que en tots els testaments el testador deixi dit ben clar el lloc on vol ser enterrat.

EL FOSSAR VEY

L'Il·lustre historiador Pere Ventayol i Suau (Tom II, pàgina 241 i següents) diu: Con frecuencia en documentos del siglo XIV y XV hallamos el nombre de "fossar vey", sin precisar el sitio. Más teniendo en cuenta la arraigadísima costumbre que ha existido en Mallorca de situar los cementerios sino al lado de la iglesia al menos muy cerca de ella y, que Alcúdia no fue una excepción de ésta costumbre, nos hace

creer que la primitiva iglesia estaba donde radica la actual y el "fossar vey" a poca distancia en el lado Sur-Este. Creemos que lo que es hoy camino de ronda exterior con parte del "campet de las ánimas" y tierra de la Portella con el valle que lo limita formaba el "fossar vey". En éste sitio, en la actualidad, a simple vista se ven trozos de cráneos y tibia con otros restos humanos en gran cantidad. Eso, después de haber transcurrido muchos siglos en que se inhumaron en aquellos sitios. (Això ho escrivia acabant el segle XIX).

FOSSAR NOU

Mucho antes de estar terminadas las murallas, los enterramientos se hicieron dentro del circuito amurallado a la sombra de la iglesia en su lado Norte, en lo que hoy es plaza de la iglesia y el solar que ocupa la capilla del Sto. Cristo. A éste nuevo cementerio se le llamó el "Fossar nou" para diferenciarle del lugar primitivo que quedaba fuera del recinto amurallado...

En ésta plazuela había una casita adosada al campanario que era la habitación del fosser -(En 1656 ejercía el cargo Juan Bautista Picó quien por ser tan pobre, la Universidad le compró una casaca, "**perquè anava despullat**")- empleado de la Universidad que cobraba 4 libras anuales y era el custodio de los dos ataúdes pintados de negro, con los que transportaban a todos los cadáveres a su última morada, salvo raras excepciones en que la familia del extinto hacía fabricar uno para colocar el cadáver.

ESGLÉSIA PARROQUIAL

Los enterramientos al aire libre dejaron de practicarse y se efectuaron ya desde el año 1279 en el sagrado de la iglesia. En su interior había 4 grandes depósitos uno, en lo que es hoy la capilla de Nuestra Señora de la Concepción, otro en la capilla de Nuestra Señora del Rosario que hoy es la entrada sobre la que está el órgano; otra capilla de la Purísima Concepción de aquella época, cuya situación ignoramos y otra sepultura grande en la capilla del Santo Cristo, a más de la que era exclusiva de los eclesiásticos. En estos sitios eran inhumados los cofrades de las respectivas cofradías que eran numerosas.

Las familias pudientes tenían sepultura propia la que utilizaban para ellos y sus amistades, tales fueron:

La familia Font.- Que la tenía frente la pila bautismal situada a la derecha del portal que da entrada al campanario.

La familia Doménech.- Frente de la capilla de Nuestra Señora de los Dolores.

La familia Serra.- Bajo la capilla de Nuestra Señora de la Esperanza. (Hoy del Carmen).

La familia Amorós.- Bajo la capilla de San José. (Hoy del Sagrado Corazón).

La familia Sureda.- Lo ignoramos.

La familia Serra del Cañar.- Frente la capilla la capilla de San José. (Hoy del Sagrado Corazón).

La familia Bennàsser.- Bajo el altar de Nuestra Señora de la Asunción.

La familia Roig.- Frente el altar de la Santísima Trinidad.

La familia Rotger.- Ignoramos su situación.

En el Hospital, hoy escuela de niños, había también un depósito donde recibían sepultura los que fallecían estando acogidos en dicho establecimiento.

EN EL CONVENTO DE JESÚS

En dicho convento se hicieron también sepelios y en mayor número que en la iglesia parroquial. En su cementerio que estaba situado entre la iglesia y habitaciones o convento, había dos grandes depósitos comunales en que eran depositados

los cadáveres, que en vida mediante testamento escrito o verbal así lo tenían pedido.

A parte de esto, había muchas familias que tenían sepultura propia dentro de su iglesia como: La familia Esteva. La familia Capdebou. La familia Juan. La familia Castell. La familia Torrens en la Capilla de San Diego. La familia Cogullada frente la capilla de San Antonio de Padua. La familia Palou bajo la capilla de San Francisco. La familia de Maura y la Familia de Fe.

Del mateix Ventayol: Muchos muertos tenían funeral cuerpo presente y acabado se abría la sepultura y lo enterraban quedando la iglesia llena del nauseabundo olor, sin perjuicio que al cabo de dos o tres días volvieran a abrirlo para depositar otro cadáver y, así, repitiéndose de manera continua años y siglos...

Els enterraments a dins les esglésies es varen deixar de fer ja ben avençat el segle XIX.

Amb data 17 d'octubre de l'any 1805, el Rei Carles IV, va dictar una ordre que prohibia els enterraments a les esglésies, per ser antihigiènics.

Però molts pobles varen fer el sord i varen seguir amb els enterraments dins les esglésies.

Fins que arribat a l'any 1813, el Govern de Madrid va prohibir de manera terminant els enterraments dins les esglésies, donant un termini d'un mes a tots els ajuntaments d'Espanya perquè tinguessin un cementeri provisional allunyat del poble, amenaçant amb una quantiosa multa als ajuntaments que incomplissin aquella ordre.

El mateix Ventayol diu que el nostre ajuntament va complir el manat per tal d'alliberar-se de pagar la multa.

El cementerio rural:

El sitio elegido para emplazar el cementerio rural está a unos 700 pasos de Alcúdia... frente la antigua Iglesia de Santa Ana, separado de ella por el camino vecinal que conduce a Santa Margarita... la extensión acotada fue de unos tres cuartones que se rodeo de una pared de mampostería de unos 12 palmos de altura. La entrada daba de frente al portal de la Iglesia de Santa Ana.

El primer enterrament que es féu en el nou cementeri fou el de Guillem Font Calvó, el dia 13 de juny de 1820.

Malgrat tot i això les famílies alcudienques es resistien a abandonar el costum de ser enterrats a les esglésies, i així per algun temps s'enterrava a tres llocs: a l'Església Parroquial, a l'Església del Convent i al cementeri rural, com era anomenat.

No fou fins el dia 16 de març de 1833 que es va efectuar el darrer enterrament a l'Església parroquial en la persona de D. Juan Ximenes del Ara, ayudante de Marina, natural de Mondoñedo. El darrer enterrament fet a l'Església del Convent fou el de Francisco Parrona i tingué lloc el dia 28 d'agost de 1828.

En les obres de reconstrucció de l'Església Parroquial, després del seu ensorrament de l'any 1870, es va aprofitar l'avinentesa per tapar totes les sepultures i amb elles segurament també algunes làpides, ja que només algunes d'elles es conserven a altres llocs.

RESSENYA D'ALGUNS ENTERRAMENTS

A 14 de maig de 1627 fou donada eclesiàstica sepultura a Joan Steva, pobre mendigant, lo qual vingué de Ciutat a captar, y morí a lo hospital de sta ciutat, dit Joan havia stat 30 anys catiu a Berbaria, rebre los sacrament, fou posat en lo vas del Rec-tor perquè digué era frare... dierenli una misa baixa, ánima ejus requiescat in pace. (Del llibre de defuncion).

Miquel de la Albufereta, valencià: Als 18 maig 1767 fonch sepultat en esta Parroquial Iglesia de Alcúdia, **Amore Dei**, el cadàver de Miquel del Reyna de Valencia, que habitava a la Albufereta (se ignoren pares y llinatge), Rabé tots los sacraments, no feu obre pia per ser pobre, Morí el dit, die 17 de dit mes y any, y se ly feu assisència a la hora de la sua mort...

Martina Aleñar, donzella: Als 2 Maig 1768, fonch sepultat, per via de testimonis en el Convent de esta Ciutat de Alcúdia el cadàver de Martina Aleñar, donzella, filla de Antoni y Martina Ferrer cònjuges, no fou disposició alguna per ser pobre...

Christofol Company, pobre: Als 28 Agost 1768 fonch sepultat en esta Parroquial... el cadàver de Christofol Company, fill de Christofol y Blanca Totosaus cònjuges, no feu disposició alguna, solament rebé la Sta. Unció, y se li feu assistència en la hora de la sua mort...

Juan Parrona: Als 24 de febrer 1769, fons sepultat en lo vas de Ntra. Sra. Del Roser ... el cadàver de Juan Perrona, fill de Joan y Magdalena, **no feu disposició alguna per ser pobre...**

Juan Prats: Als 12 Juliol 1769 fonch sepultat... el cadaver de Juan Prats, fill de Josep y Catharina Ventayol... no feu disposició alguna per ser pobre, confessa y rebé tots los sacraments y se li feu assistència en la hora de la sua mort. De que don fe. Pere Torrens, Prevere, Arxiver.

Juan Parrona y Matgi: Dia 21 Mayo 1788 Murio en la Ciudad de Alcúdia Juan Parrona, hijo de Juan y Isabel Matgi, cònjuges, **sin sacramentos, por ser de repente, y se enterró su cadaver el dia siguiente en esta Parroquia, Amore Dei.**

EXTRACTES DE TESTAMENTS

I) Data del testament: 15 de juliol de 1770.

Testador: Antoni Capdebou Pujals, sacrista, fill de Joseph Capdebou y Francisca Pujals, difunts. Fa testament estant Detingut en lo llit de malaltia corporal de la qual tem morir...

Marmessors: Margarita Ferrer, ma muller, Pere Ventayol, mon germà uterino, el Reverent Rafel Far, prevere y Rector de esta ciutat i el Doctor en medicina Pere Ferrer, prevere.

Lloc d'enterrament: Lo vas de Nostre Senyora del Roser de l'església parroquial.

Sufragis: Ofici solemne, corpore presenti, com se acostuma i après cien cantades sis salves una a cada un de los altars de Sant Josep, al Sant Christo, la Puríssima concepció, Nostre senyora de l'Esperança, el Santíssim Sagrament i Nostra Senyora del Roser. Tot en salut de la mia ànima i remissió de los meus pecats...

Despeses: 40 lliures moneda de Mallorca, de les quals pagat tot lo subdits y dames gastos dependents de mon enterro, de lo que restarà sian celebrades en sufragi de la mia ànima tantes misses baixes de caridad ordinària per quantes abastare dit reliquato. A saber : Vint per quiscum de los dits Reverents Miquel Far, prevere y Rector, y el Doctor Pere Ferrer, prevere, vint per los Pares sacerdots del Convent de Jesús de esta Ciutat, y de les que a cas restaren celebradores, cien repartides entre los dames sacerdots que seran a dita Iglesia parroquial.

Manes Pies: Orden y man que seguit mon òbit perpètuament sia celebrat en dita Iglesia Parroquial y en sufragi de la mia ànima un ofici matinal solemne el dia del Patriarca Sant Josep, resant antes un nocturn de mort y tocant les campanes ja

la nit antecedent con se acostuma, per cuya celebració perpetua destino de mos bens la caritat ordinària ,ab lo dret de amortització del señor Rey.

Ítem, per amor de Deu leix a la Terra Santa de Hyrusalem y al dolcíssim nom de Jesús a quiscum sinch sous.

Volent així mateix que tenint afecta el fideïcomís per mi ordenat a favor del dit Pere Ventyol, mon germà uterí, cia perpètuament celebrat en dita Iglesia Parroquial un offici solemne el dia de mon òbit en suffragi de la mia ànima, tocant la nit antes y quant se cantarà lo offici tres trechs de mort, y així cada any en dit dia perpètuament, per cuja celebració destino de mons bens la caritat ordinària al for regular, ab lo dret de amortització del Señor Rey.

Hereus: Ítem, per bo y consanguineo amor leix a Antoni Ventayol fill de Joan y de Margarita Pujals, y a Pere Ventayol fill de Pere y de Juana Joan a quiscum de ells separadament dos calçons de lli blancs y dues camises de les que se trobaran en me casa el dia de mon òbit...

Ítem, Para descans de la mia consciencia confés que en la celebració de mon matrimoni ab dita Margalida Ferrer, rabe de ella , y me entrega setanta lliures, moneda del present Reyna, de les quales he feta mes voluntats, en cuya consecuencia vull y man que de mos bens ly sian aquelles restituïdes y tornades...

Ítem, Fas y instituesch hereus meus universals, esto es a dita Margarita Ferrer me muller usufructuaria de vida sua, tant solament vivint vida viudal, casta y sensa marit y no de altra manera.

Però morint sensa infants... hereva mia universal fas a la mia ànima y per ella a Deu Nostra Señor Jesucrist. Elegint Administradors de la mia herència y obra pia a los Reverents Rector i beneficiat mes antich que son y per temps seran de la Iglesia Parroquial de dita present ciutat, ab amplíssima facultat per alinear tots los meus bens... y del prescit de ells funden en la mateixa Iglesia los suffragis que millor los aparexara.

Y perquè en tot temps quedi aclarada la existència de mos bens, vull, seguida la meva mort se repia Inventari de los mateixos per medi del Notari infrascrit.

II) Data el Testament 25 de juny de 1772.

Testador: Marti Amorós, fadri

Marmessors: Francina Anna Caymari, viuda, me madastre y Juan Cifre.

Lloc d'enterrament: Lo vas de la Puríssima Concepció del Convent de Jesús

Despeses: Vuit lliures, moneda de Mallorca

Suffragis: Vull sien celebrades Mises baixes de caritat acostumada, meitat en dit convent i l'altre mitat a la parròquia de Sant Jaume de la present ciutat.

Manes Pies: No en deixa.

Hereus: Margarita Amorós, donzella, ma germana.

III) Data del testament, dia 21 de març de 1771.

Testadora: Maria Thamorer, donzella, natural de la ciutat de Palma, morador emperò de la present vila de Campanet, sana per la gracia de Deu de cos i enteniment...

Marmessors: Josep Sastre y Josep Pagès mos nebots, el Doctor Juan Bennàsser Prevere, y vicari de la Parroquial Iglesia de esta vila, y Gabriel Sacaries, sacrista de la mateixa.

Lloc d'enterrament: En el vas o cementeri que se troba baix el portal menor de la Iglesia Parroquial de esta ja referida vila de Campanet, la solemnidad de aquella vull sia feta segons el meu estament. Prenent de mos bens 40 lliures, moneda de Mallorca.

Sufragis: Vull que el dia de mon enterro sia cantat un Offici solemne de dif-funs, corpore presenti, y après sian cantades tantas salves quants seran los Altars de dita Parroquial Iglesia y absolta ab la solemnidad acostumada.

Item, Vull sian celebrades en sufragi de la mia Anima, Misses baixes de ca-ridad de tres sous y sis diners, esto es vint per el Reverent Doctor Juan Bennàsser, Prevere y Vicari de la present vila de Campanet, deu per los Pares Sacerdots del Real Convent de Sant Francesch de Palma en lo Altar de Puríssima Concepció del mateix.

Manes pies: Item, vull y man que perpètuament sien celebrats en la Iglesia Parroquial de esta present vila en sufragi de la mia Anima y de los meus, tres of-ficis de Diffunts , esto es: Un ab Conventual, matines rezades, responso solemne y la nit ant tres trets de mort celebrador el dia del Nom Santíssim de Maria, per cuya perpetua celebració destino una lliura y dotze sous, inclusos quatre sous que vull que se paguen al sacrista per son treball. Altre el dia de Sant Juan Baptista, y lo altre el dia de lo Apòstol Sant Pere, aseñalant perpètuament per la celebració de quiscum de ellos dotze sous. Com també perpètuament y en la mateixa Iglesia Parroquial sia celebrada una Missa en sufragi de la mia Anima, el dia de la Puríssima Concepció. Per tot lo qual lex al Molt Reverent Rector y clero de dita Parròquia tres lliures moneda de Mallorca censals y rendals que me estigue fer y prestar cada any Llorens March de esta present vila de Campanet, conforme Acta rebut per Raphel Ramis Notari.

Primo, lex per drets parroquials cinch sous. Y a Terra Santa de Hierusalem sinch sous.

Item, lex per bon amor a Pere Sacaries Acòlit fill de Gabriel un lliat ab pilars ab lo seu pavelló de escot vermell, màrfega y matalàs de daüts, una vanava de Indiana cotonada, dos coxins, dos tubalets de vaqueta negra, un bufet patit ab lo seu calaix, una cadira de vaqueta negra, una caixa ab son pany y clau, tres llenols de bri, sis torcabocas, una vanava de cotó blanca, altre vanava de bri comuna, y unas tovalles de axugar mans.

Item, per el mateix bon amor lex a Juana Maria Sacaries donzella me fiola, filla del dit Gabriel Sacaries: dos torcabocas, una estovallas de axugar las mans, dos torcabocas de estopa, unas faldetes de brodat vermelles y dos rebosillos

Item, lex per el mateix bon amor a Gabriel Sacaries, fadrí fill del dit Gabriel Sacaries: dos llenols, un lliat de monge, y la caldera de aram que tench.

Fas y Instituesc hereus meus universals y propietaris a Josep Sastre y a Josep Pagès, mos nebots per iguals parts.

IV) Data 13 de Novembre, 1769.

Testadora: Martina Torrens, muller de Gabriel Alzina, ho fa detinguda en lo lliat de malaltia corporal...

Marmessors: Gabriel Alzina, mon marit, Marti Torrens y Ramón Llampaias.

Despeses: 15 lliures per son enterro y lo que sobrarà sien dites Missas baixas...

Sepultura: Lo vas de la Puríssima Concepció del Convent de Jesús, vol ser enterrada a lo hàbit de Sant Francesc... ofici de difunts, segons el meu estament, en dit Convent y après sian cantadas tantas salves quants son los altars de la Iglesia del mateix convent...

Despeses: Prenent de mos ben 10 lliures, del que sobrarà un cop pagats los gastos de mon enterro sian ditas Missas baixas a disposició dels dits marmessors.

Deixes: Al Molt Reverent Señor Rector, al basi del Santíssim Sagrament y a Terra Santa Jerusalem 5 sous a quiscum ells.

Item, Per bon amor lex a Catherina Torrens minyona me neboda, filla de Fran-cesch, dos llenols de bri bons, cinch torcabocas de fil, una vanava blanca, unas

faldetas de Indiana vermelles xarxades y altras faldetas de llista de cotó blavas, tot lo qual li serà entregat per mons hereus quan ella entrarà a la edat pupilar, però morint ella antes de lograr dita edat, vull que les mateixas robas sien elienadas y el valor de ellas sia invertit en sufragis momentaneos per la mia Ànima celebradors en el Convent de Jesús.

Fas y instituesc hereu meu universal, esto es usufructuari a Gabriel Alzina, mon marit per tot el temps de la sua vida tan solament, propietari emperò ara, y per després de la mort del dit mon marit A LA MIA ANIMA, y per ella a Nostro Señor Jesuchist, elegint Administradors de la meva heretat, y obra pia al Reverent Para Guardia del Convent de Jesús de dita ciutat, y al beneficiat mes antich de la Parroquial Iglesia de la mateixa, Ab facultat de alienar tots los meus bens y del preu de ells fer celebrar las obras pies que los apareixerà en el referit convent, sens que per esto necessitan de autoritat ni decret de Jutge.

Nota.- Aquesta testadora **nou dies després**, el dia 22 del mateix mes i any, **féu un altre testament**, davant el mateix Notari, **revocant l'anterior en què feia hereva la seva ànima**. En aquest nou testament, fa hereu a mon marit y els seus a sas lliberas voluntats, però deixà dit: Vull se fundan dos Misses baxas celebradores en el Convent de Jesús el dia de Santa Martina, en suffragi de la mia Ànima, per cuia perpetua celebració destino de mos bens sis sous censals.

V) Data 30 -X-1782.-

Donació causa mortis de Catherina Cerdà, viuda de Llorens Ventayol... detinguda al llit de malaltia corporal de la qual tem morir...

Marmessors: Margarita y Catharina Ventayol mes filles y Miquel Ferrer, mon gendre.

Sepultura y funerària: En lo vas de Notra Señora del Roser de la Iglesia Parroquial de dita present Ciutat. Offici Conventual corpere presenti, y com es costum après sian cantadas quatre salves a cada altar de Nostra Sañora de la Esperanza, San Josep, al Sant Christo y Nostra Señora el Roser.

Despeses: Prenent de mos bens quatre lliures moneda de Mallorca... y de lo que sobrares sien dites Missas baixas.

Fa les deixes acostumades al Molt Reverent Señor Rector, al Dolcíssim Nom de Jesús y a Terra Santa.

Ítem, per bon amor don a Antoni Serra mon net fill de Pere Josep y Margarita Ventayol ma filla, el meu llit ab la màrrega, vanava y dos llansols.

Ítem, per dret de institució, y per tota part heretat y llegítima... Catherina Ventayol filla mia la pesa de terra anomenada al Camp Roig, la qual ja li fou entregada en ocasió del seu matrimoni.

Item, en tots los altres emperò bens meus... Donatari mia universal fas a dita Margarita Ventayol ma filla, y als seus a totes ses voluntats.

VI) Data 22 de maig 1782.

Testador: Antoni Mateu, pantinador (2) Detingut en lo llit de malaltia corporal de la qual tem morir...

Marmessors: Margarita Martorell, ma muller, el Señor Juan Bennàsser i Pere Torrens.

Sepultura: En lo vas dels confreres de Nostra Señora del Roser de Iglesia Parroquial.

Despeses: TRES lliures... del que sobrarà sian dites Misses baxas...per quantes bastarà dit reliquato ... **a voluntat de dits marmessors a qui prec y exhorto a que venen tota la roba de mon us, y de son valor fassan celebrar Misses baxas de**

caridad ordinària y en salut de la mia Ànima.

Deixà 5 sous per drets parroquials.

Hereus: Instituesc hereva mia universal a Magdalena Mateu donzella filla ami y Apolonia Llampaias, primera muller mia, a totes ses voluntats. Volent que dita Martorell me actual muller tengui habitació en las mias casas tot el temps que serà de mi viuda y no mes, vivint juntas ab pau y unió ad dita me filla, y li lex unes faldetes de cotó qui foren de Magdalena Mateu, me germana perquè de ellas ly fas llegat per bo y conjugal amor.

Nota al peu del testament: Morí dit testador als vint y set dels mateixos la Ànima del qual per la Misericòrdia de Deu sia en la Gloria amen, y fonch donada nota a las obras pias.

VII) Data 30 de maig de 1782.-

Testador: Llorens Llitrà, conrador... .. Detingut en lo lliit...

Marmessors: Jaumeta Guayta me muller, Juan Llitrà mon cosí y Martí Torrens mon fillastra.

Sepultura: En lo vas de Nostra Señora del Roser del Convent de Jesús.

Sufragis: Ofici Solemne corpore presenti y après sian cantades quatre salves...Despeses: 5 lliures.. del que sobrarà sian dites Misses baixes

Fa les deixes acostumades a la Parròquia i a Terra Santa.

Hereus meus universals y propietaris fas e instituesc al dit Llorens Llitrà, fill ami y a Antonina Comas, ma primera muller y Martí Llitrà miñó, fill ami a dita Jaumeta Guayta ma segona muller comú, ço es a Llorens Llitrà de les mias casas on el present habit, ab las altres contiguas ditas can Ferriol, y de la pesa de terra anomenada los Pujols y Viña de Fonelleda, com també de la mitat de la terra del Brasal, que fonch de Llorens Llitrà mon nebot, de la MULA, y mitat de los trastos, robas y alacas que a casa tindrè el dia mon òbit. I al dit Martí Llitrà, miñó, de la altra mitat de robas trastos y alacas, y de la pesa de terra dita los Oliveres, com també mateix de la viña de Fonelleda y la altra mitat de la terra del Brasal... Volent y manant que dita ma muller tot el temps que viurà de mi viuda y no mes usufructua la porció de bens corresponent y senyalada al dit Martí son fill, y ami comú, pues expressament ly fas llegat del usufruit de aquellos. I respecta a la menor edad de lo altre fill meu Llorens, elegesch en curador de la seva heretat y bens a Juan Llitrà mon cosí, ab facultat de arrendarlos y dames que a semblants curadors solen atribuir-se, sens autoritat ni decret de Judge. Declarant que en lo repartiment de robes trastos y alacas, entre dits mos fills, no vull se entengan el matalàs a on estic detingut, ni la caixa, de los peus del lliit ab quatre llensols y faldetes, perquè de tot esto es ma voluntat se apoderi el dit Llorens mon fill com alacas pròpies de la sua mara.

Nota a peu del testament: Morí dit testador als dos de juny del mateix any. A las nou del matí, la Ànima del qual per Misericòrdia de Deu sia en la Gloria amen, y fonch donada nota a las obras pias. Após als set del mateixos a requisició e instància de Llorens Llitrà fill del testador, y de Jaumeta Guayta viuda del mateix fonch publicat al present testament per mi el dit infrascrit Notari, en foren testimonis: Esteva Roger y Gabriel Salas.

VIII) Data 30 d'abril de 1772.

Testador: Tomás Marmet, moliner... Detingut en lo lliit...

Marmessors: Geronia Guayte, me muller, Sebastià Joan, mon sogra y Juan Vidal moliner. (d'aquest testament es desprèn que aquest testador es va casar quatre vegades.)

Sepultura: En lo vas de Nostra Señora del Roser de la Parròquia... Manant...

que mon cadàver sia acompanyat a la Eclesiàstica sepultura per los Pares Religiosos del Convent de Jesús.

Ítem, Vull y man que seguida la mia mort sian presas de mos bens trenta lliures... pagats los gatos del meu enterro de lo que sobrarà sien dites tantas Missas baixas per quantas abastarà dit reliquato.

Fa les deixes acostumades a la Parròquia, al Dolcíssim nom de Jesús i a terra Santa.

Ítem, per bo y conjugal amor lex a Geronia Guayta me muller una caixa ab tota la roba de dona tant blanca com negra de lli o de llana que el dia de mon òbit se encontrarà en la mia casa, juntament ab una vanava blanca la que a ella millor apareixerà, una màrfega, y tot el fil de bri ab la obligació de donar quant obrat sia, dues camises y dos calsons nous a mon fill y hereu a baix escrit. Com també mateix ly lex CADA ANY TOT EL TEMPS ALIMENTARÀ EN SON PIT, I NO MES AVANT, A MARIA MARMET MIÑONA FILLA AMI Y A ELLA COMUNA DUES QUARTERAS DE BLAT, NET BÓ Y REBEDOR, que deura entregarli mon hereu a baix escrit.

A Maria Marmet ma filla la porció de terra ditas les Forcas... com també li lex UNA BURRA, la mes jova que tindre el dia de la mia mort, y meitat de los llensols que se enquantreran en me casa el dia de mon òbit.

Ítem, ...hereu meu universal y propietari a Benet Marmet pupill, fill ami y Beneta Serra quondam ma tercera muller... morint però en edat pupilar o après sens Infants lilegítims y naturals, substituesc ami hereva universal a Maria Marmet minyona, y si axi mateix, esta moris en edad pupilar o sen Infants de lilegítim y carnal matrimoni... hereva mia universal fas a Catherina Parrona miñona me fiola filla de Jaume y Francina Sureda... y a Francina Serra també miñona, filla de Jaume y Margarita Font, per iguals parts de mos bens, entra ellas dividadors, y a totes ses voluntats.

Nota.- Aquest testador tornà fer testament en data 08-04-1784, en aquest nou testament es diu que era natural de la Ciutat de Barcelona, en la Parròquia del Pi. Canvià el lloc del seu enterrament, ara vol ser enterrat en el Convent i no a la parròquia, com ho tenia manat. Deixa 20 lliures i no 30 per despeses d'enterrament y sufragis. Morí quatre dies després.

IX) Data del testament: 26-04-1776.

Fou fet davant Miquel Alemany, prevere, vicari de Búger (després validat pel Notari Joan Domènech.)

Testador: Miquel Torrens Capó, natural i morador de Búger.

Marmessors: Francina Capó, me muller i Miquel Torrens, àlies Pipes, mon cosí.

Enterrament: Església de Búger, amb ofici conventual.

Despeses: 16 lliures, del que sobrares sien dites Misses baixes.

Hereus: A dita Francina Capó, ma muller usufructuaria ... **en la condició que ha de tenir a la casa sua Antonia Torrens ma germana... i empriu a mon oncle Miquel Torrens perquè pugua menjar figues i rem en la mia heretat, tot el temps que duri dit usufruit i no mes.**

X) Data 9 de Juliol de 1776.

Donació causa mortis.- Fou fet davant Miquel Alemany, prevere, vicari de Búger.

Donatària: Magdalena Amengual Bennàsser, viuda de Gabriel Payeras, àlies Borreyó, natural de la vila de Selva i moradora del present lloch de Búger.

Marmessors: Lo Reverent Miquel Alemany, prevere y vicari de dit lloch y Pere Payeras, mon fill.

Enterrament: Església de Búger a la sepultura de mon marit.

Despeses: 15 lliures per ofici conventual i del que sobreran sian celebrades Misses baixes...

Lex a Francesch mon fill... la caldera de aram petita y lo banc de respalda, ab tal però que deura pagar aquellas quinze lliures que he donadas a Juana Maria Payeras, ma filla y germana sua, com també una caixa bona y una porcella en cas de tenir tocinos.

XI) Data 17 de Maig de 1779, Fou fet davant Miquel Alemany, prevere, vicari de Búger.

Testador: Pere Pons Payeras, morador del present lloch de Búger en la possessió de Son Pons de la Llebra... sa per la gracia de Deu...

Marmessors: Joana Anna Femenia, ma muller, el Reverent Miquel Alemany, prevere i vicari de dit lloch de Búger i Guillem Sabater.

...Elegesch sepultura a la Iglesia del present lloch de Búger davant la llantia del Santíssim Sagrament... vull sa fase ofici solemne con sa acostuma y après resada una lletania a la Mare de Deu, y après sian cantadas sinch Salves una a cada altar del Patriarca Sant Josep, Sant Pere, Sant Antoni, Nostra Señora del Roser y del Santíssim Nom de Jesús.... Prenent de mon bens **TRENTA LLIURES**...

Ítem lex... per spai de trenta anys y no mes a **los obrers del Santíssim Sagrament una MESURA DE OLI**, bo y rebedor per iluminar la llantia del Santíssim .

Ítem, lex y Man celebrar per spai de nou anys a la Iglesia del mateix lloch, dos oficis , un el dia vint y nou de Juny, dia de Sant Pere Apòstol y l'altra per el dia del mom de mon Pare a 21 de desembre Sant Thomás. Ítem, Per bo y conjugal amor lex a Joana Anna Femenia, me muller **TRENTA LLIURES**, moneda de Mallorca... **que vull sian y servesquin per la sua obra pis ó en sufragi de la sua Ànima**.

XII) Data 27-02-1779.-

Testador: Barthomeu Mulet Escalles, natural de Muro, habitador a la possessió dita Vertayent . Detingut en lo llit...

Marmessors: Rafela Petro me muller, Gabriel y Llorens Mulet mos germans,

Vol ser enterrat a la Iglesia de la vila de Muro. Ofici solemne y cinch salves Ítem... a Francina Anna Mulet minyona, ma filla... vint i cinch lliures , a raó de cinch lliures cada any, comensant lo primer pago el dia que prendrà estament, de dit dia a un any semblant partida y axi consecutivament fins sian pagades ditas vint i cinch lliures, com també sia alimentada calçada y vestida, sana y malalta tot el temps que serà fadrina., treballant ella en utilitat y conservació de la casa...

Ítem.- Fas y instituesch hereus meus universals, esto es a dita Rafela Petro me muller usufructuaria de vida sua tan solament vivint vida vuidal casta y sens marit y no de altra manera. ...lo atorgà a la Possessió de Vertayent del terme de la present ciutat de Alcúdia

El peu del testament una nota diu: Mori dit testador el mateix dia.

XIII) Data el Testament: 20 de gener de 1770

Testador: Jaume Quès, traginer, fill legítim y natural de Marti Quès y de Catherina Socias, cònjuges difunts. Detingut en lo llit de malaltia corporal de la qual tem morir...

Marmessors: Francina Anna Llabrés ma muller, el Magnífic Pere Juan Palou Regidor y Juan Cifre

Lloc d'enterrament: Iglesia del convent de Jesús, en el vas de la Puríssima Concepció... Vull i man que mon cadàver sia acompanyat el referit convent per la Reverenda Comunitat de Preveres de esta Ciutat

Despeses: Vint lliures moneda de Mallorca.

Sufragis: Ofici solemne corpore presenti y après cantades cinch salves...

Manes Pies: Pagats los gastos de mon enterro y demes de ell dependents de lo que sobrera sien celebrades Misses baixes ab la volua caridad celebradores , esto es vint per el Doctor en Medicina Pere Ferrer, Prevere y les restants per los Pares Religiosos de dit Convent... Fa les deixes acostumades a l'Església i a Terra Santa de Jerusalem.

Hereus: Per tota part de heretat y llegítima de mos bens spectant lex a Jaume Quès mon net, fill de Marti mon fill, en representació de este el fruit que tenc sembrat en el seu propi hort y nou barcelles de llavor de cañom , **però vull que lo estiercol que tenc en el mateix hort sia de Francina Anna Llabrés me muller.**

Ítem, lex a Jaume Quès, fill ami y de Joana Serra, primera muller mia la pesa de terra dita Son Capó a tenor de dues quarterades i mitja , **ab la obligació de prestar al comú de preveres de esta ciutat un cens de sis lliures ab que anualment contribuesch**, com també li lexo sexanta lliures moneda de Mallorca, una quartera de llavor cañom , les mias cases del carrer de la Iglesia de esta ciutat, tres quarteres de blat, tres barcelles de faves, al llit nou que tench alt la sala, dos llensols de drap, dues camises, sis canas de drap y la mitat de los fruits pendients y sembrats en les terres de que som conductor pròpies del Doctor Pere Cayethano Domènech.

Ítem, lex a Juan Quès, fill ami y de la dita ma primera muller la propietat de la terra dita la tanca del Morer, a tenor de cinch quartons, ab la obligació de pagar al Señor directa Alouer una lliura y sis sous de cens, y dues lliures y dotze sous també de cens al Comú de Preveres de esta Ciutat a nombre de aquelles dotze lliures ab que anualment contribuesch , com també ly lex sexanta lliures, un quintar de cañom, tres quarteres de blat, tres barcelles de faves, la mia capa bona, una angarina, un gipó de estam y fils dor negre, dos llensols de drap, tres camises, sis canes de drap y la altra mitat de los fruits pendents sembrats a les referides terres de que som conductor.

Ítem, per dret de institució y per tota part de heretat y llegítima a Catherina, Francina Anna y a Maria Quès , Donzelles, filles ami y Francina Anna Llebres me muller... sinch sous moneda de Mallorca.

Instituesch, Usufructuaria a Francina Anna Llabrés me cara y volguda Esposa tot el temps de la sua vida. Propietari emperò ara y para las hores a Antoni Quès mon fill... en la obligació y càrrec de haver de alimentar, calsar y vestir segons son estament a les dites Francina Anna, Catherina y Maria Quès mes filles tant quant seran donzelles y tenir-les em la sua casa, treballant elles em ajuda y conservació de la mateixa casa. I es ma voluntat que la dita Francina Anna Llabrés ma muller dega este any tan solament rebre el fruit de la pesa de terra dita los Amatllers de que som conductor, sems que per això haja de pagar la anualitat , perquè vull que cia satisfeta y pagada per los referits Jaume y Juan Quès mos fills, però daura de entregar a estos quatre barcelles de llavor de cañom. Com també dic y expresament declar: Que los referits Jaume y Joan mos fills, luego de repartir este any el fruit de les terres de que som conductor y el de les terres que respectivament los he lexades (que també vull se repertesca entre ellos), es me voluntat que el dit Jaume Quès mon fill se pos en mon lloc de conductor de las mateixes terres que jo actualment lo som fins acabar lo temps del arrendament ... Aquests es me ultima voluntat y com a tal la otorgue en la Ciutat de Alcúdia a los dies mes y any

de sobre expressats. I no lo firmà per haver expressat no saber escriure però per ell y de son orde firma un dels testimonis infrascrits (de lo qual el Notari don fe)

El peu del mateix testament una nota diu: Mori dit testador als vint y un de gener de mil set cents setanta, (el dia següent de haver fet testament)

XIV) Data del testament 10-12-1775.

Testador: Rafel Català Ramis, conrador, natural de la vila de Muro, vivia a Can Bregat. Detingut en lo lliit...

Marmessors: Gabriel Català, mon germà, Antonina Martorell, ma muller y Antoni Català mon fill.

Sepultura: Convent de Santa Anna de la vila de Muro, a la vas de Sant Francesc.

Obre pia: 10 lliures, per ofici conventual y 30 Misses baixes de caritat ordinaria.

Ítem. Per bon conjugal amor ... a Antonina Martorell ma muller , **dues quarters de blat, net y porgat**... Manifestà no saber escriure.

XV) Data del testament, 16 de febrer 1783.

Testador: Miquel Mascó Vela, natural del Castell de Llubí.. detingut en lo lliit

Marmessors: Anna Mascaró me muller y Pere Bisbal mon gendre.

Despeses 10 lliures.

Sepultura en lo vas de la Purissima Concepció del Convent de Jesús... ab lo hábit del Patriarca Sant Francesch...Conventual corpore presnti com es costum y après sian cantrades cinch salves.

Ítem, per bo y fraternal amor leix a Antoni Phelip Mascó y a Phelip Mascó mos Germans, esto es al primer un gipó de mascleta blava, y a lo altra tota la mia roba de mon calsar y vestir així de de lli, com de llana, blanca o de color, a excepció de una camia nova y la capa de burell.

Ítem, Hereva meva universal fas... a dita Anna Mascaró me muller, a totes sus voluntats.

Una nota al peu del testament diu: Dit testador morí als devuit de dit mes y any. (dos dies després).

XVI) Data, 24-06-1783.-

Testadora: Maria Ventayol Vidal, viuda de Francesch Pasqual.

Marmessors: Juana Anna y Margalida Pasqual, mes fillas.

Vol ser enterrada a lo vas de los confreres del Sant Christo de la Iglesia de dita present ciutat.

Lex a Martí Pasqual absent del present Reyna de Mallorca, per heretat y lilegitima... cinch sous.

Volent y manant que si pel cas el referit Martí Pasqual, mon fill remitia alguna porció de diners tant gratuïtament... y entreguen a Maria Balma Doncella ma neta... aquella cantitat que estimaran dites mes fillas...

En aquest testament, crida l'atenció que els testimonis cridats tots saben escriure, perquè tots ells signen juntament amb el Notari, aquests eren: lo Doctor Rafel Palou Prevere y Ecònom... Los Magnífics Andreu Capó, Batle Real y Pere Joan Palou Regidor, los Señors Juan Bennasser, Geroni Ginard cyrugia, Antoni Ginar, Jaume Vives, sabater y Juan Cifre.

La testadora morí el dia següent.

XVII) Data, 25-06-1773.

Testador: Pere Amorós Font, conrador... Detingut en lo llit...

Marmessors : Maria Ana Amorós, me muller, el Doctor Guillem Martí, prevere y al señor Antoni Serra.

Sepultura: ... en la Iglesia Parroquial... al vas de los Amorós, junt la capella del Patriarca Sant Josep... prenint de mos bens deu llures... Del que sobrare ... Misses baixes celebradores en altar de previlegi...

Ítem, vull i man que cada any y per espay de vint y sinch anys contadors del dia de mon òbit en avant sia celebrat el dia y festa de lo Apòstol Sant Pere... un ofici ab Diaca y Subdiaca, per cuia celebració al Molt Reverent Comú de Preveres cobrarà y administrará aquellos vint y dos sous y deu diners... cens y renta que al for de tres per cent me es tingut fer tots los anys als vint y nou de setembre per una pesa de terra y viña al Camp Roig , Martina Bisbal segons capbrevariació... Finitos los dits vint y cinch anys... vull que dit cens sia pagat a mos hereus.

Fas y instituesch ami hereva universal a dita Maria Anna Amorós me muller... ab facultats de dispondra de los meus bens del modo que ly apareixerà.

El testador morí 9 anys després.

XVIII) Data, 22-02-1783.

Testador: Llorens Reus Garau, alies homo... natural y morador de la Vila de Selva en lo lloch de Vilabona , trobat en la present ciutat de Alcúdia. Detingut en lo llit...

Marmessors : Llorens Reus y Juanan Reus, mos fills

Vol ser enterrat en el convent de Jesús.

Prenent de mos bens, o del valor de las mias ovellas dotze lliures

Lex a Juana Reus ma filla, muller de Joan Garua... aquellas deu llures que cobrarà de Can Pintat que me deuen...

Mori dit testador en la Vila de Selva als tres de Abril del mateix any.

XIX) Data, 28-01-1783.-

Testadora: Maria Anna Vives March, viuda de Martí Pastor, y el present muller de Juan Vila... Detinguda en lo llit...

Mane ser enterrada en lo vas de los Confreres de Nostra Señora el Roser de la Iglesia Parroquial de dita present Ciutat.

Prenent de mos bens sis lliures.

Hereu meu usufructuari fas al dit Juan vila mon marit de vida sua tansolament vivint de mi viudo y no de altra manera.

... en cas de morir dita filla mia, Elizabeth Maria Vives, lex a Antonina Vila Doncella me fillastra la mia caixa ab tota las robas que se enquantreran en ella.

Mori dita testadora als trenta un del mateixos.

XX) Data el Testament: 15 de març de 1770.

Testadora: La senyora Antonina Torrens Capdebou, viuda de lo honor Jaume Serra. Marmessors: La senyora Catherina Capdebou, ma tia, el Revarent Macia Serra Prevera, lo honor Nadal Serra mos cunyats y el Magnific Don Antoni Serra y Maura, Jutge Privatiu.

Lloc d'enterrament: Lo vas de Santa Anna del Convent de Jesús.

Despeses: Vint y cinch lliures moneda de Mallorca.

Sufragis: Vull i man que el dia de mon enterro sia cantat un ofici solemne en dit convent, corpore presentiu, y apres cantades sis salves una en lo altar de la Purissima Concepcio, altre en el de los Dolors de Maria, altre en el de Nostra Senyora de Batlem, altre en el del Patriarca Sant Josep, altre en el de les Animes del Purgatori

i la altre en la capella de Sant Antoni de Padua, tot en salud de la mia Anima.

Manes Pies: Les deixa dites en els seu hereus.

Hereus: Mon fill Jaume Serra... però morint ell sense infants lligitims o naturals, dels bens que foren heretats per mon marit dels seus pares fas hereus a mons cunyats Nadal Serra y al Reverent Maciá Serra, Prevera, ab la obligació de fer celebrar **50 oficis, vint i sinch a la Parroquial Iglesia de esta Ciudad y vint y sinch en el Convent de Jesús, en sufragi de la mia Anima y del dit mon Marit.**

XXI) Data 26 de desembre de 1780.

Testador: Jaume Serra Torrens, fadri, fill del honor Jaume Serra i de la Señora Antonina Torrens, conjuges diffuns, Detingut al lli t de malaltia corporal.

Marmessors : Los molts Reverents Pares Guardia y Vicari del Convent de Jesús de dita present ciutat, Antoni Calvó, sastre, y el **Doctor Don Bonaventura Serra** de la ciutat de Palma.

Enterrament: Mane ser enterrat a lo vas de Santa Anna del convent de Sant Francesch de esta Ciudad, a ont vull ser enterrat ab lo Habit del Patriarca Sant Francesch, pagant per ell la deguda caridad, y celebren el dia de mon enterro un offici corpore presenti con es costum, y après sian cantades tantas Salves, quants son los Altars de dita Iglesia.

Volent axi mateix ser acompanyat a la Eclesiástica Sepultura del Clero de dita Ciudad, y que per una y altre Comunitat sia cantat un responso ó Absolta **de la manera acostumada en Personas de mon estament**, donant a quiscun de los Eclesiásticos tant Seculars com Regulars un ciri de pes de tres unses, y las atxas de la mia funeraria sien del pes de sis lliures cada una.

Ítem, vull que tots els sacerdots axi de dita Iglesia Parroquial com del referit Convent celebren el dia de mon òbit Missa en sufragi de la mia Ànima pagant quatre sous moneda de Mallorca per caridad de cada una de ellas.

Ítem, orden y man que en la brevedad possible sien axi mateix celebrades **mil vuit centes cinquanta Misses** baixas, esto es: Sinquanta per e Doctor en Medicina Pere Ferrer, Prevere, de caridad de sis sous quiscuna, y las altres mil vuit centes de caridad ordinaria : quatre centes en lo Altar del Sant Christo de dita Parroquial Iglesia , y mil quatre centes a lo Altar de la Purissima Concepció de dit Convent totas en sufragi de la mia Ànima.

Ítem, vull y man que per **spai de quaranta anys** sien celebrats en el referit Convent quatre officis solemnes un a deset de gener dia de Sant Antoni per Ànima de la dita Señora Antonia Torrens quòndam mia Mare, altre a vint y cinch de Novembre dia de Santa Catherina per Ànima de la Señora Catherina Capdebou quòndam tia mia y los altres dos un al dia de mon òbit y lo altra el dia de Sant Jaume a vint y sinch de Juliol, tocant en tots las campanas la nit antecedent y quan se cantarà lo offici. Per cada un de los quals leix de mos bens la sòlita caridad y fins que seran los quaranta anys de la celebració de dits officis, vull cese luego este sufragi.

Ítem, es ma voluntat axi mateix que tos los Diumenges del any per spai de trenta anys y no mes en el expressat Convent sia celebrada en sufragi de la Ànima de dita quòndam ma Mare una Missa baixa que començarà a las onze horas y mitja del mati tocant las campanas un quart antes de la seva celebració, per caridad de la qual destin de mos bens quatre sous y sis diners de la referida moneda.

Fa les deixes acostumades per drets Parroquials i a Terra Santa, i cinc sous a la causa pia del Beato Ramón Llull.

Ítem, para major descans de la mia consciència leix al Señor Pere Pastor, Regidor las casas y celler contiguo en el carrer den Valent y la pesa de terra dita viña al Vidriell... el qual fas obligació de fer celebrar el dit Pastor Regidor en sufragi de

la Ànima del dit quòndam mon Pare ço es: en la Iglesia Parroquial de esta ciutat un ofici solemne cada any a vint i cinch de Juliol dia de Sant Jaume, **per spai de quaranta anys**, y no mes, tocant les campanes la nit antecedent y quan se començarà lo offici.

Y en el Convent de Jesús de la mateixa, quatre-centes Missas baixas de caritat de quatre sous quiscuna, moneda de Mallorca, las que farà celebrar dins el termini de un any.

Item,... fas e instituesc Hereva mia universal y propietària Antonina Serra, ma cosina... ab obligació de intra annum definir la obra pia per mi de sobre ordenada. De manera que passat dit any sems axi haver-lo complit, y executat, la duplich en igual partida per las mateixes ànimas anteriorment expressades...

Una nota al peu del mateix testament diu: Morí dit testador als cinch de gener de mil set cents vuitanta un, a les tres del matí, la Ànima del qual per Misericòrdia de Deu sia a la Gloria, Amén, y fou donada nota a las obras pias.

ANNEXOS

Inventari de los bens de lo honor Jaume Serra i Torrens.

Inventari de los Ben y heretat del honor Jaume Serra, fadri fill del honor Jaume Serra y de la Señora Antonina Torrens, conjuges diffuns de la present Ciutat de Alcúdia. Rebut a requisició e instancia de Antonina Serra, muller de Antoni Calvó hereva Universal de aquell.

Dia quatre del mes de mars de lo any del Naixement del Señor mil set cents vuitanta un. En Nom de Deu y de la sua Divina gracia amen.

Sia a tots notori y cosa manifesta com para evitar tot dolo, frau, y engany y tot genero de sospita los hereus y tutors, curadors o qualsevol altres qui assumeixen aliena administració encontinent de elegits o constituïts deuen de los tals bens que assumeixen per adició, o administració saber y continuar Inventari perquè per el discurs del temps per obliuó, vel alies nu puguen acultarse o extraviar-se, etc, etc.

Per ço jo Antonia Serra muller de Antoni Calvó filla de Nadal quòndam y de Theresa Cardona cònjuges, encara vivent, natural y moradora de la present ciutat de Alcúdia, hereva Universal del honor Jaume Serra conforme son testament que ordenà en poder del Notari infrascrit dia vint y sis de desembre de mil set cents vuitanta, que per son òbit seguit als cinch de gener de mil set cents vuitanta un, fonch publicat als sis de los mateixos. Volent adir la heretat universal del dit Jaume Serra y en ella inmiscuhirme ab benefici de Inventari, y perquè puga gosar de los tals beneficis. Constituïda personalment ab lo Notari y testimonis infrascrits en casa del Doctor Don Bonaventura Serra a on morava el dit quòndam Jaume Serra. Rep el present inventari de tots los bens segons lo us y costum de ese Reyno, precedint el se + senyal de la creu en lo modo següent:

Dins la entrada.

Primo: Una caixa de pi vella y dins de ella onze lliures de bri en cabdells.

Ítem: Dues cadires de vaqueta negra usades.

Ítem: Una tauleta de pi usada.

Dins lo Studi a la part del corral.

Ítem: Una casa de poll en pany y clau.

Un cabriolé de paño blau vell

Uns anagos de tafetà verds usat.

Unas calsas de seda negra usades

Altres calsas blancas de fil usades

Dos canalobras de llautó

Duas llumeneras ab sinch matxons també de llautó

Una caixa de poll sen pany ni clau
 Devuit plats obra de Valencia, sis gran y dotze de patits
 Sis platets obra de Barcelona
 Una escopeta

Una arquilla ella ab varios papers de la heretat

Dins lo altra Studi.

Una caixa de noguer ab son pany y clau
 Catorze llenols, sis de bri en bri y vuit de estopa usats
 Altre llenol de estopa usat
 Dues tavaïolas primas de randa usades
 Dues teles de llenol de stopa usadas
 Un cobri cel de brunet usat
 Dos tubalets de vaqueta negre

Dins la cuina.

Quatre pellas de aram, dues petites y dues medianas usades
 Uns ferros vells
 Una olla de ferro
 Sis ollas de terra
 Dos murters ab la sua massa de coure
 Una pala de ferro
 Dues gerras de terra
 Deu scudellas obra de Inca
 Unes grellas de ferro
 Sis plats de color de cafè
 Altres deu plats obra comuna, ço es vuit patits y dos grans

Alt la sala.

Una barcella de favas
 Cinch almuts de blat corrent
 Un llit de camp vell
 Altra llit de monges speñat
 Una barcella de mesurar
 Un ribell gran
 Una ribella blanca y blava
 Tres xicares y dos platillos obra fina,
 Un cofre ab un pavelló vermell de stameñeta usat
 Una caixa de noguer ab so pany y clau
 Dues tovallas de brinet usadas
 Quatre tovallas de cotó usadas
 Altras tovallas llargas de fil y cotó
 Dues vánavas de fil usadas
 Altra vánava de coto usada
 Altra vánava fina
 Quatra coxineras grans de bratayna
 Altras sis coxineras pateitas també de bratayna
 Vintitres torcabocas, quinze de cotó y vuit de bri en bri

Dins altra sala.

Un covo ab diversos plegamens y papers de la heretat
 Un mirall ab vasa negre Dues crauetas ab platayoms
 Tres quintars de garrovas y sis arrovas de figures
 Un torn de filar seda, vell
 Setze rams de stopa

Una romana petita ab lo seu piló

Altra romana mediana

Una catza ab lo seu vidre petita per refrescar

Altra catza gran per lo matex

Ítem, Trobi a dita heretat unas casas y corral situadas dins

la present ciutat en el carrer den Serra, confronten con en actas apareix

Una pesa de terra anomenada el Sitjar tenor de sis quarterons situada en lo

terme de la present Ciutat, confronta com en actas apareix

Altra pesa de terra anomenada Xara tenor de

tres quarteradas, situada en lo terme de la matexa Ciutat

Altra pesa de terra anomenada Can Bregat a tenor de nou cortons

Altra pesa de terra anomenada la Tira tenor de tres quarteradas y mitja

Altra pesa de terra composta de duas tanques anomenades el Garroverar

tenor de quatre quarteradas Altra pesa de terra camp y viña anomenada

la Viña de Còdols tenor de tres quarteradas y mitja.

Ítem, Los alous per mitat ab lo Señor Josep Tous, sobre las terras de Guiñent.

Estas cosas y no altres son las que fins el present he encontrat a dita heretat...

Fonch rebut el present inventari en la ciutat Fidelíssima de Alcúdia del Reyna

de Mallorca a los dia mes y any des obre expressats...

Testimonis: Mestra Juan Serra Ferrer, y el Señor Juan Bennàsser.

Davant mi: Juan Domènech Notari.

(2) Pentinador, era un ofici que anava lligat al de teixidor, el seu treball consistia en preparar les filatures de lli, llana i cànem, aquesta tasca seguia distints processos: Pentinar, espadar i cardar, el cànem era la matèria més dura de treballar, per això es solia remullar amb aigua de midó per suavitzar-lo.

ÍNDIX

Una col·lecció de glíptica pol·lentina en el Museu de Mallorca ..... 7 Rosa Maria Aguiló Fiol.	7
L'Albufera alcudienca, de Santa Anna a les cases de l'Albufera. Paisatge, usos i aprofitament ..... 29 M. Espinosa, F. M. Serra, G. Valero.	29
Els estudis recents sobre la geomorfologia litoral i registre estratigràfic i paleontològic del Quaternari al terme d'Alcúdia (Illa de Mallorca)..... 57 Damià Vicens, Damià Crespí, Guillem Xavier Pons, Antelm Ginard i Francesc Gràcia.	57
Evolució arquitectònica de les façanes segons el tipus, del terme municipal d'Alcúdia..... 73 <i>Michael Hammes Guardiola.</i>	73
La repoblació d'Alcúdia en els segles XVIII i XIX. Els repobladors procedents de Menorca ..... 95 Salvadora Riutord Mir.	95
La intervenció arqueològica al casal de Can Domenec ..... 119 Miquel Àngel Sastre Vanrell, Sebastià Munar Llabrés i Francisca Cardona López.	119
L'associacionisme a Alcúdia durant la Segona República ..... 141 Joan Joan Saurina.	141
Plantes autòctones de les Illes Balears al terme municipal d'Alcúdia ..... 173 <i>Rafel Cladera Bibiloni.</i>	173
La pica d'aigua beneïda de Santa Anna: proposta d'atribució a Pere Morey ..... 223 Joana Maria Palou i Sampol.	223

Testaments, obres pies i enterraments a la ciutat d'Alcúdia 229
Gabriel Alenyà i Serra.

NOTA DE L'EDICIÓ:

La comunicació "Els escuts d'Alcúdia. Heràldica històrica i artística" de F.M. Serra, C. Suárez, A. Domingo i G. Valero serà editada com a monografia independent.

AJUNTAMENT D'ALCÚDIA
Àrea de Cultura i Patrimoni